

Nekrolog

Henrik Fangel, Aabenraa, 1944-94

Brat og ubegribeligt kom Henrik Fangels død den 30. januar 1994. Alle de mange, som kendte ham – fagfæller, samarbejdspartnere, venner – måtte standse op, og det tog tid at bearbejde det skete: Henrik Fangel favnede så vidt, og nåede så meget. Den historiske arbejdsmark dyrkede og prægede han i flere retninger. Fødebyen Haderslevs historie, senmiddelalderens historie, Sønderjyllands historie i bred forstand, dansk byhistorie og det blomstrende lokalhistoriske arbejde i Sønderjylland nød godt af hans indsats*. En del af arbejdet foregik inden for rammerne af Historisk Samfund for Sønderjylland.

Henrik Fangel var født i Haderslev den 8. august 1944 og tog den historiske passion i arv fra faderen, socialinspektør Olav Christensen, gennem mange år Haderslevs initiativrige og produktive lokalhistoriker. Efter klassisk-sproglig studentereksamen fra byens katedralskole fulgte studiet af historie og latin ved Aarhus Universitet. Sit specialeemne valgte Henrik Fangel inden for senmiddelalderens historie, med hovedvægt på den holstenske adels indvandring i hertugdømmet Slesvig. På dette felt publiceredes de første store afhandlinger i Sønderjyske Årbøger i 1969, 1972 og 1978. Det var nyskabende arbejder om senmiddelalderens herremands- og væbnerslægter og deres gods, især på Haderslevgnen. Med metodisk skarpsindighed lykkedes det at rekonstruere flere gods-komplekser i 1400-årene og at bidrage til forståelsen af tilbagegangen for den sønderjyske herremandsstand i 14-1500-tallet. Siden udkom studier af herremændene på Als og Sundeved (Fra Als og Sundeved, 57, 1979), og han bidrog til det såkaldte Ødegårdsprojekt og skrev kyndige anmeldelser af bøger om denne tids problemer. Interessen for disse emner bevarede Henrik Fangel til det sidste. Et betydeligt efterladt materiale vidner om en flittig grundforskning, som desværre ikke kunne afsluttes med den planlagte, sammenfattende redegørelse.

Adelstudierne havde som forudsætning evnen for at kombinere den utrætteligt nøjagtige detailstudie med den alsidige sammenfatning. Dette mesterskab kom også frem i de mange arbejder om fødebyen Haderslevs historie. I bogen om Slotsgade 20 gennem 400 år »Et hus i Haderslev« (1980) lykkedes det at føre Slotsgade-husenes ejerrækker helt tilbage til o. 1570. Grundlæggende behandlede emner som byplanlægning, bygningsbevaring, byens topografiske udvikling (f.eks. artiklen »Byplanlægning og bygningsbevaring i Haderslev«, i: Haderslev-Samfundets Årsskrift 1975-77 s. 29-44; bogen »Fredede huse i Haderslev« (1989)). De to store bøger »Huse i Haderslev 1-2« (1982 og 1987) vil blive stående i kraft af de utallige enkeltoplysninger og de sammenfattende redegørelser for byens og bebyggelsens udvikling. Gennem foredrag og artikler lykkedes det i flere tilfælde med held at forhindre nedrivning af markante bygningsværker (således Naffet

* Se også følgende nekrologer:

Inge Adriansen, Steen W. Andersen, Carsten Porskrog Rasmussen, i: Sønderjysk Månedsskrift 1994 s. 35f.

Ester Feddersen, i: OmSLAget, udg. af SLA Sammenslutning af Lokalarkiver marts 1994.

Hans Schultz Hansen, i: Journalen. Lokal- og kulturhistorisk Tidsskrift 1994 s. 25.

Klaus-J. Lorenzen-Schmidt, i: Rundbrief des Arbeitskreises für Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins nr. 60, 1994 s. 13.

Hans H. Worsøe, i: Fortid og Nutid 1994 s. 99-100.

30: »Jernstøberier i Haderslev 1841-1923«, i: SJy MSkr. 1979 s. 114-126; Aabenraa bane-gård: »Aabenraa banegård – Sønderjyllands ældste – skal den nedrives eller bevares«, i: SJy MSkr. 1987 s. 142-148). Tilsvarende var Henrik Fangel med til at sikre den høje kvalitet i de store kommuneatlas for Nordborg, Aabenraa, Haderslev og Gråsten (1991-92).

Hovedværket blev »Haderslev bys historie bd. 1« (1975) om tiden 1800-1870. Siden arbejdede han videre med fortsættelsen af det store værk, og et næsten færdigt manuskript til byhistorien 1864-1920 lå klart ved hans død. Formentlig kan det udgives i 1995 ledsaget af en fortegnelse over de mange skriftlige arbejder.

Efter to år som kandidatstipendiat ved Aarhus Universitet 1970-72 var Henrik Fangel 1972-85 ansat som adjunkt, senere lektor ved Aabenraa Statsskole. Her inddrog han med talent lokalhistorien i undervisningen (f.eks. »Åbenrå i 1700-tallet«, i: SJy MSkr. 1978 s. 67-78), udgav kilde- og billedmateriale til undervisningsbrug, skrev artikler og holdt foredrag om emnet.

Alle de mange aktiviteter blev båret af grundighed, engagement og viljen til at skabe nyt. Han ville til bunds i emnerne og ville fortælle om det. Dette engagement satte også præg på Historisk Samfund for Sønderjylland. 1978-81 var Henrik Fangel første gang medlem af styrelsen, og tegnede 1979-80 som hovedredaktør et nyt ansigt til Sønderjyske Årbøger med nyt lay-out og rigere illustrering. Samtidig mærkede man hans interesse for det historiske arbejde ude i sognene. I Sønderjyske Årbøger skrev han vægtige anmeldelser af lokalhistoriske publikationer. I 1985 tog han konsekvensen og forlod den sikre stilling som gymnasielærer og tiltrådte som leder af Historiske Samlinger for Sønderjylland/Institut for Sønderjysk Lokalhistorie i Aabenraa. Nu indvalgte han igen i styrelsen og gik for alvor op i foreningens arbejde. Som sekretær 1986-89 og næstformand og sekretær fra 1993 tog han sin store del af de løbende opgaver.

Vigtigst var hvervet som hovedredaktør for Sønderjysk Månedsskrift fra 1986 (sammen med Inge Adriansen og Steen W. Andersen). Der blev udformet nyt lay-out, der blev givet plads for flere debatartikler og aktuelt stof, og der blev kælet for illustreringen. Selv skrev Henrik Fangel en meget lang række artikler og bogomtaler. Det var i sandhed et arbejdskrævende program ...

Samtidig var han med til at styrke båndene mellem Historisk Samfund og de mindre lokalhistoriske foreninger. Han skabte den årlige beretning »Fra den lokalhistoriske Arbejdsmark«, som siden 1987 indgår i Sønderjyske Årbøger, og i Sønderjysk Månedsskrift skrev han fra 1988 om de lokalhistoriske årsskrifter. I Sønderjyske årbøgers 100-års bind 1989 gav han (sammen med Inge Adriansen) en grundlæggende fremstilling af det lokalhistoriske arbejde i landsdelen gennem det sidste århundrede.

Interessen for billeder som historisk kilde gik som en rød tråd gennem de selvstændige publikationer og redaktionsarbejdet. I »Haderslev byhistoriske kalender«, som udkom 1981-84, søgte han nye veje, og i 1988 tog han initiativet til serien »Sønderjyske Billeder«, udgivet i fællesskab mellem Institut for Sønderjysk Lokalhistorie og Historisk Samfund for Sønderjylland. Fire bind udkom indtil 1993. Også hvor titelbladet bar et andet forfatternavn, lå en stor del af tilrettelægningen, her som ved andre bøger, hos redaktøren. Bind 3 i serien: Inge Adriansen og Immo Doege: »Dansk eller tysk? Billeder af national selvforståelse i 1920« (1992) blev udgivet samtidig i en dansk og en tysk udgave. Et sådant samarbejde hen over grænsen var noget nyt og blev muligt med Henrik Fangel som den formidlende redaktør. På samme måde bidrog han til det kollegiale samarbejde mellem danske og slesvig-holstenske historikere i de dansk tyske skolebogskonferencer. Det dansk-tyske kildehæfte »Der nationale Gegensatz – De nationale modsætninger

1800-1864« (Flensborg 1984) vidner om dette arbejde, og også det kommende hæfte om tiden 1864-1920 (1995) vil bære præg af hans medvirken.

Henrik Fangel nåede meget. Han forenede evnen for solid grundforskning med en stærk trang til formidling, i foredrag, udstillinger, redaktionsarbejde og selvstændige værker. Også ideen om at formidle Sønderjyllands historie 1920-95 i et stort Genforeningsspil i jubilæumsåret 1995 var hans. Overalt arbejdede han med engagement. Mange vil meget længe kunne drage nytte og finde glæde i arbejdet med det han efterlod.

Lars N. Henningsen

Anmeldelser

Inge Adriansen: De Forenede Teglværker i Egersund 1894-1994.

Fra Als og Sundeved Bind 71. Sønderborg 1994. 112 s. Indb., ill.

I 1894 indgik 33 teglværker ved Egersund, 11 ved Flensborg og 4 ved Kiel et samarbejde om afsætning og produktionstilpasning. Teglbrænderne ved Kiel trak sig allerede ud af samarbejdet efter to års forløb, og i 1921 var det efter den nye grænsedragning ikke længere muligt at opretholde samarbejdet med Flensborgværkerne. Men de sundevedske værker holder endnu sammen, om end deres tal nu i kraft af den almindelige koncentration i industrien er reduceret til 8, hvoraf ét ligger på Fyn og ét i Thy. Det er der grund til at fejre, og det er meget prisværdigt sket ved at lade museumsinspektør Inge Adriansen udarbejde en jubilæumsbog. Forfatteren er fortrolig med teglværksindustrien bl.a. fra arbejdet med opbygningen af museet på Cathrinesminde teglværk og udgivelsen af bogen »Teglværker ved Flensborg fjord« (1984).

Formålet med De Forenede Teglværker var og er en begrænsning af den frie konkurrence gennem fælles afsætning og tildeling af produktionskvoter til de enkelte medlemmer for at hindre overproduktion. På den anden side har samarbejdet utvivlsomt medvirket til at bevare grundlæggerfamiliernes og teglværkernes fortsatte betydning for Egersundegnens erhvervsliv. Der er dog langt fra så mange ansatte som i 1894. Dengang var der i sæsonen beskæftiget omkring 700 arbejdere, i dag kun omkring 80, som til gengæld producerer mellem 2½ og 3 gange så mange sten. Til at begynde med var der store forskelle mellem de store og små værker, men i dag har samarbejdets seks sønderjyske værker nogenlunde den samme størrelse med hver en produktionskapacitet på 10-20 millioner sten og 10-17 beskæftigede.

Inge Adriansen følger teglværksproduktionen gennem de skiftende konjunkturer og gør rede for konkurrencen fra udenlandske værker og fra alternative produkter som cementsten og beton. De teknologiske fremskridt fra ringovn til tunnelovn forklares, og der fortælles om transporten af de færdige sten til markedet. Bogen beretter også om forskellige interne konflikter og om udbrydere fra organisationen, ligesom der heller ikke lægges skjul på enkelte teglværksejeres betydelige salg af mursten til den tyske værnemagt. Alt i alt er De Forenede Teglværkers jubilæumsbog blevet en værdifuld sten i muren til den samlede fremstilling af den sønderjyske teglværksindustri historie, som forskningen efterhånden er blevet moden til. Oveni får læserne præsenteret en række flotte farvegengivelser af malerier af teglværkerne. Malere fra Egersundkolonien som Jacob og Erwin Nöbbe og Alex Eckener samt senere malere som

Peter Nicolaisen og Viggo Kragh-Hansen har følt sig tiltrukket af de karakteristiske bygninger, hvoraf det i 1993 lykkedes at sikre Cathrinesminde teglværk for eftertiden som teglværksmuseum.

Hans Schultz Hansen

Steffen Arndal: H. A. Brorsons liv og salmedigtning.

Materialecentralen/Religionspædagogisk Center 1994, 112 sider. Pris: 125 kr.

Jan Ulrik Dyrkjøb (red.): En bog i 300-året for salmedigterens fødsel.

Forlaget Anis 1994, 190 sider, ill. Pris: 225 kr.

Den midterste i vort store trekløver af salmedigtere, Kingo, Brorson og Grundtvig, bliver fejret i år, i 300-året for hans fødsel i Randerup præstegård den 20. juni 1694. Hans Adolph Brorson var af vestslesvigsk bonde- og præsteæt, og han fik hele sit virke, til han i 1764 døde som biskop i Ribe, i landsdelen. Han er med al god grund i sommerens løb blevet fejret ved kurser og gudstjenester og andre arrangementer på sin hjemegn. For Brorsons betydning også for grænselandet er stor. Hans virke, og da ganske særligt hans salmedigtning, kom på enestående vis til at formidle et religiøst kulturmøde mellem tysk pietisme og dansk ånd og sind.

Det var netop dette møde, der var emnet for Odense-lektoren Steffen Arndals doktordisputats fra 1989: »H. A. Brorson og tysk pietistisk vækkelsesang«. Og han har nu valgt ud af sin omfattende viden om Brorson og hans tid til en glimrende, klar og forholdsvis letlæst, men ingeniørlig overfladisk lille bog.

Til indledning giver Steffen Arndal et nyttigt rids af tidens politiske og religiøse forhold, den danske enevælde af Guds nåde, der forlenede den ortodokse tænkende kirke med en stats- og samfundsberende rolle. Den sydfra kommende pietisme var her et modsætningsfyldt element, der nok kunne vække den enkelte til et personligt trosforhold og deraf flydende samfundsengagement, men som samtidig, netop i kraft af den stærke vægt på den enkeltes omvendelse og engagement, kunne udgøre en trussel mod enevældens bestræbelser på at regulere alle sider af borgernes liv. I dette spændingsfelt mellem statslig magtudøvelse og religiøs vækkelse kom Brorson til at udfolde sin virksomhed som embedsmand og salmedigter.

I første omgang endte Brorsons studietid i København uden embedsksamen. Men slægten holdt hånden over ham, og som huslærer hos morbroderen, der var amtsforvalter i Løgumkloster, i hjertet af den vestslesvigske vækkelse, gennemlevede Brorson sit pietistiske gennembrud. Det er karakteristisk for Brorson, at han aldrig oplevede den pludselige omvendelse og trosvisshed, som egentlig var en af den tyske pietismes forudsætninger. Hans kri-

stentro var altid den svage tro, den anfægtede og søgende, og vel netop derfor kunne han få danske hjerter i tale. Og mon ikke hans indflydelse er en væsentlig forudsætning for, at senere religiøse vækkelsesbevægelser har haft svært ved at finde fodfæste i Sønderjylland?

I 1721 fik han omsider sin teologiske embedseksamen og blev året efter som nygift sognepræst i sit fødesogn. I 1729 fik han det nyoprettede embede som »dansk og 3die Præst« i Tønder. Her kom han i tæt kontakt med den tyske provst Schrader, manden bag »Tøndersalmebogen«. Brorson begyndte at udnytte sine digteriske evner til at give sin dansktalende menighed en tilsvarende samling af vækkelsessalmer. Det første resultat var det lille hefte med julesalmer, som han udsendte i 1732, og som med »Den yndigste Rose er funden« hurtigt gjorde ham kendt langt ud over sin egen egn.

Men det var som stiftprovst i Ribe fra 1737, Brorson virkeliggjorde sine salmebogsplaner. I 1739 udgav han »Troens rare Klenodie« med 274 salmer, hvoraf de 81 var hans egne originale og resten hans oversættelser af hovedsageligt tyske salmedigtere. Skønt han her, som iøvrigt også Schrader, øste af hele den protestantiske salmetradition, og ikke kun den pietistiske, var det den, der var bærende og fik blivende betydning og således gjorde Brorson til det vigtige mellemlid mellem tysk pietistisk vækkelsessang og dansk salmetradition og kristendomsforståelse.

Da Brorson i 1741 blev biskop over Ribe stift, blev han stillet over for opslidende embedspligter, hvortil kom sygdom og de religiøse anfægtelser, der aldrig forlod ham helt. Det betød ikke, at han lagde salmedigtningen på hyl- den, men den fik en mere privat karakter, og blev da også først udgivet året efter hans død i 1764 som »Svane-Sang«. Disse salmer var skabt til den private husandagt, og kun nogle få af dem har senere fundet vej til salmebøgerne, f.eks. »Her vil ties, her vil bies«.

Det brorsonske og danske særpræg og det digteriske mesterskab i dette salmeværk lægger Steffen Arndal frem i en række både litterært og teologisk indsigtfulde læsninger af såvel kendte som glemte salmer.

Til det danske særpræg i såvel oversættelser som originaler hører Brorsons sanselige, anskuelige og plastiske sprog, hvor de tyske forlæg er abstrakte og genstandsløse. Blandt de »sanselige« salmer fremhæver Arndal naturligt »Op! al den ting, som GUD har gjort« som synssansens salme, men vel at mærke en synssans, der ofte overskrider det normalt synlige og bliver visionær, gør virkeligheden transparent.

Fra det visionære til det mystiske er vejen kort, og Brorson har da også digtet nogle af sine inderligste salmer over den åndelige ægteskabelige forening af sjælen og Jesus. »Den vægt, som Brorson og pietismen i det hele taget lægger på troserfaringens oversanselige aspekter, betyder imidlertid, at foreningen

med Jesus nærmer sig begrebet mystik i egentligste forstand.« (s. 58). Men til forskel fra den egentlige mystik, der er ordløs og meditativ, rummer Brorsons mystik en dobbeltbevægelse, idet det oversanselige møde kan give sig sanseligt udtryk, i smagen af brødet og vinen i nadveren, og altså ikke unddrager sig almenmenneskelig erfaring.

Brorsons digteriske format viser sig i, at han som ingen anden i dansk salmedigtning har formået at give sproglig form til personligt oplevede, grænse-sprængende oplevelser af enestående religiøs intensitet og åndelig dybde, til glimt af den uendelighed, der omgiver den jordiske, tidsbundne tilværelse.

Det er Steffen Arndals fortjeneste at have åbnet for denne rigdom.

Brorson-året har affødt endnu en publikation, som skal omtales i al kort-hed. »Brorson, en bog i 300-året for salmedigterens fødsel« er et mesterværk, hvor fem teologer og to litteraturhistorikere giver deres bud på sider af Brorsons liv og værk i traditionen, historien og nutiden.

Blot en enkelt af afhandlingerne vil jeg gå ind på. Det er kirkehistorikeren Anders Pontoppidan Thyssens »Brorson og Pietismen«, der stiller spørgsmålet, om Brorson egentlig var pietist? Og som ud fra en teologihistorisk undersøgelse kommer til den overraskende konklusion, at det var Brorson ikke! Nok virkede han både i Løgumkloster-, Randerup- og Tøndertiden i pietistiske kærneområder, men han undgik stilsfærdigt at tage stilling til de forskellige retningers indbyrdes stridigheder, og han delte hverken omvendelsessyn eller kirkesyn med den tysk prægede pietisme. Hans salmer har »et overvejende *lyst evangelisk præg*« (s. 30), og han har, ud fra erfaringen af sine egne anfægtelser, stor forståelse for »den svage tro«.

Derved lægger Pontoppidan Thyssens artikel endnu en brik til denne anmeldelses hovedsynspunkt om Brorson som en i første række *dansk* salmedigter.

Jens Bruun

Henrik Becker-Christensen: Byen ved grænsen Tønder 1920-1970.

Institut for Grænseregionsforskning, Aabenraa 1993, 349 s., ill., indb.

Tønder har tradition for folkeafstemninger, som man alligevel ikke retter sig efter. I 1922 stemte Tøndringerne massivt »Nej« til at få byen kloakeret! I 1970 stemte man »Nej« til en gågade. Men man har heldigvis fået begge dele, og det kan man bl.a. læse i Henrik Becker-Christensens nye bog om Tønder fra 1920 – 1970. Selv om Tønder i begge tilfælde sagde »Nej« til fremskridtet, så blev det dog ikke noget nej til fremtiden, til en udvikling som har ændret byen totalt.

Tønder var i 1920 en tysk by. – Tønder drømte om at blive en rigtig havneby igen efter genforeningen. Tønder var i 1920'erne ganske vist beskyttet af diger-

ne, men oplevede til gengæld oversvømmelser »bagfra«. – Tønder blev hurtigt en institutionernes by, men har i dag vist sig at være i stand til at klare sig selv. – Kort sagt: 50 år efter genforeningen var Tønder blevet voksen!

Tønder tysk: »Er det ikke et stykke Tyskland, som er havnet inden for Danmarks grænser?« Det mente en svensk journalist, som i 1936 besøgte byen. Han oplevede f.eks. et Tønder med to sæt gadeskilte, de ældre tyske og de nye danske. Og det blev selvfølgelig et problem for byen, hvilket skilt der skulle være øverst: det danske eller det tyske? Det danske sejrede, og i bogen om Tønder gives der en lang række eksempler.

Tønder havde i 1920 stemt tysk og fik derfor også en tysk borgmester. I byrådet blev der på møderne talt både dansk og tysk, og fra 1922 til 1937 blev der særskilt ført en dansk og en tysk protokol. Og i »æ Feuerwehr« var kommandosproget tysk indtil 1945. Håndværkerforeningens protokol blev også ført på tysk indtil 1935.

Tønder havde en tysk borgmester indtil valget i 1937, og det skyldtes i høj grad socialdemokraterne, som enten var tysksindede eller skeptiske over for de borgerlige. Men valget af en tysk borgmester i 1933 skyldtes åbenbart også manglende borgerlig dansk smidighed og bl.a. en forvirret Venstre-mand. Socialdemokraternes tre medlemmer af byrådet stemte blankt og kom dermed i realiteten til at vælge tysk. Mange af partiets vælgere var jo tysksindede. Det blev først nazismen og dens ugerninger, som førte de tyske »internationale« arbejdere over i den danske lejr.

Tønder dansk g+: Forfatteren Palle Lauring fortæller i sine erindringer, at det var g+'erne, mange middelmådige danske embedsmænd, som i 1920 valgte at tage til Sønderjylland. Det gjaldt imidlertid ikke i Tønder, men Henrik Becker-Christensen citerer dog amtsskolekonsulent (som også havde været borgmester i Haderslev indtil 1920) Nicolaj Svendsen for, at der var »en kløft mellem »rigsdanskere« og indfødte. De forstod ikke fuldtud hverandre«.

Men hvor dansk havde Tønder været, hvis ikke SKOLEN var blevet dansk med danske lærere nordfra? Det er med rette, at man ofte netop taler om »skolen, som genforeningens bedste gave«. Henrik Becker-Christensen nævner da også ganske kort i begyndelsen af bogen, at det f.eks. var en udefra kommende, Andreas Egeberg Jensen, som skrev det dejlige digt »For en fremmed barskt og fattigt ...«, men glemmer desværre at nævne, at det også var en nordfra kommende, der skrev melodien, nemlig lektor Ernst Kiørboe. Den kulturelle proces knyttet til de mange statslige institutioner var af uvurderlig betydning!

Havnebyen Tønder: For 100 år siden kunne man i Tønder more sig over, at et skib med netop navnet »Bismarck« var gået på grund på vej til Tønder. Havnen var for lille. Ja, man havde stadig en havn, som først endelig blev

kastet til i 1940! Nu hedder havneområdet i stedet Skibbroen. Bogen om Tønder er god for mange og hidtil ukendte billeder, bl.a. et billede af havnen i Tønder i 1935, hvor man kan se, at havnebassinet da ikke var meget andet end mudder!

Tønder, marskens hovedstad: Da Tønder i januar 1976 blev evakueret, var der mange der mente, at det var noget pjat, og enkelte nægtede da også at forlade byen! Sådan ville man ikke have reageret i 1920'erne, for da var vandet en stadig trussel. Indtil Tøndermarsken blev afvandet og Vidåen inddiget i slutningen af 1920'erne, kunne Tønder ofte opleve at være delvis oversvømmet, når Vidåen gik over sine bredder. Var det om vinteren, kom folk dengang ofte skøjtende til Tønder.

Det må have lugtet fælt i byen med så højt grundvand, når der dengang ingen kloakering var. I 1925 var der nemlig stadig masser af stalde til 122 heste, over 700 kreaturer og ca. 400 svin. Politivedtægten fastslog, at hornkvæg, får, geder og svin ikke må gå løse på offentlig gade. Men de måtte gerne drives gennem byen! Måske havde de mistet lugtesansen ved de ca. 100 kroer, der dengang var i byen!

Institutionernes Tønder: Bogen om Tønder 1920-1970 giver et levende indtryk af en by under kraftig og stadig forvandling. Når mange ser lidt skeptisk på »udviklingen«, er det ofte fordi de ser på den med for små briller. Tønder har i tidens løb bl.a. mistet jernbanen, gendarmeri, toldvæsen og seminarier. Becker-Christensen konstaterer da med tilfredshed, at det til gengæld er lykkedes at trække ny industri til byen, så der er ingen grund til jammer!

Problemet er blot, at ny industri nok giver arbejdspladser, men ikke megen kulturel vækst og fornyelse. På samme måde som skolen var genforeningens bedste gave, så fik de statslige institutioner i det hele taget stor betydning for byens udvikling og kulturelle genforening med Danmark. Tønder fik særlig mange institutioner i 1920, bl.a. for at den tyske by kunne blive dansk. Det er heldigvis ikke længere noget problem. Byens borgere har vist, at det problem er løst.

Byen ved grænsen: Tønder har foræret sig selv en flot bog om byen fra 1920-70. Den slutter desværre i 1970 med kommunalreformen, og der er måske også for meget byrådspolitik i bogen og for lidt om f.eks. sport, fritid og kultur. Beliggenheden ved grænsen har nemlig ikke alene haft stor betydning for den økonomiske og sociale udvikling af byen, men f.eks. også for sporten. Sønderjysk Idrætsforening nævnes slet ikke, men har haft stor betydning for den nationale udvikling.

Og vi er mange der har oplevet »Schweizerhalle« (Tønders nye kulturhus!!) som et forbudt sted man måtte lyve sig til at besøge! Her holdt Danmarks største jazzklub til omkring 1960.

Becker-Christensen mener, at tabet af det sydlige opland ved grænse-dragningen er blevet overvurderet (p 169). Men alligevel anføres senere flere eksempler på, at det spillede en rolle økonomisk, når han f.eks. side 206 skriver: »Det kunne tænkes, at beliggenheden nær grænsen i en egn, der var nationalt omstridt – især efter 1933, virkede hæmmende på investeringslysten«.

Men ligger byen yderst ved grænsen og dermed langt væk fra København, så medfører den samme placering, at byen er tættere på det store europæiske fastland. Og det er i dag blevet en fordel!

Til sidst en lille irriterende detalje: Overalt i bogen om Tønder står der *Vestslesvigsk Tidende*. Det korrekte er dog det jævne danske *Vestslesvigs!* Men den eksisterer desværre ikke mere! Nu må de i Tynne nøjes med *Jyske-Vestkysten!*

Jørn Buch

W.L.Christiansen: Meine Geschichte der Sozialdemokratischen Partei Flensburg

Sozialdemokraten zwischen Deutsch und Dänisch 1945-1954. Udgivet af Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Flensburg 1993. 230 s. ill. I kommission hos Padborg Boghandel.

Da Tysklands sammenbrud i 1945 gjorde det aktuelt at tage landets grænser til ny overvejelse, var der i Sydslesvig og navnlig i Flensburg et stærkt ønske om ikke at gentage fejlen fra 1920, da man lod SPD bestemme socialdemokraternes stemmeafgivning ved hjælp af partiparolen og partidisciplinen.

Da englænderne undervejs til genoprettelsen af det tyske demokrati tillod partier på kreds-basis, lagde socialdemokraterne i Flensburg, der havde kredsstatus, derfor vægt på, at stillingtagen til grænsespørgsmålet var den enkeltes egen sag og ikke et partianliggende. Men det var i strid med holdningen i Kiel og Hannover, hvor SPD's program var opretholdelsen af det tyske rige som en statslig og national helhed med krav på borgernes loyalitet, og hvor man stemplede afvigerne i Sydslesvig som *Speckdänen deutschen Geblüts*.

Striden endte med, at SPD i 1946 ekskluderede de flensborgske socialdemokrater, som under betegnelsen SPF i perioden 1946-1954 fortsatte tilværelsen som et af verdens mindste socialdemokratier. En utilsigtet virkning af eksklusionen var, at SPF, der fik et medlemstal på over 2000, blev skubbet i armene på de danske organisationer.

W.L.Christiansen nåede at melde sig ind i SPD 5.7.1946, to dage før eksklusionen gjorde ham til medlem af SPF, hvor han blev en af de centrale personer, og det er med god ret, at netop han har skrevet SPF's historie.

SPF's eksistens harmonerede ikke med socialdemokratisk tankegang, som

kun kender partigrænser, der falder sammen med statsgrænser. SPF generede derfor ikke alene det tyske, men også det danske socialdemokrati, der var bragt i en vanskelig stilling af de indtrængende henvendelser fra de flensborgske partifæller. På den ene side burde de være i SPD, men på den anden side var det SPD, der selv havde skilt sig af med dem; Per Hækkerup forklarede SPD, at vejen frem gik over Flensborg, og Hans Hedtoft mindede Flensborgerne om, at vejen gik til SPD.

Men vejen til SPD var spærret, så længe de tyske socialdemokrater ganske vist anerkendte selvbestemmelsesretten, men anså den for definitivt udnyttet i 1920, og selv om de gerne ville beskytte det danske mindretal, gjaldt det kun den gruppe, der var blevet afdækket ved afstemningen i 1920. SPD ønskede at få det danske parti med til en fælles genoplivning af den gamle grænseaftale fra 1923, men det blev afvist. De danske socialdemokrater henholdt sig til, at grænsen lå fast, men at det måtte være tilladt at arbejde for selvbestemmelsesretten, selv om en ny afgørelse ikke var aktuel.

Sondringen mellem ægte og uægte danske blev først ophævet af Kielerklæringen af 26.9.1949 med forsikringen om, at »bekendelsen til det danske folkefællesskab og den dansk kultur er fri. Den må hverken bestrides eller efterprøves af myndighederne.« Denne forsikring var, hvad forfatteren ikke nævner, ordret identisk med formuleringen i den preussiske skoleforordning af 1.2.1929. Man var altså langt om længe nået tilbage til gamle indrømmelser.

Selv om der stadig var forskel på teori og praksis, betød Kielererklæringen et kursskifte. Kiel frygtede ikke længere truslen mod grænsen, og aggressive personligheder som Richard Schenck var blevet trængt i baggrunden, medens holdningerne nu blev præget af mere forsonlige typer som Andreas Gayk og Bruno Diekman. Det ville derefter kun være et spørgsmål om tid, hvor længe SPF kunne opretholdes ved siden af den SPD-afdeling, der var blevet oprettet i Flensborg. Spørgsmålet var, om SPF skulle genforenes med SPD, hvad der var et stærkt socialdemokratisk ønske, bakket op af SPF's formand, Nicolaus Reiser, medens de danske sydslesvigere ønskede at SPF skulle opløse sig, da ellers for mange ville følge foreningen over i SPD's rækker i stedet for at holde sig til de danske organisationer.

W.L. Christiansen ønskede opløsningen. At tidspunktet nærmede sig, stod ham klart efter en forhandling mellem de ledende i SPF og det danske Socialdemokratis ledelse 26.6.1951. Da han stillede det konkrete spørgsmål, om de danske partifæller kunne tiltræde en ny folkeafstemning i den gamle II. zone, altså Flensborg og omegn, var svaret, at det ikke var aktuelt. Fra dette øjeblik betragtede W.L. Christiansen en grænseforskydning som taget af dagsordenen, og han indstillede sig på at leve som dansker i den tyske forbundsrepublik.

Da Kurt Schumacher, der havde ekskluderet de flensborgske socialdemokra-

ter, døde i 1952 og blev efterfulgt af Erich Ollenhauer, var endnu en sten ryddet af vejen for den socialdemokratiske genforening. SPF's dødskamp trak dog ud til 1954, da Reisers krav om SPF's genforening med SPD omsider sejrede over Christiansens modstand efter et lidt ejendommeligt forløb, hvor forfatteren desværre ikke benytter lejligheden til at kaste klarhed over, hvorledes de afvigende referater forholder sig til hinanden.

Fuld klarhed er der heller ikke skabt om eksklusionen i 1946. Kurt Schumacher gav meddelelsen om den på et møde i Husum 7.7.1946 med den tilføjelse, at den var tiltrådt af SPD's ledelse i Slesvig-Holsten, Forfatteren afslører, at Kuklinski i sit eksemplar har noteret: »Schwindel! Vorstand ist nicht befragt worden!« Men det stemmer ikke med, at Kuklinski allerede havde været impliceret i drøftelser med den britiske militærregering om opløsningen af SPF.

Forfatteren inddrager ikke den oplysning, som Anders Ture Lindstrøm har givet i sin bog om Slesvig-Holsten i samme periode, at Schumacher i 1951 overfor Hedtoft havde erkendt fejlbedømmelsen, der skyldtes ensidige og ufuldstændige informationer fra Kiel. Man havde ellers gerne set en sagkyndig vurdering af de modstridende oplysninger.

Man savner kildehenvisninger, og en tidstavle, der havde samlet alle væsentlige oplysninger, og som ville have lettet overblikket. Men W.L. Christiansen har været en vågen iagtager under de mange forhandlinger, han har deltaget i, og han har fastholdt sine indtryk i åbenbart meget udførlige notater. Derfor er hans oplevelser et værdifuldt bidrag til belysningen af dette kapitel i Sydslesvigs historie. Først og fremmest viser de, hvorledes Flensborgske socialdemokrater oplevede den bevægede tid efter det tyske sammenbrud, men de afdækker også de kvaler, som situationen voldte det danske Socialdemokrati, og den forstokkethed, der gjorde sig gældende hos partifællerne i Kiel og Hannover, når balancen mellem de nationale og internationale interesser skulle findes.

Bjørn Svensson

Danske gårde i tekst og billeder. Sønderjyllands Amt.

Bind I A-B og II A-B. Forlaget Danske Landbrug, Silkeborg, 1992-93. 437+436+498+473 sider, ill., indb., ca. kr. 4.000.

Gårdene på landet – deres historie og ejerforhold – har altid påkaldt sig megen interesse, og det er kun naturligt, for gårdhistorien er et vigtigt element i lokal- og personalhistorien. I den lokalhistoriske litteratur optager ejendoms- historien derfor stor plads. Det gælder i Danmark, og det gælder syd for grænsen. Der udsendes i disse år talrige »Dorfchroniken« eller »Kirchspielchroni- ken«, som næsten alle er domineret af en minutiøs registrering af ejerne af de enkelte gårde og huse gennem århundreder. Disse datamættede afsnit optager

ofte flere hundrede sider i kronikker om selv små landsbyer. Genren er velkendt også i Nordslesvig. Nogle steder har man valgt at præsentere ejendommens historie som led i den almindelige sognehistorie. Det gælder f.eks. bøger som Københoved Bysamfund (1950) og Kresten Hansen: Langetveds historie (ca. 1978). Andre steder er der udgivet et selvstændigt bind om sognets gårde og slægter som appendix til sognehistorien. Det gælder Løjt og Ensted sogne.

I den slags lokalt afgrænsede værker kan man finde oplysninger om alle lokalitetens landejendomme og i enkelte tilfælde tillige husene. Også på landsplan findes opslagsbøger med gårdhistoriske oplysninger. I de sønderjyske bind af Trap Danmark 5. udgave (1967) er der fremragende gårdhistorer for de større ejendomme – langt bedre end i Trap's kongerigske bind. I 1925 udsendte J. Jespersen værket »Sønderjydske Gaarde«, som på 456 store sider bragte oplysninger om op mod 1.600 større land- og skovbrug for tiden ca. 1880-1920, overalt ledsaget af gode billeder. I det landsdækkende værk »Danmarks større Gårde« bd. 1-8, 1961-75, finder man ligeledes fyldige oplysninger om de større ejendomme i Sønderjylland. Mindeværket »Danske Landmænd og deres Indsats. En Oversigt over danske Bønders Virke« rummer i bind IV (Herning 1944) biografier over landmænd i Tønder amt.

Det nye, her anmeldte værk i genren er bredere end nogen af de førnævnte. Værket er som helhed landsdækkende. Der blev indledt i 1987 med et bind om Århus amt, i 1994 udkom Vejle amt, hvorefter hele landet er dækket. Alle amtsbind er ens opbygget. De mange oplysninger er indsamlet af konsulenter eller gennem spørgeskemaer. Oplaget er begrænset til forudbestilte eksemplarer. Det er tilstræbt at få alle bestående landbrug med, store såvel som små. Også nedlagte landbrug, stutierier, gartnerier o. lign. er optaget, hvis ejerne har ønsket det.

De 4 bind vedrørende Sønderjylland omfatter i alt ca. 6.400 landbrug. Ifølge Danmarks Statistiks beregninger findes der i dag knap 6.000 landbrug, dvs. ejendomme over 5 ha, i Sønderjylland. Det betyder, at dækningsgraden i »Danske Gårde« er meget stor. Og man får meget at vide. Om hver enkelt ejendom oplyses adresse (vej, by, kommune), gårdens evt. navn, ejer og dennes ægtefælle med persondata og evt. stilling uden for gården, børn, ejerens uddannelse, dato for overtagelsen, ejendomsskyld og areal samt evt. forpagtet jord, oplysninger om stuehus og avlsbygninger, besætning og planteavl, antal traktorer, silo o. lign., benyttelse af maskinstation og evt. medhjælpere. Det er virkelig brede oplysninger, og i en lang række tilfælde er der et foto af ejendommen, ofte et luftfoto optaget af det landskendte firma Kastrup luftfoto.

Ingen tidligere værker giver et så bredt indtryk af gårdenes aktuelle tilstand. Materialet kan vel ikke udnyttes til en fuldt pålidelig statistik, men det giver dog et såre detaljeret billede af landbrugene i dag. Mange spørgsmål – også

overraskende spørgsmål – kan besvares: hvor mange landbokoner havde udearbejde og da hvilket? Hvor mange gårdejere er deltidslandmænd? Hvordan er gårdene udstyret med traktorer, korntørringsanlæg og siloer? Hvor gamle er stuehuse og avlsbygninger, og hvordan er produktionen fordelt mellem kvægbrug og planteavl?

Ejendommene er anført kommunevis og derunder alfabetisk efter vej/gadnavn. Det betyder, at den enkelte landsbys gårde kan stå langt fra hinanden. Hvem kender i øvrigt vejnavnene på landet? For at lette oversigten er samtlige vej-gadenavne anført kommunevis bagest i hvert bind. Det letter oversigten – men dette ordningsprincip kan dog virke besværligt. En del trykfejl i bynavne, eller helt udeladte bynavne, letter heller ikke oversigten. Men den slags mangler er dog undtagelsen, og de er til at leve med i et så datamættet værk.

Det må fremhæves, at ikke alle egentlige gårde er medtaget. Det skyldes dog ikke forglemmelse fra udgiverens side, men derimod ejernes passivitet eller uvilje mod optagelse i værket. Til gengæld er der kommet ejendomme med, som ikke i dag kan betegnes som egentlige landbrug.

Generelt samler værket en imponerende fylde af oplysninger – om personer, om landbrugsbedrifter og deres udstyr. Vi får et meget værdifuldt øjebliksbillede af gårdstrukturen og landbefolkningen anno 1990-93. Mange vil i dag og i kommende generationer kunne få gavn af værkets stoffylde. Et besværligt arbejde er udført. Det vil kunne blive til nytte for lokal- og personalhistorikere, og sikkert også for dem der arbejder mere bredt med landbrugs- og socialhistorie. Værket burde være standardinventar i alle større lokalhistoriske arkiver og biblioteker. Desværre er det blot kostbart – men det er forståeligt – tilblivelseshistorien taget i betragtning.

Lars N. Henningsen

Henning Dehn-Nielsen: Bogen om Sønderjylland.

Aschehougs forlag, København, 1993. 256 s., ill., indb. Pris kr. 298,-

For en sønderjyde må en bog med den ambitiøse titel »Bogen om Sønderjylland« naturligvis påkalde sig en vis interesse. Er det mon det store afgørende værk om Sønderjyllands mildt sagt udviklede historie, vi her står med, eller er det bogen om, hvor regionen står i disse år, økonomisk, politisk, socialt? En enkel bladrning i bogen er dog tilstrækkelig til at afgøre, at slet så omfattende er det ikke. Bag bogens titel skjuler sig derimod en rejseguide, en bog der ifølge forfatterens forord udfylder et stort behov, bl.a. fordi kendskabet til Danmarks eneste grænseland og det eneste område med historisk betingede mindretal er »alt for ringe for ikke at sige utilfredsstillende og alt for sporadisk«. Det drejer

sig altså om en rejseguide med et vist ambitionsniveau. Der skal rettes op på den sporadiske viden blandt vore landsmænd!

Derfor starter forfatteren da også med en 8 sider lang gennemgang af Sønderjyllands historie. I forordet kaldes dette afsnit »nødvendigt«, og kortere kan det vel næppe gøres, hvis forfatteren skal gøre sig håb om at rette op på noget som helst.

Herefter er hovedparten af bogen, dvs. 228 sider, helliget en guide til 11 områder af Sønderjylland, omfattende alt fra små veldefinerede områder som Broager, til større områder som »Midtsønderjylland«, der i bogen åbenbart strækker sig fra Abild ved Tønder til Rødding. Igen ifølge forfatterens forord indeholder denne del en »grundig og ajourført beskrivelse« af de enkelte lokaliteters arkæologi, historie, arkitektur, særpræg mm. Med en vis lokalhistorisk viden i baggrunden læner man sig mageligt tilbage i sofaen for at se sin landsdel folde sig ud på bogens sider.

Det første generelle indtryk af bogen er absolut tiltalende. Beskrivelsen af hvert område indledes med et overskueligt kort, hvorpå hver enkelt beskrevet lokalitet er markeret med et nummer, der let genfindes i den efterfølgende tekst. Jævnt fordelt over teksten findes gode illustrationer i både farve og sort-hvid. Blot kunne man her ønske sig, at der var læst lidt bedre korrektur på billedteksterne, der iøvrigt ikke synes at være skrevet af forfatteren selv. Desuden afsluttes guiden med en nyttig ordforklaring og et stedregister.

Når dette positive er konstateret, melder skuffelsen sig til gengæld også med dobbelt styrke. Enhver, der blot nogenlunde er istand til at formulere sig på skrift, kan læse Trap, Danmark, 5. udgave, Danmarks Kirker, nogle turistbrochurer og lidt litteratur, man tilfældigt falder over på det lokale bibliotek, og lave en turistguide. Turister lader sig åbenbart, hvis man skal dømme efter kvaliteten af de fleste turistbrochurer, spise af med hvad som helst. Men hvis man på forhånd proklamerer, at man vil præsentere en »grundig og ajourført beskrivelse«, så skal der ganske andre boller på suppen, end dem der præsenteres i denne bog. Anmelderen har grundigt gennemarbejdet det afsnit, der kaldes »Det østvendte fjordland«, et område der strækker sig fra Aabenraa til Kolding. Afsnittet strækker sig over siderne 119 til 159, og der kan blot over disse sider konstateres mindst en fejl pr. side i gennemsnit. Og der er ikke udelukkende tale om små fejl, men ofte om en fuldkommen slavisk gengivelse af gamle myter, man troede var manet i jorden for årtier siden.

Myten om nedbrændingen af Aabenraa og Haderslev i krigen mellem hertug Abel og kong Erik Plovpenning i året 1247 blev aflivet af Kristian Erslev allerede i 1880'erne, men gengives her hele fire gange; at det var benediktinermunke, der udgjorde kollegiatkapitlet ved Vor Frue kirke i Haderslev i middelalderen (side 140), er der vist ingen der har troet på siden Pontoppidan skrev

sit værk om Danmark i 1700-tallets slutning (bortset fra indledningen til beskrivelsen af Vor Frue kirke i Danmarks Kirker, hvorfra forfatteren vel har skrevet af), og at Haderslev Stadsret skulle indeholde en »udførlig omtale af ældre rettigheder og skikke« (side 140), er det længe siden nogen har hævdet. Men også et utal af små, tåbelige fejl skæmmer bogen. Det skal f. eks. nok fremme befolkningens forståelse for de »historiske mindretal« at påstå, at Slesvisk Parti ikke er repræsenteret i amtsrådet og Aabenraas byråd (side 121), eller at de dansk-tyske erklæringer fra 1955 kaldes »Berlin-Bonnaftalen« (side 133). Det virker også overraskende at kunne læse, at Vor Frue kirke i Haderslev er domkirke for hele det nuværende danske Sønderjylland (side 139), eller at vognsamlingen i Genner med sine 60 hestevogne skulle være Jyllands største, når Slesvigske Vognsamling i Haderslev rummer næsten 3 gange så mange.

Dette leder frem til hovedanken imod bogen. Teksten er hverken »grundig eller ajourført«. Den er istedet udtryk for den holdning, at lokalhistorie ikke er noget man behøver at have et professionelt forhold til, men noget enhver, der blot har et par håndbøger til sin rådighed, åbenbart kan beskæftige sig med. Garneret med nogle farveillustrationer og lidt inspirerende tekst, bliver det jo nok slugt råt, når blot det ser indbydende ud! Tendensen har været udpræget i de senere år, hvor den historiske interesse har været stigende, og behovet for publikationer af alle slags med et historisk indhold derfor også har været voksende. Turistguideforfattere, turistbureau'er, kommuner, amter, statsskovdistrikter, ja selv store statslige institutioner som Skov- og Naturstyrelsen udsender i disse år mængder af historisk informationsmateriale, bøger, guider, informationstavler og lignende, og i langt hovedparten af tilfældene sker det uden at der har været nogen kontakt til de institutioner, der – ovenikøbet hyppigt for offentlige midler – har netop den lokalhistoriske viden som forsknings- og arbejdsområde. Forfatteren har sjældent besøgt det sted, der beskrives og har normalt aldrig taget sig tid til at kontrollere de oplysninger, der formidles videre til læseren.

Et par eksempler fra den aktuelle bog. Kejser Wilhelm-statuen, der omtales side 144, står på Haderslev Museum, og der er gjort en del ud af at formidle, at det drejer sig om kejser Wilhelm d. 1. Ikke desto mindre beskrives han i bogen som værende den i Sønderjylland forhadte kejser Wilhelm d. 2.. Haderslev Museum har igennem adskillige år foretaget udgravninger i forsvarsværket »Æ Vold«, der omtales side 241. Der er intet belæg for alderen, skriver forfatteren, endskønt årrings-dateringen 278-79 e.Kr. har været publiceret adskillige gange. Igennem et par år har museet foretaget større udgravninger ved Starup kirke, udgravninger der bl.a. har kunnet fastlægge alderen på kirkebyggeriet til 1100-årene. Disse resultater er blevet publiceret, men forfatteren fremfører ufortrødent de gamle påstande om, at Starup kirke skulle være en af landets

ældste kirker (side 137). At kirken arkitekturmæssigt og historisk skulle knytte sig til kirker som Tamdrup og Asmild, en gammel teori som forfatteren her slaviske gengiver, blev allerede modbevist af Hubert Krins i 1968.

For lokalhistoriske forskningsinstitutioner, som museer og arkiver i Sønderjylland jo er, føles det decideret deprimerende gang på gang at se sine forskningsresultater negligeret og forbigået af skribenter, der åbenbart mener, at lokalhistorie er noget man ikke behøver at tage helt alvorligt. Igen skal vi høre gamle myter og direkte usandheder fremført på trods af, at de er blevet modbevist for år tilbage. Og det kan man udelukkende klandre forfatteren, for man kan jo læse det i »Bogen om Sønderjylland«.

I sit forord fremhæver forfatteren, at hans bog er »den første af sin art i mange år«, hvorfor den udfylder et stort behov. Det er dog ikke mere end 7 år siden, at Gyldendal udgav Eskild Brams guidebog med titlen »Sønderjylland«. Må anmelderen varmt anbefale at man investerer i den istedet.

Lennart S. Madsen

Die Dingprotokolle der Westerharder Föhr und Amrum 1658-1671.

Bind 1-2. Udgivet af Volkert F. Faltings. Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins, Bd. 95, 99. Neumünster 1990, 1992. 352 s., 408 s., indb.

En ulykkelig ordre om kassation af en stor mængde gamle papirer ved appellationsretten i Flensborg udløste i 1867 kassationen af de fleste sønderjyske tingbøger fra før 1713. Tingbøgerne var i 1850'erne bragt til Flensborg af retshistorikeren C. L. E. v. Stemann. Men nogle overlevede, fordi de ikke var afleverede til den tyske administration. Blandt dem er de tingbøger fra øen Før, som Volkert F. Faltings har indlagt sig stor fortjeneste ved at udgive. Anmeldelsen af Faltings' udgave, der er i to bind, har ventet en stund, da et tredje bind med registre og tegninger af bomærker var varslet. Da denne udgivelse imidlertid ikke synes umiddelbart forestående, kan en omtale af det spændende værk ikke vente længere.

Spændende er det at se ind i bøndernes verden, og det tillader tingbøgerne os. De fortæller om almindelige mennesker, der tilfældigvis træder ind på tingets arena, og ikke om en lille gruppe forbrydere. Det er ikke tilfældigt, at de senere års store interesse for folkets livsformer og tænkemåder netop i stigende grad har søgt mod disse kilder. De omfattende udgivelser af kongerigske tingbøger, som først og fremmest Landbohistorisk Selskab gennem en årrække har forestået, uden at det vakte overstrømmende interesse, bliver nu forskningens foretrukne kilder. I den forstand kan man sige, at udgaven af Før-tingbøgerne kommer til tiden.

Der er tale om en udgave af tre bøger, der siden 1981 har befundet sig på landsarkivet i Aabenraa: et bind, der går fra 1658-1664, et bind fra 1664-1667 og et fra 1668-1671. Til landsarkivet kom de fra Schackenborg, hvor de lå, fordi Før Vesterherred med Amrum hørte under feltherren Hans Schack – fra 1658 til 1661 i grevens egenskab af lensmand i Riberhus len, 1661-1683 som hans direkte ejendom. Schack var da sammen med kongen den øvre autoritet for de mennesker, som optræder i tingbøgerne. Men greve og konge stod som fjerne skikkelser. Det nære fandt man i tinget med dets blanding af administrative og dømmende funktioner. Det samledes i Nieblum under landfogedens ledelse en til tre gange om måneden. Normalt kunne de bønder, som udgjorde tinget, ordne alle øens sager, og kun sjældent sendte man komplicerede tilfælde videre til landstinget i Viborg. Den ret, man dømte efter, var Jyske Lov i forening med lokal ret.

Tingbøgernes indhold lader sig udnytte til mange slags studier. I dem spejler den store – udenøs – historie sig. Under svenskekrigen 1659 beskrives det f.eks., hvordan man forhandlede kontributioner med de kejserlige tropper, og hvordan vagttjenesten på øen skærpedes. Efter enevældens indførsel træffer man 1661 to mand, der rejste til København for at »forhandle om landets bedste«. Først og fremmest er retsbøgerne dog en kilde til interne forhold på Før. Der er naturligvis mængder af navne, så slægtsforskeren vil ofte få bid. Der er også mange træk til belysning af Førers materielle kultur.

Det særprægede landbrug, hvor markerne deltes mellem arvingerne, belyses glimrende. Arveskikken gav anledning til en kompliceret markstruktur, som giver sig udslag i en mængde sager for tinget, hvor arvinger søgte deres ret. I det hele taget er der ingen tvivl om, at tingets og tingbøgernes hovedærinde var ejendomsrettens sikring. Jorden delte sig grundlæggende i *agerland* og *medeland* med hø samt *græsningsland*. På agerlandet dyrkedes rug, byg og havre, og afgrøderne kunne suppleres af kålhaver nær husene. Ude i engene, medelandet, slog mændene høet; en enkelt gang havde en mand overladt en kvinde sin le; men så gik det også galt, og hun kom til at såre ham i foden. En anden sag fortæller, at der også kunne ske ulykker ved høets hjemkørsel: En mand havde udlånt hest og vogn til sin nabo, der læssede vognen så tungt, at hesten døde af slæbet. På græsningslandet gik dyr, som har sat sig mange spor i tingbøgerne; man finder et stort antal retssager om handel med køer og heste. Ekstra land blev indvundet ved inddigning, så det blev af og til nødvendigt at indskærpe pligten til passe digerne. En anden trussel var den stadige sandflugt, og næsten hvert år blev det derfor under dødsstraf forbudt at skære og plukke halm.

Jævnt landbrug var tydeligvis øens hovederhverv, mens den profitable oksehandel ikke var så udbredt, og den var da også mere reguleret, end man var

vant til i Sønderjylland. I 1661 forbød Schack således bønderne at sælge deres okser til andre end grevens personlige opkøber. På samme måde monopoliserede feltherren østersfiskeriet uden dog helt at have held til at hævde eneretten: På østersbankerne pågreb man flere bønder med både, og der gik rygter om, at en Førbonde havde været i Bremen for at sælge østers.

Enkelte bønder og skippere drev skibshandel fra Nieblum. Flere gange tog skipper Broder Rickvertsen således med sin smukke til Norge, for at hente bjælker, spær og stolper til sin træfattige ø. Gode penge var der også i den videregående handel og søfart, og forbindelserne til bl.a. Nederlandene var forholdsvis intense. En bonde i Klintum måtte således betale sin søns gæld på 43 gylden til en kvinde i Amsterdam, hvad han gjorde med den sure bemærkning, at hvis »børnene måtte sælge de gamles ejendom, så var mange gamle bragt til tiggerstaven«.

Måske endnu mere spændende end de genealogiske og materielle forhold i tingbøgerne er deres vidnesbyrd om vold og ære, om seksualitet, tro og trolddom, om indstilling til øvrighed.

Med den første af de tre tingbøger træder vi ind i noget så interessant som en kriseperiode i forholdet mellem øvrighed og bondesamfundet. Svenskekriegen 1658-60 svækkede de udenøns autoriteters magt og dermed deres lokale repræsentanter. Der opstod konflikter mellem foged og bønder og mellem bondesamfundet og de udefra kommende skatteopkrævere. Det føg med skældsord og barske bemærkninger. Flere gange forlangte bønderne nøje regnskab for de betalte skatter. De, der betalte skat, var utilfredse. 1658 spurgte landfogeden bønderne, om de ville akceptere at betale en proviantskat. Det ville han vide inden for to dage. Hertil svarede bønderne gnavent, at de kunne vel ikke andet. Visse bønder nægtede at betale deres skatter. En bonde råbte til fogeden bag sin lukkede dør, at han ikke ville betale, før øen havde fået »en ny øvrighed«, mens en anden bonde og hans moder, da de skulle udpantes for bare 18 skilling, skreg, at de hellere ville risikere deres liv, »men, når der atter kommer ret i landet«, så skulle de nok betale. Umiddelbart efter krigens afslutning strammede øvrigheden grebet om øen, og administrationen professionaliseredes. Nu var det slut med skattenægtelser. Også sædelighedspolitiet, vrøgerne, kom i sving med at finde hor og anden uhellig gerning, og det blev indskærpet, at krogang på helligdage skulle straffes med 10 rigsdalers bøde. Samtidig var det, at greven med held indskærpede sine rettigheder inden for oksehandelen og på østersbankerne.

Som forholdet opadtil, til øvrigheden, ikke var uden sprængstof, så var også de indbyrdes relationer præget af konflikter. Meningsløse voldssager forekom. Lad os tage en af disse sager, som i tingbogen er refereret med gengivelse af replikker, der for en gangs skyld lader os høre det – kaotiske – talte sprog –

Knud og Namen: Vi, Knud Herr Johans og Namen Gadmerns, bekender og gør vitterligt, at vi begge var med, da den skade skete i Johan Ebbis hus, som Conrad Janen fik den 15. marts dette år, og det skete således.

Knud: Så meget som vi har set og hørt deraf i sandhed altså, at Trincke Janen, begge brøders moder, kom løbende ind i dørnset, da jeg, Knud Her Johans, sad alene i dørnset. Hun græd bittert og klagede bittert til mig: »Hvad skal jeg gøre, hvad skal jeg gøre! Jeg kan ikke få fred for Conrad, som er efter mig med kniven«, og i det samme kom Conrad ind i dørnset med en stor kniv. Da han kom ind i dørnset, så han mig, Knud, sidde og sagde: »Skal du have noget?« og satte også efter mig. Da sagde jeg: »Jeg siger intet, jeg mæler ikke et ord! Hvad har du med mig at gøre?« Da drejede han af fra mig og vendte sig mod sin moder Trincke med kniven. Da bad Trincke »For Guds skyld, skån mit liv« og foldede sine hænder. I det samme kom Namen Gadmerns ind i dørnsdøren og sagde: »Hold op, Conrad!« og greb ham. Da vendte han sig om mod Namen med kniven.

Namen: Da trådte jeg, Namen Gadmerns, tilbage og bad om nåde. I mellemtiden kom Trincke Janen ud i køkkenet.

Knud: Så kom Conrad til køkkendøren efter hende. Så fik Trincke lukket køkkendøren for ham. Først stod han derfor med den store blottede kniv i sin hånd. Så greb han et svinetrug og begyndte at løbe det mod døren. Så sprang døren op. Så kom Peter [Conrads broder]. Hvad han så sagde til ham, det kunne jeg, Knud Her Johans, ikke opfatte for stor angst. Så forlod han døren, hvor han ville efter Trincke, og satte efter Peter efter hans liv med kniven. Da slog Peter ham over armen. Det så jeg, Knud, udmærket, og Namen siger, at da faldt kniven ud af hånden på ham. Det gav jeg, Knud, af angst for hans kniv ingen agt på og så da kun, at han satte efter Peter med kniven. Da fik han [Conrad] skade i sit hoved. –

Senere fremgår det, at Peter i kampen kom til at dræbe sin broder Conrad med en spade, og at familien fremstillede den dræbte som en gal slagsbroder med en mængde voldssager bag sig.

De fleste voldssager var mere forklarlige. Man måtte være af ære for at kunne begå sig, og æren måtte stadig forsvares. Følte man sin ære krænket, greb man til slagsmål eller retssag – eller begge dele. Blot et enkelt skældsord som »mameluk« (hvad der må have svaret til tyrk) kunne udløse blodige slagsmål og efterfølgende retssag. Vi befinder os i et samfund, hvor andre normer og forestillinger end vore dages herskede. Tydeligst kommer dette måske frem i en trolddomssag fra 1666, hvoraf det bl.a. fremgår, at en kvinde skal have lært en anden kvinde, hvordan man skulle smøre en særlig salve på kroppen. Det skulle bevirke, at hun på en grå kat kunne ride til »mosen« og komme til bryllup og glæde.

I tingbøgerne fra Før får vi indblik i en hidtil skjult verden. Vi må takke Faltings for hans omhyggelige udgave og udtale ønsket om, at flere sønderjyske tingbøger må blive gjort tilgængelige på denne gode måde.

Bjørn Poulsen

Hanne Steen Hansen: Danfoss – Arven fra Mads

175 s. ill. J.H. Schultz Information 1994. Kr. 320.

Danfoss er navnet på de termostater, der sidder på varmeapparaterne i mange danske hjem og virksomheder. Fabrikken ligger på Nordals, nærmere betegnet Nordborg kommune, og producerer en mængde andre aggregater til vandhydraulik samt varme- og køleteknik. Oprettelsen går tilbage til 1930'ernes begyndelse. I Sønderjylland og i hvert fald på Als er den nu afdøde grundlægger Mads Clausen et kendt navn, der er forbundet med en række gode historier og myter.

Journalist Hanne Steen Hansen har sat sig for at fortælle om Mads Clausen i populær form. En lang række af de historier og fortællinger, der cirkulerer om ham, er derfor også medtaget og bliver bekræftet eller afkræftet. Der er historien om, at virksomheden startede i et hønsehus. Det gjorde den ikke, men i Mads Clausens drengæværelse. Billedet af Mads på den smalle trappe, der førte op til værelset, som han brugte til kontor indtil 1962, troner på forsiden af bogen, og kunne godt give associationer i retning af hønsestige. Der er historien om det nye kontor på 11. etage i administrationsbygningen, der bl.a. rummer en alsisk spisestue. Der er historien om Mads Clausen, der som en bonde inspicerer sin mark, og på sin aftentur gennem fabrikken efterlod sin stok, hvis der var noget, han var utilfreds med, hvorpå værkføreren den næste dag forventedes at levere stokken tilbage til ejermanden. Eller historien om at Mads Clausen elskede at udsætte sine gæster for spøgefuldheder, og derfor engang som forret lod servere flødeboller med persille.

Bogen er en lovprisning såvel af Mads Clausen, som af virksomhedens aktiviteter på Als. Mads Clausen (f. 1905) var en artig dreng. 'På et tidspunkt overvejede han at opgive studiet (på Odense Teknikum), men da overtalte forældrene ham til at hænge i,' hedder det. Siden blev det til ansættelse på Silkeborg Maskinfabrik, Thomas B. Thrige og Brdr. Gram i Vojens, indtil han i 1933 oprettede enmandsfirmaet Dansk Køleautomatik- og Apparat-Fabrik, der efter 2. verdenskrig blev omdøbt til Danfoss. I dag er der omkring 13.000 medarbejdere på verdensplan, heraf arbejder omkring 6.000 i Nordborg, og et par tusinde i de danske filialer i Gråsten, Tinglev, Kolding, Silkeborg, Viby og København. For nogle år siden besluttede ledelsen at stoppe for udbygning af virksomheden i Nordborg, som i dag har det samme antal medarbejdere som i slutningen af 1960'erne. Et antal der er svagt faldende.

Bogen virker som et festskrift i form af en citatmosaik i anledning af 60-året

for grundlæggelsen, hvor Hanne Steen Hansen lader Mads Clausen snakke med sammen med en række personer i Danfosshierarkiet, især fra toppen med Mads Clausens hustru Bitten Clausen i spidsen, børnene Bente Skibsted, Jørgen og Peter Mads Clausen, bestyrelsesformand Harald Agerley, finansdirektør Peter Hansen-Damm, administrerende direktør Henry Petersen, tidl. direktør Magne Schøler, tidl. direktionsmedlem Hans Jørgen Gustavsen og endnu flere.

Direktører og bestyrelsesmedlemmer udtaler sig om ledelsesstil, om de store linier og om Danfoss' forhold til omverdenen, fra lukkethed mod større åbenhed. Man er ikke ligeglad med sit rygte, men Danfoss får god karakter i sine imageundersøgelser: 'I erhvervskredse står der respekt om virksomheden, som opfattes som bundsolid og forsigtig, vurderet ud fra de regnskabsresultater, der offentliggøres hvert år'.

Bogen rummer ikke nogen form for kritisk eller dybdeborende journalistik, men spreder fødselsdagsstemning med sin positive og venlige indstilling til virksomheden og dens aktiviteter. Folk, der kender historien om Danfoss, vil ikke finde meget nyt. Og folk, der er interesseret i en analyse af virksomheden og dens rolle i det danske samfund får det ikke i denne bog. Men alle der har lyst til at høre de gode gamle velkendte historier endnu engang vil glæde sig, og de der for første gang stifter bekendtskab med Mads Clausen og hans virksomhed får med denne bog en populær indføring i fabrikken og dens persongalleri. Og vi får også et kig i familiealbum'et, situationsbilleder fra fabrikken og portrætter af de ledende.

Helle Askgaard

Stefan Hopmann und Reinhold Wulff (udg.): Schulrecht der Herzogtümer Schleswig und Holstein.

Böhlau Verlag Köln Weimar Wien 1993, XXXI+368 s., indb., DM 146.

Denne kildesamling til hertugdømmernes skolehistorie er bind 11 i en række af digre bøger, som samler love og bestemmelser vedr. folkeskolens historie i hele den tyske forbundsrepublik og Østrig i 19.-20. årh. Bogen gengiver hovedparten af de lovbestemmelser, som blev udsendt i den berømmelige reformperiode frem til o. 1832, hvor den store almenskolelov af 1814 skabte et nyt grundlag for folkeskolen i de dengang danske hertugdømmer. I udgivelsen er medtaget alle generelle love og bestemmelser vedr. skolerne. De lokale skoleregulativer er repræsenteret gennem alle bestemmelser for Flensborg by og amt incl. byens lærde skole. Efter denne kildesamling følger et register med over 2.000 henvisninger til love og forordninger vedr. hertugdømmernes skolehistorie i perioden 1521-1864, så vidt de findes på tryk. Omfattende sag-, person- og stedregistre afslutter samlingen.

Værket er som nævnt led i en almen-tysk publikation af kilder til skolens retshistorie. Dette forklarer også kildeudvalget. Således medtages kun lokaltekster fra Sydslesvig og Holsten – omend Flensborg amt er valgt til at repræsentere de lokale skoleordninger, fordi amtet dengang omfattede enkelte sogne, som nu ligger i Danmark og altså er grænseoverskridende. Ligeså benyttes konsekvent det tyske udtryk »Vormärz« om tiden før revolutionen i marts 1848, omend dette udtryk virker lidt kunstigt i den danske helstat.

Bogen er et nyttigt hjælpemiddel for skolehistoriske studier. Ad denne vej kan man let finde frem til de trykte kilder til skolehistorien før 1864. Og dog kan man nok kalde det en luksusudgivelse: De fleste af de gengivne eller registrerede kilder er i forvejen tilgængelige i de gamle lovsamlinger, som findes i vor landsdels centrale biblioteker og i landsarkiverne i Aabenraa og Slesvig. De få, som arbejder med et emne som dette, kunne nok have fundet frem til disse originalkilder uden det nye – og ret kostbare – hjælpemiddel. Dermed skal dog ikke skjules, at det er prisværdigt, at en vigtig periode af hertugdømmernes skolehistorie nu er gjort mere tilgængelig i det »rigstyske« område, med betoning af, at området var dansk. Alt for ofte ender hertugdømmerne og især Slesvig i de almene fremstillinger i et historisk »ingenmandsland«. Tyske historikere sætter historien på tyske formler, danske giver op over for landet syd for Kongeåen. Grænsen af 1920 ligger jo fast – og det gør det svært at tackle den fælles fortid. Denne bog kæmper på én gang mod denne tendens – og bærer spor af vanskelighederne.

Lars N. Henningsen

Jürgen Ostwald (red): Der Knivsberg

Udgivet Im Auftrag der Knivsberggesellschaft, Westholsteinische Verlagsanstalt Boyens & Co, Heide. 1994, 312 s., ill., indb.

Bjørn Poulsen og Ulrich Schulte-Wülwer (red): Istedløven.

Udgivet af Sydslesvigs Museumsforening og Mikkelsen, Hatsted, Slesvig. Poul Kristensens Forlag. 1993, 157 s., ill., indb.

Næsten samtidig og delvist skrevet af de samme mennesker kommer der monumentale bøger om to af de kendteste og mest værdiladede nationale monumenter i Sønderjylland, det tyske samlingspunkt Knivsbjerg og den danske Istedløve fra Flensborg kirkegård. Begge monumenter har stor symbolkraft for begge nationer, og begge har lidt den tort at blive ødelagt af samme grund.

Monumentet på Flensborg kirkegård, som rejstes 1862, blev kun 15 måneder senere nedtaget af tyske slesvigholstenere efter den tyske besættelse af Flensborg i vinteren 1864, hvorefter løven siden stod i Berlin og nu er på »midlertidigt« ophold i København på 50. år.

Knivsbjerg købtes 1894 af tyske kredse i Aabenraa og omegn til tysk samlingssted, og her har siden stort set hvert år været afholdt tyske stævner og folkemøder. 1901 indviedes på bakketoppen et godt 40 meter højt granittårn med en kolossal statue af fyrst Bismarck. Han blev pillet ned kort før Genforeningen og har siden opholdt sig syd for grænsen, p.t. »midlertidigt« på Aschberg. Tårnet sprængtes af danske sabotører i august 1945.

Knivsbjerg-bogen indeholder 11 afhandlinger skrevet af 10 forfattere, mens bogen om Istedløven indeholder 7 afhandlinger af 6 forfattere, hvoraf den danske Inge Adriansen og den tyske Jürgen Ostwald går igen i begge bøger.

Det er bemærkelsesværdigt, så tæt de to bøger ligger på hinanden i opfattelsen af historien og i den vilje, der vises til at yde »modstanderen« og hans synspunkter retfærdighed. Bøgerne er stort set kemisk fri for nationalchauvinistiske holdninger, og forfatterne (og redaktørerne) har tydeligvis bestræbt sig på ikke på nogen måde at virke udæskende eller fornærmende over for den nationale modpart. Der er helt klart mere »bro« end »front« i disse værkers holdning.

Denne sympatiske stræben for at vise, hvor godt vi kommer ud af det med hinanden i grænselandet, er tydelig. Derfor kunne Manfred Jessen-Klingenberg's afhandling om »Zum Nordschleswig-Problem 1864-1920«, der indleder Knivsbjerg-bogen, faktisk lige så godt have stået i en dansk bog om denne tid.

»Knivsbjerg« indeholder afhandlinger om Knivsbjergselskabets historie, om Knivsbjergfesterne, tårnet og Bismarck-statuen, Langbehn-huset og mindeparken for de faldne i de to verdenskrige, ligesom der gives en deltagerberetning om sprængningen af tårnet. Der er eksempler på danske opfattelser af stedet samt afslutningsvis to artikler om stedets betydning efter krigen.

Det virker en smule påfaldende, at mens de tre medlemmer af skibsrederfamilien Jebsen (der i høj grad har finansieret Knivsbjerg), som har været formænd for Knivsbjergselskabet, alle vises på helsides farvebilleder (efter malerier), er der kun blevet plads til et halvsides sort-hvidt foto af den fjerde formand, sagfører Erichsen, der dog beklædte posten i de 20 nok sværeste år i foreningens historie (1937-57).

I »Istedløven« berettes om den danske helstat og den nationalliberale kulturpolitik, om billedhuggeren H. W. Bissen, der skabte løven, og hans slesvigholstenske kunstnervenner (det skulle vel retteligt være slesvigske og holstenske – »slesvigholstenere« var de vel næppe før hen i 1840'erne?), om monumnet på Flensborg kirkegård og om løven som dansk nationalt symbol i vekslende betydning og belysning.

Knivsbjerg-bogen er den grundigste af de to, hvilket ikke kun skyldes, at den er dobbelt så tyk som bogen om Istedløven. Denne bogs tekst virker ret letbenet, for ikke at sige noget causerende på sine steder. Men den tyske grun-

dighed udarter næsten til parodi i Hans-Günther Andresens afhandling om Langbehn-husets arkitektur og forbillederne herfor, hvor denne bygning, som på ingen måde kan betegnes som et hovedværk hverken i tysk eller slesvigsk arkitektur, behandles med centnertung alvor, og hvor der bringes afbildninger af det ene vandrerhjem efter det andet fra samme tid for at sætte denne forvoksede murer mestervilla ind i den rette arkitekturhistoriske sammenhæng. At husets modernisering så har ødelagt den smule kunstnerisk værdi, det med lidt god vilje kunne tildeles, er en anden sag, som dog næppe berettiger til at slå det op som et mesterværk og behandle det som sådant.

Det kan næppe være tilfældigt, at det kun ganske sporadisk strejfses, hvem den August Julius Langbehn var, som huset fik navn efter. Hans hovedværk, »Rembrandt als Erzieher«, nævnes, uden at der siges noget om, hvad det indeholder, kun at han opfattede Rembrandt som »indbegrebet af sandhed, inderlighed, tro o.s.v.«. Og heri kan man så lægge, hvad man vil. Der er ganske vist noget »sandt problematisk« i den Langbehn'ske filosofi, hvor bl.a. »antise-mitter og andre modstandere af et liberalt demokrati« kan finde »passende sentenser«, skriver Andresen, men anser det »til en vis grad som et sidestykke til misbrugen af Nietzsche«.

Overmenneskefilosofiens fader skal jeg undlade at udtale mig om, ham kender jeg for lidt til, men Langbehns hovedværk har jeg rent faktisk læst. »Rembrandt als Erzieher« (som opdrager) udkom 1890 og blev i de følgende årtier et meget læst værk, som udsendtes i flere hundredtusind eksemplarer.

Langbehn skriver heri, at »krig og kunst er et græsk, et tysk, et arisk løsen«. De gamle grækere er for ham de første »rigtige« germanere, altså »urtyskere«, en gruppe, som han uden smålig skelen udvider til at omfatte ret så store dele af den europæiske »kulturelite«. Shakespeare er således for Langbehn den ypperste germanske digter, som Rembrandt er den største tyske kunstner! Han har gjort den filologiske opdagelse, at Shakespeare betyder »spydryster«, og i dette navn »fejrer foreningen af krig og kunst sin højeste triumf«, thi »navne har altid en grund: en af digterens forfædre må have udmærket sig som kriger (...) i fredeligere tider forvandlede handlekraften til sjælekraft, krigskraften til kunstkraft«. Og Shakespeares teater (Globe Theatre) var »bygget som en fæstningsbastion«!

I dette »aristokrati« af tyske kunstnere inddrages også så forskellige genier som Homer og Bertel Thorvaldsen sammen med Goethe og Luther. »Vor Gud han er så fast en borg« er »den mest tyske af alle tyske sange, fordi den på det dybeste forener krig og kunst«, skriver han og proklamerer, at »det præjsiske excercer-reglement har lært tyskerne så vel legemligt som åndeligt at gå opret (!), (...) thi kropslig og åndelig renhed er gensidig betinget: der ville sandsynligvis være færre socialdemokrater i Tyskland, hvis der var flere badeanstalter«!

Goethe, Shakespeare og det præjsiske excercerreglement!

Det havde måske ikke været helt uden mening, om man i en bog om Knivsbjerg også havde oplyst lidt om, hvem den mand var, som kom til at give navn til mindretallets vandrerhjem og kursuscenter. Den væsentligste grund til at forfatteren til dette tankeguld hædres på »bjerget« må være, at han var født i Haderslev 1851. Han er altså »en af vore egne«.

Mens man således i Knivsbjerg-bogen godt kunne have ønsket en nærmere præsentation af hr. Langbehn, savner man i bogen om Istedløven en beskrivelse af de begivenheder, som den rejstes til minde om.

Først side 81-82 omtales Treårskrigen ganske kort, og slaget ved Isted behandles på ti linjer ud af bogens halvandet hundrede sider. En grundigere gennemgang af den krig og især det slag, der førte til rejsningen af løven havde nok været på sin plads, al den stund man vel næppe kan forvente, at ret mange læsere i dag har nogen særlig klar viden herom. Hvis det er af pladshensyn, man har undladt dette, ville der let have kunnet skaffes et par sider i afhandlingen om Bissen og hans kunstner venner, som falder lidt uden for emnet.

Jürgen Ostwalds teori om, at Darwins bog »Om arternes oprindelse« skulle have spillet nogen rolle for Bissens udformning af monumentet forekommer lidet sandsynlig, ikke mindst, hvis man tager et par datoer i betragtning. Ostwald skriver, at bogen udkom i London den 24. november 1859 »samtidig med, at Bissen i København arbejdede med løven«. Men allerede natten mellem den 19. og 20. oktober 1859 var den færdige løveskulptur styrtet sammen for ham, fordi metalskelettet var for svagt til at bære lermassernes vægt. Det vil sige, at skulpturen var færdig godt en måned, før Darwins bog udkom. Og kunne Bissen i øvrigt i det hele taget læse den? Den var jo på engelsk.

Både Ostwald og Inge Adriansen anfører, at »kæmpehøjen« med de faldnes mindsten på Flensborg kirkegård skulle signalere noget særligt dansk. Vel var vi i nationalromantikens dage dengang o. 1860, hvor kæmpehøje var en del af den nationale identitet, men det må være tilladt at erindre om, at to af de mest berømte monumenter for faldne krigere (plus utallige andre) er udformet som gravhøje: ved Marathon (490 f. Kr.) og Waterloo (1815). Gravhøje som monumentform er ikke noget specifikt dansk og var det heller ikke for godt 100 år siden. Og Waterloo-højen anføres direkte som en af Bissens inspirationskilder i udformningen af løvemontamentet (selv om den britiske løve på slagmarken syd for Bruxelles nu ikke ligner Istedløven ret meget!).

Det må desuden være tilladt at anføre – med al respekt for mulig uklarhed i forbindelse med en oversættelse fra tysk til dansk –, at Waterloo-løven næppe kan siges at stå på en søjle (s. 50), al den stund Butte de Lion er anbragt på en plint på størrelse med et mindre parcelhus. Og Arnkil-monumentet stod

ikke på Dybbøl (s. 53), men ved Arnkilsøre på Kær Halvø nord for Sønderborg, hvor overgangen til Als fandt sted den 29. juni 1864. Arnkil staves desuden ikke med »e« (Arnkiel) på dansk. Det burde lektor Inge-Marie Tietje, der har oversat, have vidst.

General von Krogh faldt ikke i slaget ved Isted, som Inge Adriansen skriver (s. 94), og Schleppegrell levede ikke flere år efter. Det forholder sig omvendt. Ligeledes kniber det med oberst Læssøes rang og stavningen af hans navn (s. 86, 88 og 91), og det havde måske været en ide at bestemme sig til, om Marie-skov skulle skrives på dansk eller tysk (s. 92 og 141), ligesom forfatteren burde være blevet enig med sig selv om, hvorvidt Wannsee-løven (en kopi af Istedløven i Berlin) var af tin eller zink (s. 104-105). Det sidste er nok det mest sandsynlige, også rent statistisk, da den to gange nævnes som værende af zink, men kun én gang af tin(!). Og endelig hedder ordsproget »hovmod står for fald« (s. 97) og ikke »fører til fald«, selv om det er den direkte oversættelse fra tysk. Side 112 har man da også fundet den rette danske form.

Det kan undre, at man i en debat om løvens fremtidige placering (s. 113) ikke nævner det forslag, som bl.a. museumsinspektør Steen W. Andersen har fremsat, om at anbringe den ved Flensborg Museum som en del af museets udstilling på samme måde som kejser Wilhelm har fundet forhåbentlig blivende plads i haven ved Haderslev Museum. Derved ville det danske ønske om at få løven »hjem« til Flensborg blive honoreret, samtidig med at man ville undgå at søre tyske følelser. Den ville ikke længere være et sejr- eller gravmonument for »fjenden«, men en museumsgenstand, der indgik i fortællingen om byens og landsdelens historie.

Man kunne have ønsket, at såvel forfattere som redaktion af bogen om Istedløven havde gjort sig større umage, så man var sluppet for disse måske små, men irriterende fejl, ligesom det absolut ikke pynter på bogen eller fremmer læseligheden, at der er hele tre grove ombyrtningsfejl (s. 53, 56 og 88).

Begge bøger er smukke og statelige værker, rigt illustreret med spændende billeder, der udbygger teksten, smukt og klart trykt. De indeholder læseværdige artikler og kan – med de ovenfor anførte forbehold – absolut anbefales.

H. E. Sørensen

Elsmark-dagbogen 1748-1835.

Udgivet af Bent Jørgensen. Landbohistorisk Selskab 1993, 70 s., ill. Kr. 118.

Pastor Christian Knudsen (1828-1911) var vistnok den flittigste samler af historiske optegnelser og folkeminder fra Als i 1800-årene. Mellem 1855 og 1871 boede han på sin fødeø og fik dér tid til at gennemgå en lang række arkiver

for at afskrive interessante papirer. Arbejdet blev fortsat i årene som præst på Avernakø. Det resulterede i en meget stor samling afskrifter og optegnelser, som i dag opbevares i Dansk Folkemindesamling og især i Det kongelige Bibliotek. En beskedent del findes i landsarkivet i Aabenraa. I disse samlinger findes også Chr. Knudsens uddrag af en bondedagbog ført i årene mellem 1748 og 1835 i landsbyen Elsmark i Havnbjerg sogn. Denne dagbog er nu gjort let tilgængelig for alle interesserede af lektor, dr. phil. Bent Jørgensen fra Institut for Navneforskning.

Interessen for bondedagbøger har været stærk i de senere år, og netop fra Als blev en værdifuld dagbog publiceret for få år siden, nemlig Christen Hansens dagbog fra Elstrup 1766-1810 (Fra Als og Sundeved bd. 64, 1986). Elsmark-dagbogen er langt mindre, men alligevel giver den interessante indblik i livet på en solid gård i 1700-årene. Dagbogen blev ført gennem to generationer på familien Thomsens gård – den er endnu i dag i samme families eje. Teksten beretter om store og små begivenheder på egnen – mord, krybskytteri, tyverier og forlis – om bøndernes hoveriforpligtelser, fiskeri, træfældning og husflid, samt naturligvis om årets gang med såning og høst og andre arbejder. Optegnelserne er tydeligt præget af den alsiske dialekt, og udgiveren har sørget for en indledning og en nyttig ordliste, som forklarer de mange ord, som i dag er svært forståelige. Dertil kommer stednavne- og personnavneregister. Den lille bog lægger frem et hidtil ukendt stof, der viser det svælg, som skiller Elsmark i 1700-årene fra vore dages industriprægede samfund.

Men samtidig kan udgivelsen nok give anledning til kritiske spørgsmål. Det drejer sig nemlig ikke om gengivelse af en original bondedagbog, men kun om et uddrag af en formentlig tabt dagbog, og uddragene gengiver ovenikøbet sjældent direkte originalens ordlyd, men er derimod en mærkelig blanding af Chr. Knudsens referater – både originaltro og standardiserede – iblandet ganske korte passager med ordrette afskrifter. En svært læselig kilde, hvor man ofte må være i tvivl om, hvad de to gamle bønder – Peder Thomsen Kielsen (1723-1809) og sønnen af samme navn (1761-1837) – egentlig har skrevet.

Udenværkerne er heller ikke lydefri. Især personnavneregistret er mangelfuldt og giver dårlig hjælp. De omtalte personer er blot remset op, som regel i den mærkelige bogstavering som findes i kilden, og det er ikke forsøgt at give en korrekt identificering. Den normale, nudanske form påstås at være benyttet, men det er ingenlunde tilfældet. Amtmand *Teufel* von Pirckensee optræder således som *Tøyvel*, selv om det korrekte er anført s. 56. Amtmand v. *Pechlin* ses som *Techlin*, og pastor Ludvig *Wegerslev* ses som *Wederslev*. Også registrets stedsangivelserne kan være mangelfulde (f.eks. Hans Henrik Smed, som burde være anført under Nordborg, ikke Dyvig).

Bedre registre ville være ønskelige, når Landbohistorisk Selskab næste gang

udgiver en sådan kilde. Og det må tilrådes at udvælge en af de virkelig tungtvejende bondedagbøger. Der findes dog en del i arkiverne uden for København.

Lars N. Henningsen

Karsten Klindt-Jensen: Fortegnelse over historiske kort. Del 1-3. Sønderjylland. Skov- og Naturstyrelsen. Udgivet af Haderslev Museum, 1993. 129 + 179 + 224 sider, ill. Ekspedition Haderslev Museum, kr. 75+porto.

Blandt de mange kilder, som lokalhistorikeren må opsøge, indtager kortmaterialet en central plads. Med gode kort kan man anskueligt og på en anden måde end med det skrevne ord belyse landskabets og bebyggelsens udvikling, vejforløb, mindesmærker og meget andet. Desværre er de gamle kort imidlertid ret svært tilgængelige. De skal søges spredt i en lang række biblioteker og arkiver, og opbevarings- og registreringsforholdene er ikke alle steder de bedste.

Derfor må man hilse den nye fortegnelse over historiske kort velkommen. Naturligvis omfatter fortegnelsen ikke alle tilgængelige kort. Materiale i Kort- og matrikelstyrelsen, i museerne og i Landesarchiv i Slesvig og Landesbibliothek i Kiel er ikke medtaget. »Kun« samlingerne i Det kongelige Bibliotek, Rigsarkivet og Landsarkivet i Aabenraa er medtaget. Men det er til gengæld en meget væsentlig del af det bevarede.

Fortegnelsen omfatter kort ældre end 1860 og i større målestoksforhold end 1:300.000, dvs. kort, som i de fleste tilfælde kan rumme detailoplysninger for lokalhistorien. Hvert enkelt kort er registreret separat med gode oplysninger om målestok, datering, den geografiske udstrækning og format. Også kortets indhold, f.eks. dets oplysninger om fortidsminder eller historiske anlæg, er angivet. I alt ca. 450 kort er medtaget.

Bind 1 omfatter kort over hele hertugdømmet Slesvig eller større dele deraf (især Nordslesvig), Vadehavet, Kongeågrænsen og kort vedr. Treårskrigen 1848-50 og krigen 1864. I dette bind finder man både den store kartograf Johannes Mejers berømte kort fra o. 1650 og den lange række af vigtige kort til belysning af slesvigske krige og tiden midt i forrige århundrede. Bind 2 omfatter Haderslev amt, bind 3 Tønder, Aabenraa og Sønderborg amter. Sognevist ordnet beskrives bl.a. de mange udskiftningskort fra tiden ca. 1780-1810 – og lokale kort skabt i mange andre sammenhænge.

Et stort og prisværdigt arbejde er nedlagt i denne bog. Den gør det meget lettere at finde frem til en væsentlig del af det omfattende historiske kortmateriale – forhåbentlig vil den blive brugt flittigt.

Lars N. Henningsen

Jutta Kürtz: Badeleben an Nord- und Ostsee. Kleine Kulturgeschichte der Sommerfrische.

Kleine Schleswig-Holstein Bücher 44. Westholsteinische Verlagsanstalt Boyens & Co., Heide, 1994, 96 s., ill. indb., DM. 19,80.

Vor tids bade- og strandliv kan føre sine aner tilbage til begyndelsen af 1800-årene. Læger fik dengang øje for søbadenes betydning, og med udgangspunkt i England og med efterligninger på fastlandet dukkede de første badesteder op i de danske hertugdømmer kort efter år 1800. Arkitekten Axel Bundsen lagde 1803 planen til en søbadeanstalt ved Kiel, som åbnede 1822. I årene omkring 1820 levede Aabenraa i drømmen om at blive et internationalt søbade-dested. På vestkysten fik Vykh på Før fra 1819 status som søbad, og i 1840'erne var kong Christian VIII's gentagne årlige besøg med til at kaste glans over øen. Med stigende velstand og feriebegrebets opståen blev perlerækken af badesteder lang. Fra Glücksborg til Sølyst og Viktoriabad ved Haderslev, fra Westerland på Sild til Lakolk på Rømø – for blot at nævne nogle.

Jutta Kürtz' lille introduktion til emnet er sikkert skrevet med særlig tanke på feriefolket. Og det er ganske typisk for en del af bogproduktionen i vor tid, ikke mindst i Nordtyskland: Bogudgivelser kan virkeliggøres, når de indretter sig efter turismens behov og tager hensyn til det salgbare. Disse betingelser fører til små, let læste, populære og velillustrerede sager. Den mere solide vare er derimod vanskeligere at finansiere.

Denne bog må bedømmes som et typisk udtryk for den markedsbetingede genre. Som sådan er den vellykket, populær på et solidt grundlag. Temaet slæes an. Vi får en kort præsentation af badestederne, af deres historie og af bade- og ferielivet, som det har formet sig gennem næsten 200 år. Der er også indirekte rørt ved mange vigtige aspekter i 1800-årenes nybrud: middelklassens opståen, den øgede velstand, feriebegrebet, sociale normer, infrastrukturens betydning osv. Emnet er med andre ord væsentligt og kunne fortjene en virkelig solid undersøgelse. Og den burde ikke stoppe ved den dansk-tyske grænse. Rømø hører med i beretningen lige så vel som Før, Sild og Amrum. Det ville ovenikøbet have øget bogens tyske kundekreds, hvis der var set hen over den i mange måder ahistoriske landegrænse for tyskere er jo ikke ukendte med Rømø eller andre strande i Nordslesvig!

Lars N. Henningsen

Wolfgang Prange og Konrad Wenn (udg.): Rentekammer zu Kopenhagen. Findbuch des Bestandes Abt. 66.

Veröffentlichungen des Schleswig-Holsteinischen Landesarchivs 31-33, Schleswig 1993, 1077 s. DM 50,-.

Skattevæsenet og de offentlige kasser har til alle tider fremkaldt ublide følelser hos mange borgere – med rette eller måske snarere urette. I alt fald én faggruppe bør dog ret beset tænke anderledes, og det er historikerne. De ville nemlig være dårligt stillet, hvis ikke virksomheden i told- og skattevæsenet, kommunale, kirkelige og private kasser gennem århundreder havde efterladt et betydeligt kildemateriale. Regnskaber, told- og skattelister og lignende hører til vort allervigtigste kildemateriale. De indeholder navne og mange slags data om de enkelte personer og virksomheder, som gør det muligt at gennemføre alsidige undersøgelser af personalhistorisk, lokalhistorisk, social og økonomisk art. Hver gang staten var i krise, blev der udformet nye og mere detaljerede skatte- og afgiftslisten, som giver uvurderligt materiale til studiet af fortidens struktur: uden kilder fra finansforvaltningen ingen historie! Dermed er også sagt, at fortegnelser over kildemateriale af denne type må påkalde sig opmærksomhed. En sådan fortegnelse er nu fremlagt af landsarkivet i Slesvig.

Før 1848 hørte administrationen af skatter og afgifter, statens ejendomme, landvæsen, dige-, skov- og jagtsager samt mønt- og toldvæsen under det såkaldte »Rentekammer«, som var fælles for hele riget. I Rentekammeret var der særlige kontorer for hertugdømmerne Slesvig og Holsten, og disse akter måtte efter grænsedragningerne i 1864 og 1920 deles mellem Danmark og Tyskland i overensstemmelse med de nye grænser. Den endelige fordeling blev gennemført i 1936, hvor man søgte at tage hensyn til delingen af Sønderjylland fra 1920. Så vidt muligt lod man den nye statsgrænse være bestemmende for lokalakternes placering. En del sager vedrørte lokalt afgrænsede områder og kunne let fordeles. Det medførte, at sager vedr. Nordslesvig kom til Danmark, dvs. til Rigsarkivet i København, de øvrige til Tyskland, dvs. i dag Landesarchiv Schleswig-Holstein i Slesvig. Mange protokoller og sager vedrørte imidlertid hele området mellem Elben og Kongeåen, og de kunne jo ikke deles fysisk. Her blev bestemt, at de overordnede protokol- og sagsrækker (forestillinger, ekspeditions- og bestallingsprotokoller) skulle forblive i Rigsarkivet, mens journaler og kopibøger kom til landsarkivet i Slesvig. Dette betyder i dag, at en omhyggelig eftersøgning af en sag i Rentekammerets arkiv ofte kræver besøg i både Rigsarkivet og landsarkivet. Trods de nævnte delingsprincipper vil halvdelen af en sag vedr. f. eks. en statsbygning i Nordslesvig kunne gemme sig i Slesvig, resten i København. Omvendt må væsentlige dele af en sag vedr. en lokalitet i Sydslesvig eller Holsten ofte søges i København – resten i Slesvig. Disse komplicerede forhold betyder, at detaljerede arkivfortegnelser er dobbelt nødvendige.

Rentekammersagerne i Rigsarkivet har været tilgængelige gennem gode fortegnelser i en del år. I 1964 udkom Jens Holmgaards fortegnelse »Rentekammeret I. Danske og norske afdelinger 1660-1848« (Vejledende Arkivregistratu-

rer XII), hvor man finder sager vedr. hertugdømmerne for tiden ca. 1660-1700. I øvrigt er Rigsarkivets del af Rentekammerets tyske sager frem til 1848 registreret i en maskinskrevet fortegnelse, som er tilgængelig på læsesalene i Rigsarkivet og landsarkivet i Aabenraa. Med Wolfgang Pranges og Konrad Wennis store fortegnelse på i alt 1076 sider er også de ca. 1.100 hyldemeter Rentekammerakter, som findes i landsarkivet i Slesvig, nu for alvor gjort tilgængelige for forskningen.

Fortegnelsen er delt i tre bind. Bind 1-2 omfatter de sagligt eller topografisk opdelte akter. Et lille udpluk af kapiteloverskrifterne vil antyde det brede emnefelt, som arkivet dækker. Her er sager vedr. embedsmænd, sager og lister vedr. en lang række enkeltskatter, vedr. bygninger, domæner og møller, land-, skov- og jagtvæsen, dige- og vejvæsen osv. Blandt de topografisk opdelte sager er der enkelte vedrørende Nordslesvig, men naturligvis ligger hovedvægten på Sydslesvig og Holsten. Denne del af arkivet, som er opdelt efter emne og sted, vil være let tilgængelig for de fleste brugere.

Lidt anderledes forholder det sig med de akter, som er registreret i bind 3. Her findes de såkaldte »serieakter«. dvs. de lange række af koncepter til forestillinger, resolutioner og breve, korrespondanceprotokoller, journaler m.v. Her findes alle typer sager mellem hinanden, men der er originale registre i de enkelte bind. De til protokollerne hørende sager findes dels i lange rækker af breve, dels henlagt i de sagligt eller topografisk ordnede afdelinger og ikke i umiddelbar tilknytning til protokollerne.

Årtiers ordningsarbejde ligger bag fortegnelsen. På nogle punkter afviger den fra tilsvarende danske arkivfortegnelser. De sagligt-topografisk ordnede sager er således ikke opdelt efter den oprindelige kontorordning. Derved er benyttelsen af en del af arkivet sikkert lettet for de fleste brugere, ikke mindst lokalhistorikerne. I almindelighed må man give tidligere landsarkivar, Prof. Wolfgang Prange ret i, at akademiske principper her med fordel er vejet for anvendeligheden. Til gengæld giver en illustreret eksempelsamling bagest i bind 3 en god indføring i Rentekammerets kontorskik.

Ved udarbejdelsen af denne fortegnelse har de enkelte bind og pakker bevarer de arkivnumre, som de fik forud for magasineringen under 2. verdenskrig. Den sagligt-topografiske opdeling er således uafhængig af akternes fysiske opstilling og nummering. De gamle pakker er heller ikke nyopdelt, ej heller hvor indholdet var såre blandet. Ofte ser man derfor sager uden nogensomhelst saglig forbindelse ligge sammen. Her er de omfattende sted-, person- og sagregistre en god vejviser. De muliggør en let og hurtig orientering i de sagligt-topografisk ordnede sager.

Fortegnelsen medtager også arkiverne fra 4 mindre myndigheder: »Det slesvig-holstenske kammer på Gottorp«, som i årene 1735-46 virkede som lokal

melleminstans i kammerforvaltningen (Abt. 24), »General-Landvæsens-Kollegiet«, som 1768-73 varetog udskiftningsforretninger (Abt. 67) samt to skattekommissioner. En nyttig og kyndig redegørelse (ved Wolfgang Prange) for Rentekammerets forretningsgang og dermed vejledning i benyttelsen af arkivet afslutter bind 3.

Alt i alt en imponerende arkivfortegnelse. Et værk af denne art bygger naturligvis på foregående generationers arbejde, og de mangler som kan påpeges, må da også henføres til de foreliggende byggesten. Nu er over 1 km akter eller mere end 11.000 bind og pakker med stor praktisk sans gjort tilgængelig og de adskilte dele af Rentekammerarkivet kan for første gang overskues som helhed. Det må uvægerligt kalde til fornyede undersøgelser af hertugdømmernes historie i 1700- og 1800-årene.

Lars N. Henningsen

René Rasmussen: H.R. Hiort-Lorenzen og Dannevirke 1868-75.

Skrifter, udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 71., 1993, 155 s., ill., indb., kr. 98 (i boghandelen kr. 148).

Hvor det drejer sig om den sønderjyske presses sammenstød med politi- og domsmyndighederne i årtierne efter 1864, har billedet hidtil været stærkt domineret af de trængsler, der tårnede sig op omkring Flensborg Avis. Med det nyeste bind i skriftrækken rettes søgelyset mod »Dannevirkes« ikke mindre betydningsfulde indsats, idet forfatteren har gjort perioden 1868-75 til genstand for en bemærkelsesværdig og dygtigt gennemført undersøgelse.

Her er ikke blot tale om en dokumentarisk skildring på grundlag af et givtigt kildemateriale; men om en indtrængende analyse af de faktorer, der bragte et bevæget afsnit af bladets historie til ophør. René Rasmussens disponering af stoffet vidner om en sikker hånd. Tyngdepunktet ligger naturligt nok i en detaljeret gennemgang af retssagerne, hvad der i sig selv er fortjenstfuldt; men baggrunden belyses virkningsfuldt ved et forudgående omhyggeligt signalement af det haderslevske bladforetagende, og der rundes af med et sammenfattende udblik over det lovmæssige grundlag for magthavernes fremfærd og de instrumenter, man benyttede over for de genstridige redaktører, der ikke alle som Hiort-Lorenzen forstod at bide fra sig.

Selve fremstillingen rummer adskillige træk, der bidrager til et langt mere nuanceret billede af den nationalpolitiske konfrontation end det, der hidtil har været præsenteret i litteraturen. Det gælder eksempelvis de gode og præcise definitioner af det juridiske våbenarsenal, Hiort-Lorenzen var oppe imod og den skarpt optrukne formulering af hans strategi i forsvaret af Paragraf 5. At skærpelsen i 1874 reelt var en udløber af attentatforsøget mod

Bismarck, er vel rigtig set, og det er en velanbragt pointe, at Estrup i provisorietiden lagde mindst lige så hårdt ud mod sin oppositionspresse! Det bør endelig fremhæves, at forfatteren i det vægtige afsnit om anklagemyndighedens placering går helt ind til benet og bl.a. påviser, at de danske redaktørers onde ånd, statsadvokat A. D. Macco, mindst to gange blev dæmpet ned af overstatsadvokat Giehlow med en påmindelse om ikke at skræve mere end bukserne kunne holde til, dvs. at grundlaget for at rejse tiltale skulle være mere bæredygtigt end som så.

Apropos retsmaskineriet: Man undres over, at et værk som Georg A. Runge: *Die Flensburger Obergerichte in den Jahren 1852 bis 1882* (Schriften der Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte nr. 41) åbenbart er undgået forfatterens opmærksomhed, skønt det udkom i 1991: Er der fokuseret lige lovlig stærkt på Haderslev? Det ville dog være naturligt, om der i det mindste var faldet en henvisning til 2. del, der netop omhandler Kredsretten.

René Rasmussen betegner i forordet sin bog som en omarbejdet udgave af et hovedfagsspeciale, og det hedder i samme forbindelse, at de typiske specialetræk med hjælp fra anden side er redigeret bort. Det står gerne til troende; men helt er sporene af tilblivelsen dog ikke udvisket. De kommer i hvert fald til syne i sproget, hvor man eksempelvis får at vide, at »erklæringen kørte flere dag i træk«, at »spørgsmålet var oppe og vende« eller at »flere deltes om samme avis«. Slige fænomener lanceres utvivlsomt jævnligt i institutternes flom af skriftlige frembringelser; men på et væsensforskelligt niveau som det, skriftrækken repræsenterer, så man dem gerne anvendt mindre frimodigt. Pudsigt nok florerer disse højst nutidige vendinger side om side med gumpetunge antikverede datidsformer som »idømtes«, »bragtes« og sågar »offentliggjordes«!

Der kunne henvises til andre eksempler på en lidt famlende håndtering af udtryksmidlerne; men det korte af det lange er, at denne ganske vist formelle men dog ikke uvæsentlige side af sagen er den mindst vellykkede.

Også i behandlingen af det personalhistoriske aspekt gør en vis usikkerhed sig gældende. Forfatteren er sært tilbøjelig til kun at anføre folks efternavne – man hører i ét væk om provst Møller, fysikus Hansen, politimester Grimm etc. – og det kommer man jo ikke langt med. En identifikation af vedkommede forudsætter i reglen også fornavn(e) eller dog i det mindste forbogstaver. Man er så som det mest nærliggende henvist til personregistret; men her er ressourcerne åbenbart sluppet op. Således er den s. 82 omtalte dr. Mommsen overhovedet ikke medtaget (skønt han turde være identisk med den senere magtfulde konsistorialpræsident Friedr. Mommsen), borgmester Albr. v. Krogh i Åbenrå betegnes fejlagtigt som landråd, medens den samtidige landråd v. Levetzau figurerer som v. Leventzau.

Det får endda være! Tungere vejer det, at man i en halv snes tilfælde må lade sig nøje med efternavnet, skønt de pågældende med de forhåndenværende relevante hjælpemidler vitterlig kunne være »indkredset« i løbet af nogle timer. Forfatteren har øjensynlig været så koncentreret om sit emne og den energiske dybdeboring deri, at denne del af udenværkerne er blevet forfordelt.

Helstøbt er bogen om Hiort-Lorenzen og »Dannevirke« altså ikke; men alt taget i betragtning – det gedigne illustrationsmateriale ikke at forglemme – gestalter den sig så engageret og lovende, at den fremover må veje godt til i vor historiske litteratur.

Børge L. Barløse

Nils Vollertsen o.a. (red.): Nation og mindretal. En samling artikler om nationale mindretal og mindretalspolitik i Europa 1945-1993.

Forlaget HISTORIA 5., Aarhus 1993, 193 s., uden ill.

Mindretalsproblemer er blevet brandaktuelle. Sådan indleder redaktionen bogen om mindretal i dele af Europa. Og hvor har de ret! I indledningen fortæller redaktørerne også, at der ikke var nogen, der interesserede sig for deres projekt, da det startede i 1980'erne.

I dag er der ingen der er i tvivl om, at »visioner om et fredeligt og demokratisk Europa kun kan realiseres, såfremt mindretallene sikres« (p 7). Derfor arbejder ikke alene Europarådet og Europaparlamentet på at få skabt et fælles charter om mindretalenes rettigheder, det er også blevet til en vigtig del i CSCS-processen. Ja, der er nogle der mener, at løsningen af mindretalsproblemerne er nøglen til succes for CSCE, den europæiske sikkerheds- og samarbejdskonference. Når Danmark i dag anerkender nye stater, så er det for første gang blevet en betingelse, at et land vil behandle sit/sine mindretal ordentligt. Og med CSCE-processen er man som noget nyt nu også ved at acceptere, at et land har »ret« til at blande sig i et andet lands indre forhold.

Bogen vil gerne skabe debat om mindretalenes vilkår både i øst- og vesteuropa. Det er ikke kun i østeuropa, at der er store problemer: »De vesteuropæiske mindretals forhold er nemlig endnu langt fra idéelle. Lande som Frankrig og Grækenland fører en konsekvent afvisende og undertrykkende politik over for de nationale og sproglige mindretal« (p 8). Men desværre er det ikke sådan, at bogen går ind på mindretalspolitikken i de to lande Frankrig og Grækenland. En sammenligning er altså ikke mulig, og det er nok bogens svage side, at den på den ene side lægger op til et fælles begrebsapparat og til at foretage sammenligninger. Men på den anden side bliver de enkelte områder alligevel behandlet hver for sig, uafhængigt af hinanden.

Der er gode afsnit om det danske og det tyske mindretal. Her havde det

måske været oplagt at have lavet en direkte sammenligning. Man ville da have konstateret, at der i grunden ikke kan tales om én dansk-tysk grænselandsmodel, men i realiteten to. Nord for grænsen får det tyske mindretal økonomisk tilskud efter gældende danske regler, og syd for grænsen gives der tilskud til det danske mindretal i form af særlovgivning. Der er altså ikke tale om noget fælles grundlag.

Det fremgår også ganske klart af de meget interessante indlæg om finlandssvenskerne, baskerne og katalanerne i Frankrig og Spanien, ungarerne i Rumænien og de mange minoriteter i Central- og Østeuropa, at der ikke er så forfærdelig meget de har til fælles. Ja, selv diskussionen om, hvad man forstår ved en minoritet er forskellig.

Men tre af artiklerne har dog det til fælles, at de er skrevet på svensk. Det gælder selvfølgelig omtalen af finlandssvenskerne, men det gælder også de meget spændende afsnit om baskerne og katalanerne samt om ungarerne i Rumænien! Gad vide hvorfor de ikke er oversat til dansk? Finlandssvenskerne får man indtrykket af først og fremmest er et sprogmindretal. Det fremgår bl.a. også af sprogloven fra 1922, med senere revisioner, bl.a. i 1975 (p 55). Sprogloven stiller de to sprog finsk og svensk lige, afhængigt af kommunen, dvs. kommunerne bliver inddelt i finsksprogede, svensksprogede og dobbelt-sprogede kommuner. En kommune har kun et sprog, hvis det sproglige mindretal er under 8%. I Finland tager man hvert tiende år de enkelte kommuners sprog op til ny vurdering afhængigt af befolkningsudviklingen. Finlandssvenskerne er således ikke et nationalt mindretal.

Til gengæld dur det sproglige kriterium ikke i baskernes og katalanernes tilfælde, dvs. nogen mener åbenbart, at det er kriteriet. Men det vil i så fald udelukke ca. 80% af befolkningen i det baskiske område (p 76). Andre lægger vægt på navnene og andre igen på sindelagskriteriet. Og så bor der baskere både i Frankrig og Spanien under meget forskellige betingelser, som gør det meget vanskeligt at sammenligne baskerne med andre europæiske folkegrupper. I Rumænien er forholdene endnu mere komplicerede, da Transilvanien er et etnisk meget blandet område, som både ungarerne og rumænerne gør krav på ud fra historiske argumenter (p 102).

Med Sovjetunionens opløsning er der næsten ingen grænser for, hvor mange nationale konfliktmuligheder der er. Det nævnes, at antallet af nationalitetskonflikter i det tidligere Sovjetunionen er vokset fra 156 i 1991 til over 180 i 1992, og flere er på vej, da »nationalismen« er etnocentrisk« (p 157).

En multietnisk løsning er blevet forgiftet af kommunisterne, men der er nok ingen anden vej – og den vil tage lang tid, fyldt med lidelse, død og ulykke for mange!

Ulrike Albrecht: Das Gewerbe Flensburgs von 1770 bis 1870. Eine Wirtschaftliche Untersuchung auf der Grundlage von Fabrikberichten.

Studien zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins. Karl Wachholtz Verlag. Neumünster 1993. 313 sider, kort, grafer og tabeller.

Kommercekollegiet i København havde stor appetit på at indsamle statistiske oplysninger om det dansk-norske monarkis erhverv og produktion. Skønt kollegiets glubske trang til at vide alt om monarkiets erhvervsudvikling har været til stort besvær for de lokale myndigheder, så har senere tiders historikere haft stor glæde af de lister, der bl.a. ligger i Rigsarkivet i København. Mange af dem egner sig med deres lange udstrækning i tid og egale struktur til den type EDB-behandling, der er blevet mulig med fremkomsten af kraftige (bærbare) computere og billige kommercielle programmer.

Blandt meget andet krævede det høje kollegium fra 1774 årlige lister over hertugdømmernes fabrikker. Her skulle indføres fabrikker i området, produktionsapparatets størrelse, antal arbejdere, om de brugte inden- eller udenlandske materialer, produktionens størrelse og værdi, samt generelle bemærkninger om hindringer for fabrikkernes vækst og hvad der derved kunne gøres. Disse beretninger er med enkelte huller bevaret i en ubrudt række 1774-1846 og 1853-57. Der er tale om en kontinuerlig og nogenlunde ensartet kildegruppe, der dækker hertugdømmernes erhvervshistorie i overgangsfasen fra traditionelt håndværk til gryende industrialisering. At det også er den florissante handels, fastlandsspærringens, statsbankerottens og de nationale kampes tid gør ikke kildegruppen mindre interessant.

Ulrike Albrecht har på grundlag af fabriksindberetningerne konstrueret en database (benævnt GEFL) og ud fra de indtastede oplysninger om Flensborg beskrevet byens erhvervsudvikling 1770-1870. Databasen repræsenterer med sine 3.500 poster på op til 50 felter/enkeltoplysninger et meget stort og beundringsværdigt arbejde af blivende værdi. Bogens oprindelse i en Ph.D. afhandling fra Göttingen anes i den strengt skematiske opbygning og de talrige litteraturhenvisninger. Efter en indledende diskussion af fabriksindberetningerne som kilde og beskrivelse af databasen behandles erhvervene opdelt i ni grupper: tekstiler, nærings- og nydelsesmidler, olie, læder, papir, skibsbygning og -materiel, sten og jord, jern, øvrige erhverv. Hver erhvervsgruppe behandles efter et fast skema, der konsekvent gennemføres: generelle bemærkninger om erhvervet, statistiske resultater på grundlag af databasen, geografisk placering af virksomhederne, og slutteligt samtidige kommentarer og nutidig vurdering. I det afsluttende kapitel argumenterer UA for, at man i modsætning til en tidligere vurdering af årene 1807-63 som en tid af ringe betydning må se 1830'erne som den tid, hvor væksten for alvor satte ind. Bogen slutes af med

ikke mindre end 39 tabeller, der på grundlag af databasen GEFL angiver antal virksomheder, beskæftigede, produktion i værdi og mængder for hver erhvervsgruppe.

Det er et alvorligt værk, uden tant og fjas, snurrige personligheder og spændende beretninger om storhed og fald. At man således fornemmer en diskrepans mellem bogens form og stil og det gründer- og entreprenørmiljø, der gemmer sig bag tallene, skal ikke trække fra den videnskabelige lødighed. Det er et værk for fagfolk, der utvivlsomt vil finde meget nyttigt i bogens grafer og tabeller, ikke en bog, der ledsaget af en romtoddy skal fordrive en kold vinteraften.

Skønt supplerende kilder og sekundær litteratur inddrages, er fabriksindberetningerne bogens fundament. Det ses bl.a. i afsnittet om skibsværfter, der er meget kort, fordi disse først medtages i indberetningerne fra 1863. Skibsbyggeri var et af Flensborgs hovederhverv indtil 1808 og er interessant, fordi det befinder sig i et spændingsfelt mellem håndværk og industri. Skønt der ikke er tale om masseproduktion af standardiserede varer, har vi dog at gøre med den førindustrielle periodes største arbejdspladser, der var teknologisk innovative, brugte importerede varer og organiserede mange forskellige typer håndværk samme sted. I en afhandling om Flensborgs erhvervsudvikling, der ikke var så afhængig af fabriksindberetningerne, ville skibsbyggeri være behandlet anderledes grundigt.

GEFL er typisk for mange af tidens databaser, da den bygger på een kilde af længere udstrækning i tid, der uden større ændringer er indtastet. Som sådan fungerer den som en elektronisk kilde, idet den oprindelige arkivaliske kilde uden ændringer, højst en skematisering, er overført til et andet medium med henblik på lettere håndtering og manipulation. Fordel og ulempe er tætheden til og afhængigheden af den arkivaliske kilde. Dette kræver en meget nøje analyse, der går ud over en traditionel kildekritisk metode. Frem for alt må talmæssige skævheder og terminologiske/semantiske ændringer konstateres, måles, og korrektioner/vægtninger indbygges i analysen af databasen.

For at tage fabriksindberetningerne, er det klart, at de hverken er komplette, nøjagtige eller ensartede gennem næsten 100 år. Et eksempel er tobaksfremstillingen. I tavle 9 ses, at fabriksindberetningerne opgiver samme antal virksomheder og beskæftigede, 40 og 116, for hele perioden 1787-1807. I 1808 falder tallene brat til 9 og 27. Hvad enten man tilskriver det krigen eller med UA en ændret definition af fabrik og fabrikant, så er det dog meget sandsynligt, at indberetteren gennem 20 år blot har afskrevet forrige års tal, et ikke ukendt fænomen på den tid. At tallene skifter så pludseligt i 1808 ved en ny definition, burde medføre en meget nøje analyse af begrebet fabrik og de skiftende kriterier for optagelse i fabriksindberetningerne. I sin indledende diskussion får UA

aldrig rigtig afklaret disse punkter. Hun påpeger, at den tids kriterier var anderledes end vore, og at eksport og brug af udenlandske råstoffer var vigtige for optagelse, og at listens virksomheder adskilte sig fra traditionelle værksteder i henseende til produktionsmetode og afsætning. Hun antyder imidlertid også en glidende ændring i tid, hvor traditionelle værksteder erstattes af mere moderne typer virksomheder. Hvis der således er indbygget skævheder i indberetningerne, burde de analyseres og korrektioner medtages i diskussionen.

Her som andetsteds føler jeg ikke, resultaterne behandles til bunds. Gennemgangen af hver erhvervsgruppe er til tider mere genfortælling af tabelsens tal end egentlig analyse. De mange udmærkede iagttagelser, der hentes ind bl.a. fra andre kilder, får ikke organisk sammenhæng med databasens tal. Ligeledes opfylder det sidste kapitel ikke den indledende problemformulerings løfte om en mere strukturel fremlægning af de typer og stadier, en bys industrialisering gennemløber.

De foregående kritiske bemærkninger er ikke ment som et forsøg på at reducere bogens videnskabelige værdi. Der er tale om et ambitiøst værk med vigtigt stof, der vil kunne bruges af enhver, der beskæftiger sig med hertugdømmernes erhvervsudvikling i denne periode. Hvad enten Ulrike Albrecht selv vil fortsætte eller overlade arbejdet til andre, vil bogen med tilhørende database være et naturligt udgangspunkt.

Dan H. Andersen

Jørgen Elsø Jensen: Danmarks middelalderlige byplaner; Syd- og Sønderjylland.

Udgivet af Dansk komité for byhistorie & Skov- og Naturstyrelsen. Odense, Universitetsforlag, 1994. 176 s., ill. Pris kr. 225,- plus forsendelse.

Da Danmark i 1987 underskrev den såkaldte Granadakonvention om Europas arkitekturarv affødte det en hel række initiativer. Mange – også sønderjydske – kommuner har f.eks. allerede udarbejdet et kommuneatlas, hvori bevaringsværdige bygninger og bebyggelsesmiljøer udpeges. Jørgen Elsø Jensens bog er da også en følge af Granadakonventionen, idet bogen er resultatet af et forskningsprojekt, igangsat af Miljøministeriets kontor for by- og bygningsbevaring på baggrund af konventionen. Projektet går i al sin enkelthed ud på at undersøge »i hvilket omfang de danske middelalderbyer har bevaret deres oprindelige bybygning, hvad der er sket med dem gennem deres lange historie, og i hvilken tilstand og bevaringssituation, de befinder sig.« (s. 9)! I sandhed et projekt af et vist omfang, al den stund at det nuværende Danmark rummer 64 byer, hvis oprindelse skal findes i middelalderen eller tidligere. Ikke desto

mindre har forfatteren været ene mand om projektet, og han er nu i færd med at publicere sine resultater i form af en række bøger, der – ad åre – skal omfatte alle 64 købstæder. Det her foreliggende bind er således det andet i rækken.

Lad det som udgangspunkt være fastslået, at anmelderen vil tillade sig at forholde sig endog meget skeptisk til hele projektet, og det af flere grunde, der vil fremgå i det følgende. Bindet om de syd- og sønderjyske købstæders byplaner omfatter ialt 8 byer, nemlig de fire sønderjyske samt Kolding, Vejle, Varde og Ribe. Efter en generel indledning følger gennemgang af de enkelte byers topografi, rigt illustreret med gode, tildels fremragende ældre fotos af gademiljøer og forsynet med henvisninger og fyldige litteraturlister. Udgangspunktet for analysen af den enkelte købstads byplan er bykortet fra Traps 1. udgave og for hver by er der tegnet principskitser over byplanens formodede udvikling igennem middelalderen. Hele bogen bærer præg af en omhyggelig og tiltalende layout og den fremragende gengivelse af de mange sort-hvide fotos gør bogen til en æstetisk nydelse. Man vil tage den frem igen og igen blot for at »kigge billeder«. Det er – man fristes til at sige naturligvis – Poul Kristensen i Herning, der har stået for det grafiske.

Men hvad er der så galt? Ja, ifølge denne anmelder starter det allerede i forordet, hvor man støder på følgende udsagn: »Danmark har en særdeles tæt og homogen bestand af købstæder fra den tidlige middelalder. De fremtræder i meget forskellige bygningsformer, men *deres indhold er altid det samme*. Når middelalderbyerne varierer i formen skyldes det en tilpasning til stedet. Det er denne nøje tilpasning, som gør det klart, at middelalderbyerne i Danmark må være anlagt i deres senere velkendte former, og at de følgelig har været *stabile i deres opbygning igennem århundreder*«. Allerede her, få linier inde i bogen, fremsættes bogens konklusion, og gennemgangen af den enkelte bys topografiske opbygning og udvikling sker ikke med henblik på at bevise denne påstand, men udelukkende for at understrege den. Beviserne for konklusionen, hele det bagvedliggende forskningsarbejde, der skal få læseren til at acceptere og forstå at udsagnet må være sandt, findes ikke noget sted i denne bog. Bogens første kapitel er godt nok en 12 sider lang indledning, underopdelt i afsnit om Urbanisering, Metode, Morfologi og Konklusion, men intetsteds på disse sider præsenteres der noget, der blot ligner en egentlig dokumentation for de påstande der fremføres. Dem er der til gengæld mange af, og næsten alle fremført med samme let bombastiske sprogbrug, som det ovenfor citerede:

»Middelalderens byer opbygges altid af hovedveje fra oplandet, som mødes i bymidten ...«; »Urbaniseringens forløb fremgår af forholdet mellem byernes alder og beliggenhed«; »Danmarks middelalderbyer ligger altid så tæt som muligt ved midten af de størst mulige oplande ...«; »Det er købmænd som har

anlagt byerne...«; »Afrænset for deres lag af tilføjelser og sekundære forandringer fremstår middelalderens byer som regulært elementbyggeri«; »Udviklingen af landbruget i middelalderen er efterhånden velkendt«. Dette er blot nogle få eksempler af mange.

På mange måder minder ihvertfald indledningens sprogbrug om en historisk indledning til en lærebog for byplanlæggere på Arkitektskolen. »Trafikstrategiske overvejelser er hovedtemaet i urbaniseringstidens byplanlægning« hedder det, og der tales om at stedet indtager »en central plads i bybygningslæren«, hvorimod når forfatteren skal fremføre de historiske forklaringsmodeller, der nødvendigvis må danne baggrunden for urbaniseringstidens byplanlægning, er der straks mere usikkerhed at spore. »Det er *utvivlsomt* den økonomiske vækst på landet og i samtidens Europa, der – efter et øget kendskab til omverdenen gennem vikingetiden – dannede grundlag for købmandsskab som et erhverv med en egen bebyggelsesmæssig lokalisering i landskabet«, eller »*det må være* en produktiv vækst og et øget forsyningsbehov på landet, som dannede grundlag for købmandsskab som et erhverv ...«. Hele den historiske begrundelse for, at købmandsstanden skabte byerne udfra et trafikalt synspunkt hviler på disse to udokumenterede antagelser, der vel næppe holder for en nærmere prøvelse.

Undersøgelsens metode går ud på, på baggrund af kortene fra 1860'erne, at »afrense« alle senere tilkomne lag af tilføjelser og forandringer til »bybygningen« for derigennem at nå frem til den oprindelige byplan. Undersøgelserne kan ikke blive tilbundsgående, fordi der, som forfatteren ganske rigtigt påpeger, slet ikke findes dokumentation for mange af ændringerne, og da slet ikke de tidligste. Men samtidigt påstås det, på baggrund af en undersøgelse af ca. halvdelen af de danske købstæder, at »der så godt som aldrig findes efterretninger om eller spor i bybygningen af grundlæggende forandringer. Byernes beliggenhed, deres former, funktionelle indretning og sociale opdeling synes i hovedsagen uændret gennem århundrederne forud for den kendte situation«! Med denne »kendsgerning« som udgangspunkt tages der så fat på de syd- og sønderjyske byer.

Som udgangspunkt må det fastslås, at det er et stort og imponerende arbejde forfatteren her fremlægger, når man tager den korte tid, der må have været afsat til hver enkelt by i betragtning. Litteraturlisterne synes rimeligt dækkende, skønt nogle af de nævnte værker forekommer noget kuriøse og enkelte vægtige bidrag synes glemt, som f.eks Jakob Kieffer-Olsens store speciale om Vejles middelalderlige topografi. Ligeledes synes gennemgangen af den enkelte bys historie og tildels også dens topografiske udvikling at være vederhæftig, skønt der naturligvis altid vil optræde fejl, når en så stor mængde data om 8 købstæders mangeårige udvikling skal samles fra mange kilder og formidles

kortfattet på alt, alt for kort tid. Forfatteren er i al fald nødt til at forlade sig næsten udelukkende på kvaliteten af andres lokalhistoriske arbejde. Alligevel, eller måske netop derfor, er det lykkedes Jørgen Elsøe Jensen at sætte forfriskende spørgsmålstegn ved adskillige dybt forankrede opfattelser af enkelte byers topografiske udvikling. Det er således en stor glæde, at der langt om længe bliver pillet seriøst ved den traditionelle opfattelse, at Tønders inddeling i stavne skulle stamme fra hertug Abels tid. Her – i en ekskurs – slipper Jørgen Elsøe Jensen for en gangs skyld sin byplanteoretiske spændetrøje og præsenterer læseren for en række velfunderede argumenter, der dokumenterer hans påstande. Interessant er ligeledes forslaget om, at Sønderborgs forsvundne Skt. Nicolai kirke måske skal søges under det nuværende rådhus.

Alligevel rummer disse gennemgange af de enkelte byers topografiske udvikling nogle principielle problemer, der bevirker, at man også her må forholde sig skeptisk. For det første gentages de samme påstande fra indledningen ideelt hver gang der er noget der skal bevises. Haderslev er sandsynligvis opstået omkring 1100, *fordi* Danmark blev urbaniseret mellem 1050 og 1225! Teorien om en ældre vejføring mod syd ud af Haderslev afvises nærmest, *fordi* radikale ændringer af byernes hovedlinier er næsten ukendte i dansk byplanhistorie. Den argumentation var man dumpet på til metodeeksamen på Historisk Institut før i tiden. Købstaden Sønderborg er opstået før borgen, *fordi* byen udviser en respekt for landskabet og dets »handelstrafikale forcering, der genfindes overalt i den tidlige middelalders byplanlægning. Det er købmænd, som har udpeget stedet«. Netop gennemgangen af Sønderborgs byudvikling i middelalderen er et godt eksempel på bogens problemer. Vi ved nemlig stort set intet om Sønderborg i middelalderen, så forfatteren er her nødt til næsten konsekvent at gribe til disse omvendte bevisførelser for at få byen passet ind i de overordnede teorier.

Det er også præcis disse overordnede – og vel at mærke i denne bog udokumenterede – teorier, der gør forfatteren i stand til at skildre vej- og gadeforløb i de enkelte byer næsten fuldstændigt løsrevet fra deres historiske sammenhæng. Byplanen er jo lagt fast i den tidlige middelalder, og der sker ingen ændringer, så man kan godt nævne gadeforløbet Præstegade – Smedegade – Slotsgade i Haderslev som ét langt forløb, skønt vi ved, at den mellemste af disse først er udlagt efter 1401. Der er utallige eksempler herpå, netop i de for bogens hovedsigte uhyre væsentlige afsnit om de enkelte købstæders byplaner. Det er vel netop i disse afsnit, at beviserne for forordets påstand om de uforanderlige byplaner skulle hentes, og netop i disse afsnit lader forfatteren hånt om enhver form for datering. Jomfrugang i Haderslev »sender stræderne Toftvej og Degnegyde ned mod dammen i vest, krydser Præstegade og gaden Klosteret og søger ad Kloster Brandvej til Haderslev Dam i syd.« Jamen hvornår? Helt op

i 1500-tallet var en stor del af gaden et åbent vandløb, så den middelalderlige byplan kan den ihvertfald ikke afspejle.

Resultaterne af dette projekt, som den foreløbig afspejler sig i de to hidtil udkomne bøger, kan kun få undertegnede til inderligt at håbe på, at Statens humanistiske Forskningsråds stort anlagte forskningsprojekt »Middelalderbyen«, snart må finde de nødvendige midler og få de sidste bøger udgivet. Under projektet, der løb i årene omkring 1980, beskæftigede et større antal forskere sig tværvideenskabeligt og dybdeborende med 10 udvalgte danske købstæders middelalderlige udvikling, for derigennem at forsøge at drage nogle konklusioner om den danske middelalderby i almindelighed. Resultaterne fra lidt over halvdelen af byerne er publicerede i store, veldokumenterede monografier. (Prøv blot at sammenligne Ingrid Nielsens bog om Ribe: »Middelalderbyen Ribe«. Forlaget Centrum, 1985, med afsnittet om samme by i den her anmeldte bog) Resten bør følge og den samlede konklusion skrives. Her trænges i høj grad til kvalificeret modspil.

Lennart S. Madsen

Arkiver og institutioner

Landsarkivet for Sønderjylland 1993

Som den opmærksomme læser allerede har opdaget ved at se overskriften, har Landsarkivet ændret navn, idet rigsarkivaren ved resolution af 23. november 1993 fastslog, at Landsarkivet i Aabenraa fremtidig hedder: Landsarkivet for Sønderjylland. Dette betyder dog ikke, at arkivet har ændret sit distrikt, som stadig er området mellem Kongeåen i nord og landegrænsen i syd, men blot at man sprogligt har tilpasset sig den udvikling, der er sket siden 1920. Ved Genforeningen blev den officielle betegnelse for den del af det gamle hertugdømme, der kom tilbage til Danmark: »De sønderjydske Landsdele«. Men dette udtryk vandt aldrig folkelig anerkendelse, og i dag betegner ordet »Sønderjylland« i almindelig dansk sprogbrug netop det område, Landsarkivet dækker, og som svarer til Sønderjyllands Amt. Vi er derfor glade for det nye og mere mundrette navn.

En af de begivenheder, som i 1993 vakte stor opmærksomhed var overdragelsen af Schackenborg gods til prins Joachim den 1. april. I forbindelse med fraflytningen af godset havde lensgreve Hans Schack aftalt med rigsarkivaren, at Statens Arkiver kunne overtage samtlige arkivalier. De ældre privatarkiver skulle fremtidig opbevares på Rigsarkivet sammen med de tidligere dertil afleverede ældre schackske privatarkiver. Godsarkivet og de nyeste privatarkiver kunne derimod gå til Landsarkivet i Aabenraa. I februar blev den første del af godsarkivet hjemtaget, hvorefter lensgreven den 15. marts sammen med rigsarkivaren og undertegnede landsarkivar på Schackenborg gennemgik og nedpakkede de store samlinger af privatarkiver til arkivvæsenet. Dette arbejde fortsattes af landsarkivets personale under stadig mere hektiske former, indtil alt af interesse var hjemtaget inden fristens udløb. De ældste privatarkiver til og med lensgreve Hans Schack (1852-1905), dennes hustru Henny f. Lerche (1858-1930) og to af deres børn, nemlig Christian (1882-1970) og Ellen (1884-1966) er senere overført til Rigsarkivet, medens amtmand, lensgreve O.D. Schacks (1882-1949) vigtige privatarkiv forbliver på Landsarkivet. Til Det Kongelige Bibliotek afleveredes Hans Schacks ægyptologiske studier og Ellen Schacks bøger vedr. semitiske sprog. Nok så vigtigt er det, at hele det meget omfattende godsarkiv nu befinder sig på Landsarkivet, hvor det er genstand for en gennemgribende nyordning og registrering, ligesom der forhåbentlig bliver mulighed for at lade en del konserveringsarbejde foretage. Også den omfattende kortsamling blev afleveret og nyregistreres. Det er planen at arbejderne skal afsluttes med en illustreret og informativ registratur.

Også på andre områder er der i årets løb modtaget værdifulde afleveringer. Sønderjyllands Statsamt har afleveret Det nationale Register oprettet 1921, ialt ca. 20 m med fortegnelse over samtlige indbyggere i Nordslesvig på dette tidspunkt og forsynet med oplysninger om deres statsborgerlige tilhørsforhold. Registeret, der er frit tilgængeligt, er omtalt i en særlig artikel i denne årbog.

Indsamlingen af kommunearkiver er fortsat med afleveringer fra Augustenborg og Bredebro kommuner frem til 1970. Der er modtaget supplerende afleveringer fra flere dommere og fredningsnævn, en række foreninger og organisationer, bl.a. Venstre i Sønderjylland og fra enkeltpersoner. Det samlede omfang af afleveringer løb i 1993 op på 253 m mod 188 m i året før, heraf statslige embeder 81 m og kommunale myndigheder 66 m. Landsarkivets kapacitet er efterhånden ved at være opbrugt, og man er derfor begyndt at gøre sig de første tanker om en ny udvidelse, kun 20 år efter den seneste tilbygning.

Efter vedtagelsen af den nye arkivlov, der blev fyldigt omtalt i årsberetningen 1992, er der i Statens Arkiver arbejdet med en handlingsplan for de kommende år. Landsarkivet har i udvalget været repræsenteret ved arkivar Hans Schultz Hansen. Der sættes særlig på de myndighedsvendte aktiviteter med arkivinspektioner og udarbejdelse af journal- og kassationsplaner, ligesom man vil bestræbe sig på at opfylde lovens krav om tilgængeliggørelse af offentlige arkivalier, når de er 30 år gamle, ved at indkræve dem mere systematisk end tidligere. Dette arbejde vil fremskynde tidspunktet for en udvidelse af Landsarkivets magasinkapacitet.

Det udadvendte og publikumsbetonede arbejde må imidlertid ikke af den grund forsummes. Takket være en ekstrabevilling kunne Landsarkivet i 1993 påbegynde mikrofilmning af samtlige hovedministerialbøger, altså præstens eksemplarer af kirkebøgerne, med henblik på fremstilling af mikrokort til anvendelse på læsesalen som aflastning for nedslidte kirkebøger og til salg til publikum. I den anledning kom de hidtil på Landsarkivet for Sjælland deponerede hovedministerialbøger atter hjem til Landsarkivet. Publikums interesse er fortsat i stigning, og i 1993 nåedes det hidtil højeste besøgstal på 5.106 mod 4.894 året før. Denne stigning har sat yderligere gang i planerne om evt. kommende udvidelse af læsesalen med en afdeling med selvbetjening bl.a. i mikrokort.

I forbindelse med Tønder stadsrets 750 års jubilæum medvirkede Landsarkivet v. arkivar Bjørn Poulsen i udstillingen i Drøhøses hus »Byens breve. Tønders historie i dokumenter«, hvortil et katalog udsendtes. Udstillingen åbnedes d. 16. jan. af borgmester Kurt Johansen og landsarkivar Hans H. Worsøe. Udgivelsen af registraturer er fortsat med bind III af kommuneregistraturerne »De preussiske landkommunale arkiver i Nord-slesvig 1867-1920« ved Kim Furdal og »Det tyske mindretals arkiver 1920-1945« ved Hans Schultz Hansen. De sidstnævnte arkiver, der nu er underkastet de almindelige tilgængelighedsregler, er genstand for en stærkt øget interesse fra såvel dansk som tysk side.

Landsarkivets medarbejdere har deltaget i flere af Statens Arkivers fællesopgaver. Her skal blot nævnes, at landsarkivar Hans H. Worsøe har været formand for en arbejdsgruppe med deltagelse bl.a. fra Kirkeministeriet, hvis arbejde har resulteret i udsendelse af en kassationsplan for provste- og provstiudvalsarkiver i perioden 1955-92.

Blandt ændringerne inden for personalet skal nævnes, at arkivar, mag. art. Jørgen Witte efter at være blevet genvalgt som borgmester har fået sin orlov yderligere forlænget i 4 år. Vagtmester Christian Lind-Petersen har efter 19 års god tjeneste på Landsarkivet fået bevilget afsked på grund af sygdom, hvorefter Leo Vinther Pedersen er udnævnt til kustode, og Hans O. Aastradsen er ansat som ny arkivbetjent.

I forbindelse med en omlægning af ledelsesstrukturen inden for arkivvæsenet indgår landsarkivarerne nu i ledelsen af Statens Arkiver med månedlige møder på Rigsarkivet. en række fællesopgaver er fordelt eller vil blive fordelt mellem arkiverne og en række rationaliseringer søges gennemført. 1993 har på mange måder været en overgangsperiode, men under alle omstændigheder har året været kendetegnet af, at der stilles stadig større udfordringer til personalets viden og fleksibilitet.

Hans H. Worsøe

Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig 1993

Året 1993 var på flere måder et høstår: en del projekter og afhandlinger fra året før blev afsluttet og udgivet.

Nis Hardt, stipendiat siden 1. aug. 1992, har stort set afsluttet materialeindsamlingen til sin bog om Sydslesvig i forhistorisk tid og skrevet det indledende afsnit »Fra året 0 til 900«. En række bidrag til bøger (»Lundeberg – en handelsplads fra jernalderen«, Skrifter fra Svendborg & Omegns Museum, 1993) og tidsskrifter, der behandler emner og spørgsmål, som er beslægtede med det igangværende forskningsprojekt om Sydslesvigs arkæologi, udkom i løbet af 1993. Inden for samme ramme falder manuskriptet »Wikinger an der Westküste«, d.v.s. Sydslesvigs vestkyst, som udgives på Westholsteinsche Verlagsanstalt Boyens & Co, Heide i maj 1994.

I februar 1993 udkom »Demokratische Geschichte« (Jahrbuch zur Arbeiterbewegung und Demokratie in Schleswig-Holstein) bd 7. På siderne 103-19 gør J. Runge rede for »Die Bedeutung von 1848 für die dänische Bewegung in Südschleswig«.

To måneder senere, i april måned, udgav Landeszentrale für politische Bildung Schleswig-Holstein bogen »Minderheiten im deutsch-dänischen Grenzbereich« (Gegenwartsfragen 69). Bibliotekslektorens bidrag »Die dänische Minderheit in Südschleswig« (s. 73-158) er et rids af mindretallets historie fra ca. 1815 til 1992.

Den 19. oktober udkom W.L. Christiansens bog »Meine Geschichte der Sozialdemokratischen Partei Flensburg. Sozialdemokraten zwischen Deutsch und Dänisch 1945-1954«. W.L. Christiansen skildrer et spændende kapitel af efterkrigshistorien. Han beskriver de dansksindede socialdemokraters forgæves indsats for at blive en underorganisation af det danske socialdemokrati. Bogens centrale emner er bl.a. modsætningen mellem SPF og det slesvig-holstenske og det tyske socialdemokrati, samarbejdet med SSV samt de forgæves bestræbelser på at vokse ud over Flensburgs grænser for at etablere et dansksindet sydslesvigsk socialdemokratiske parti.

Studieafdelingens næste udgivelse, Hans Nielsen: Streifzüge durch mein Leben, foreligger i første korrektur.

Desuden har bibliotekslektoren skrevet enkelte boganmeldelser, holdt nogle foredrag og var med gæster fra Danmark på »historisk og æstetisk« byvandring i Flensburg.

Studieafdelingens meget tætte samarbejde med Arkivet resulterede i udgivelsen af Lars N. Henningsens »Danske Kirkebøger i Sydslesvig«, Arkivserien nr 2, som udkom den 22. sept. 1993. »Personarkiver i Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig«, Arkivserien nr 3, af samme forfatter, blev udgivet den 5. januar 1994.

Også i 1993 har tyske doktorander og danske studenter samt andre historisk interesserede drøftet deres emner med Studieafdelingens og Arkivets medarbejdere.

Johann Runge

Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig 1993

Da Arkivet i 1989 åbnede som en selvstændig afdeling ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, forestod mindst tre opgaver:

1. de foreliggende samlinger skulle gøres bedre tilgængelige,
2. der skulle skabes kontakter ud i Sydslesvig og i Danmark, så bevaringsværdige eller truede arkivalier kunne finde vej til Arkivet,
3. der skulle forskes.

Det var som helhed ikke små opgaver, når man tager i betragtning, at personalet består af én arkivar og én halvdags kontorassistent i fællesskab med Studieafdelingen. Alligevel er vi nu nået så vidt, at året 1993 kan siges at markere etableringsfasens afslutning.

Afleveringer

Den første opgave – at gøre de bestående samlinger bedre tilgængelige – blev hele tiden betragtet i samspil med den anden – at virke for nye afleveringer. Netop at indsamle bevaringsværdigt materiale må altid være det vigtigste for et nyt arkiv. Forskning kan aldrig tillægges samme varige værdi som det at sikre kildematerialet og at få det ordnet, så det kan bruges.

Nye afleveringer er da heller ikke udeblevet. I året 1993 har de været særligt omfattende. Af private personarkiver blev modtaget 21 m. Foreningsarkiver bidrog med 3,5 m. Fra Dansk Kirke i Sydslesvig og Sydslesvigsk Forenings sekretariat blev der afleveret 60,6 m. Alt i alt blev der i året 1993 modtaget 85 m arkivalier, dvs. den største mængde hidtil. I arkivmagasinet er nu 387 løbende reelmeter fyldt. Heraf er omkring 260 m afleveret siden 1989.

Afleveringerne i 1993 var ikke blot anselige i omfang, men også af indhold. Blandt personarkiverne kan fremhæves det betydelige arkiv efter redaktør Henri Prien, som umiddelbart efter 1945 spillede en central, omend kortvarig rolle i genopbygningen af parti- og presselandskabet efter kapitulationen. Fra arkitekt Jens Dall, Aabenraa er modtaget 40 pk. byggesager fra en lang række skole-, kirke- og institutionsbyggerier siden 1946. Maleren Sophie B. Jensen, Flensborg har afleveret sit arkiv, og fra provst C. B. Karstoft er modtaget en stor samling avisudklip vedr. Dansk Kirke i Sydslesvig 1950-93. En gammel dame på Alderdomshjemmet i Flensborg har overladt os sine erindringer og en stor samling interessante dag- og scrapbøger fra 1950'erne og fremefter fra ophold på højskoler og på alderdomshjemmet. Fra boerne efter skoleinspektør Sigfred Andresen, overlæge Jens Munck Nordentoft, og skoleinspektør Hermann Tychsen er der kommet gode arkiver. Om familien Rønnenkamp i Flensborg og på Kluesgård er modtaget et væsentligt materiale fra omkring år 1600 og fremefter.

Fremhæves må også den første store aflevering fra Dansk Generalsekretariat – i år 54 meter. Det er forløberen for flere afleveringer, som snart vil samle alle Generalsekretariatets akter ældre end 1980 i Arkivet.

Registrering

Afleveringerne er et arkivs livsnerve. Men set med brugerens øjne er registreringsarbejdet helt centralt: Intet arkiv er bedre end sine fortegnelser. Derfor er der i 1993 arbejdet videre med den løbende registrering. En lang række specialfortegnelser er udarbejdet, og serien af trykte arkivfortegnelser i den såkaldte Arkivserie er fortsat med to bind: I oktober 1993 udkom »Danske Kirkebøger i Sydslesvig«. Det er en fortegnelse over alle eksisterende danske kirkebøger i Sydslesvig, både de afsluttede, som er afleveret til Arkivet, og de aktuelle kirkebøger hos præsterne. Desuden giver bogen en oversigt over alle præstedistrikters omfang, udvikling og præster, og en indledning belyser kirkebøgerne i deres forhold til de samtidige tyske kirkebøger. Et stykke af grænselandets historie er fortalt gennem kirkebøgerne. Desuden beskriver hæftet den aftale, som er truffet mellem Arkivet og DKS. Den indebærer, at de danske menigheder i Sydslesvig afleverer til Arkivet, ligesom menighederne nord for grænsen afleverer til landsarkiverne.

Ved årsskiftet udkom fortegnelsen »Personarkiver«. Det er en summarisk registrering af alle de 343 personarkiver, som i dag findes i Arkivet, med kortfattede indholdsangivelser.

Lars N. Henningsen

Institut for grænseregionsforskning 1993

1993 betød for Institut for grænseregionsforskning en fortsættelse af aktivitetsniveauet fra årene nærmest forud. Instituttets bemanding har gennemgående været på 10 forskere og 4 HK'ere plus lejlighedsvis studentermedhjælp. Der er i årets løb arbejdet på omkring 30 større og mindre projekter, og instituttet har udgivet 8 bøger og rapporter, foruden at instituttets blad »Pluk« som sædvanligt er udkommet med tre numre. Hertil kommer, at medarbejderne har fået publiceret et stort antal artikler i andre værker og tidsskrifter.

Emnemæssigt er der tale om en betydelig kontinuitet, men også om en del nye forskningsområder. Lokal og regional udvikling har været et klassisk emne for instituttet. Her er der i 1993 arbejdet på to større projekter om henholdsvis betydningen af erhvervsservice for erhvervsudviklingen og om detailhandel og forbrugere på begge sider af grænsen. Desuden har instituttet været involveret i evaluering af et erhvervsfremmeprogram, og det har undersøgt de regionale effekter af tre nye industrivirksomheder i Sønderjylland, hvoraf den største og bedst kendte er Mærsk Container i Tinglev.

Arbejdsmarkedsforskning er en anden klassisk linie i instituttets arbejde. Christian Hansen afsluttede i 1993 arbejdet på projektet »Uddannelse som produktionsfaktor«, der indbragte ham Ph.D.-graden fra Københavns Universitet. Instituttet gennemførte desuden to undersøgelser om historikernes forhold på arbejdsmarkedet.

Også turisme- og fritidsforskning har været behandlet gennem flere år. På dette felt var årets hovedbegivenhed udsendelse af Susanne Jensens bog »Turismens økonomiske betydning i Danmark 1991«. Der er desuden udsendt et notat om hærvejsturisme, og der er arbejdet på projekter om den nye fritidslov og kulturøkonomi.

Nyt er derimod en mere omfattende forskning omkring landbruget. En særlig analyse så på landbruget i Frederiksborg amt, og desuden påbegyndtes et flerårigt projekt om de lokale økonomiske virkninger af miljøreguleringer inden for landbruget.

Sprogforskningen koncentrerede sig om to projekter. I 1993 udsendtes »Vi bor i Sønderjylland«, et undervisningsmateriale om lokalsamfundets sprog og skikke, der er blevet til i samarbejde med Museet på Sønderborg Slot og Institut for Dialektforskning. Desuden blev der arbejdet med dansk og tysk som fremmedsprog for erhvervslivet på begge sider af grænsen.

Lokalhistorien har stået centralt i instituttets historiske arbejde i de senere år. I 1993 gav det sig først og fremmest udslag i, at Henrik Becker-Christensen udsendte bogen »Byen ved grænsen«, der er en byhistorie om Tønder i årene 1920-70. Bogen er skrevet i anledning af Tønders købstadsjubilæum og var finansieret af Tønder kommune. Bogen udkom i to oplag på i alt 3.000 eksemplarer, der blev udsolgt. »Byen ved grænsen« blev fulgt op af bogen »Tønder 1970-92. Industri og service i byen ved grænsen« af Christian Hansen. Bogen giver en statistisk baseret analyse af bl.a. befolkning og erhverv i Tønder kommune, og desuden rummer den en præsentation af kommunens vigtigste industrivirksomheder.

Ellers har instituttet på det historiske område især været engageret i sønderjysk landbrugshistorie, og der er arbejdet på et par mindre jubilæumsskrifter, der udsendes i 1994.

Carsten Porskrog Rasmussen

Haderslev Museum 1993

Natten mellem den 26. og 27. oktober 1993 vil længe blive husket på Haderslev Museum. Sent på aftenen stod stråtaget på »Hejsagerhuset« pludselig i lys lue, og en omfattende

brand truede med at lægge hele museets frilandsafdeling i aske. Heldigvis lykkedes det på grund af hurtig og effektiv indsats fra brandvæsenets side at få ilden under kontrol, men hele tagkonstruktionen på Hejsagerhuset udbrændte, ligesom der i øvrigt skete store skader på bygningen og inventaret. Det antages, at branden var påsat.

Fra virksomheden i 1993 skal i øvrigt fremhæves tre ting: De arkæologiske udgravninger tog et kraftigt opsving som følge af, at der pr 1. januar blev nyoprettet en arkæologstilling, museets permanente udstilling fik et tiltrængt løft med færdiggørelsen af udstillingen om den ældre jernalder, og endelig kunne en længe påkrævet restaurering af stubmøllen fra Rangstrup sættes i gang.

Indsamling og undersøgelser

Efter at antallet af arkæologiske undersøgelser i 1991 og 1992 havde været nede på 14-15 om året, blev udgravningsaktiviteten i 1993 sat kraftigt i vejret. Det blev til 25 større og mindre undersøgelser i tid spændende fra yngre stenalder til middelalder. Som sædvanligt har anledningen til langt den overvejende del af udgravningerne været byggerier og andre jordarbejder; kun én af undersøgelserne blev igangsat på museets egen foranledning. Dette tydeliggør et stigende problem for landets arkæologiske museer som helhed. Her-og-nu opgaverne har taget et omfang, som umuliggør en mere langsigtet planlægning, og som binder næsten alle resurser til indsamlingsfasen. Resultatet er et meget stort registreringsefterslæb og manglende bearbejdning og publicering af det efterhånden enorme materiale, der er ophobet på magasin og i arkiv.

Blandt de mange undersøgelser i 1993 skal her fremhæves nogle få. I Vojens ved

Fra branden på Haderslev museum natten mellem den 26. og 27. oktober 1993. Brandvæsenet er ved at have ilden under kontrol.

Brdr. Grams køleskabsfabrik udviklede en rutinesag sig til lidt af en arkæologisk godbid. En overpløjet gravhøj, som skulle fjernes i forbindelse med en forestående grusgravning, viste sig at dække over én af de sjældne hustomter fra den ældre bronzealder, og i tilgift kom en grav og en hustomt fra slutningen af stenalderen. Fra jernalderen skal nævnes undersøgelsen af 12.000 m² af en boplads med tilhørende gravpladser ved Galsted i Agerskov sogn. Området er oversået med fund fra tiden lige efter Kr. f., og det giver en sjælden mulighed for at få et samlet billede af, hvordan et jernalderssamfund på denne tid har været organiseret. Endelig skal for middelalderens vedkommende fremhæves fundet af tomtens af en trelænget gård fra tiden omkring 1100 ved Frøslev, et spændende møntfund på kirkegården hørende til den nedlagte Enderup kirke vest for Gram, samt to mindre, men perspektivrige undersøgelser i Aabenraa og Haderslev. På Nybro i Aabenraa lykkedes det for første gang at påvise dele af det middelalderlige slot Aabenraahus, og i Haderslev blev der som forberedelse til en større udgravning ved Møllestrømmen fundet rester af den ældste (eller én af de ældste) af byens broer, dateret til ca. år 1200.

Foruden de mange arkæologiske fund erhverver Haderslev Museum hvert år en lang række genstande af et lidt nyere tilsnit. Enkelte må købes, men heldigvis bliver hovedparten tilbudt som gaver. Blandt 1993-anskaffelserne skal fremhæves et oliemaleri af Haderslevmaleren Anton Kieldrup, som blev købt med tilskud fra Statens Museumsnævn, samt en samling kostbare glas testamenteret af frk. Marie Schaumann. Frk. Schaumann havde endvidere i sit testamente bestemt, at museet skal betænkes med midler fra et fond, som efter hendes død er oprettet til erindring om hendes forældre.

Udstillinger og anden formidling

Året 1993 betød en tilbagegang i besøgstallet til ca. 18.000. Dette fald var ventet, idet vi oven på de mange særarrangementer i 1992 bevidst satsede på en ombygning af den faste jernalderudstilling og i mindre grad på særudstillinger. Den tidligere permanente udstilling var dels blevet til meget hurtigt i forbindelse med indvielsen af den nye museumsbygning i 1977, dels har de sidste 15 års arkæologiske udgravninger givet en stribe nye, vigtige jernalderfund, som vi gerne ville have frem i lyset.

Udstillingen giver et bredt billede af Sønderjyllands ældre jernalder, således som det tegner sig på baggrund af den nyeste viden på området. Herudover er der lagt vægt på at gøre den så indbydende og fængende, som det er muligt, når de originale museums-genstande nødvendigvis må anbringes bag glas og lås.

Selv om det meste af museets kapacitet året igennem var koncentreret i ombygningen af den permanente udstilling, blev der dog også tid til en række særudstillinger – ikke mindst takket været velvillig assistance fra Haderslev Kunstforening, Sønderjyllands Kunstmuseum og en række andre gode kolleger. Bedst besøgt var sommerudstillingen om »Sydjysk kunsthåndværk«, men også udstillingerne om »Livets overgange« og om »Halm og Jul« (begge udlånt fra Langelands Museum) mødte pæn interesse. Herudover arrangeredes et par mindre udstillinger i museets forhal og uden for huset.

Som sædvanlig har der været et godt samarbejde med skolevæsenet, selv om de nye, stive tjenestetidsregler for lærerne har gjort det betydeligt mindre smidigt. Flagskibet i dette samarbejde er fortsat »Historisk Værksted«. Værkstedet startede i 1985, hvor den genopførte Torning-smedie blev taget i brug, og siden har et stort antal skoleklasser fra hele amtet her prøvet kræfter med hammer og ambolt. I 1993 kunne værkstedet udvides med et nyt initiativ, idet en anden af frilandsmuseets bygninger, det lille bulhus, blev indrettet til demonstrationsbrug. Her kan eleverne få et indtryk af senmiddelalderens

og renæssancens boligforhold på landet, og prøve at tilberede og ikke mindst smage datidens kost. Ligesom smedien er bulhuset hurtigt blevet populært hos skolerne, som bruger begge aktiviteter som en god afveksling til den mere traditionelle historieundervisning.

Også i 1993 var flere af museets medarbejdere engageret i en række bestyrelser, udvalg og arbejdsgrupper i kommunerne, i amtsregi eller på landsplan. Gennem dette arbejde er der gennem årene etableret et uvurderligt netværk til myndigheder, foreningsliv og andre interessegrupper, der beskæftiger sig med arkæologi, historie etc. Af dette ofte omfattende arbejde skal for 1993 nævnes museets deltagelse i en arbejdsgruppe om opførelsen af et »Grænsemuseum« ved Frederikshøj i Christiansfeld Kommune samt Haderslev Kommunes arbejdsgruppe vedr. en ny kulturplan. Sidstnævnte barslede i øvrigt med et forslag til at flytte kommunens byhistoriske arkiv til I. salen i museets tidligere hovedbygning på Åstrupvej. Forslaget vil give museet nogle pladsproblemer, men ikke større end at de vil kunne løses. Det store plus er, at der med forslagens gennemførelse – på og omkring museet – vil kunne skabes et samlet og virkeligt attraktivt center for de mange, der interesserer sig for byens og egnens historie. Det vil samtidig betyde en naturlig opfølgning af de senere års meget tætte samarbejde mellem byarkiv og museum. Vi håber, forslaget falder i god jord, og at det vil kunne realiseres indenfor en overskuelig årrække.

Steen W. Andersen

Aabenraa Museum og Jacob Michelsens Gård 1993

Nyheder i drift og bygning

I februar 1993 tiltrådte Hanne Christensen som ekstra museumsinspektør. Et af hendes hovedarbejdsområder er landboforhold med udgangspunkt i Jacob Michelsens Gård i Kolstrup. Resultaterne her er allerede synlige. De midler, der var indsamlet til restaurering af huggehuset, ca. 75.000 kr. blev anvendt i kombination med et kommunalt støttet beskæftigelsesprojekt for 6 unge. Huggehuset fremtræder i dag i en mere oprindelig skikkelse, der danner en velegnet ramme for nye udstillinger og aktiviteter.

Stuehuset med de to boliger og museumsstuerne har fået en hårdt tiltrængt brandsikring gennem en særbevilling fra Statens Museumsnævns på 92.000 kr. Sideløbende er der forberedt en restaureringsplan for stuehuset. Restaureringsarkitekt John Kronborg Christensen har udarbejdet en oversigt over de mest påtrængende reparationer og har indledt den detaljerede opmåling og de bygningsarkæologiske undersøgelser.

Som alle danske museer har Aabenraa Museum et vedvarende behov for mere magasinplads. Museets forskellige mere eller mindre tilfredsstillende magasinrum er tilmed ofte kun midlertidige. I efteråret måtte rummene på Vestermarken tømmes, og der blev i stedet fundet et tørt, men uopvarmet rum i en barak i Frøslevlejren, der var egnet til mere robuste ting som døre, vinduer og de kaner m.m., der stod på Slotsvandmøllen.

Den fredede Slotsvandmølle ejes af kommunen, og en arbejdsgruppe med repræsentanter fra Byhistorisk Forening og museet har udarbejdet en plan for restaurering af mølleværket. Målet er at gøre det idylliske og meget interessante bygningsværk tilgængeligt som arbejdende mølleri, hvilket falder helt i tråd med den levendegørelse, som udføres i bagehuset på Jacob Michelsens Gård.

Til bevaringsarbejdet hører endvidere konsulentopgaver under den nye lov om beskyttelse af jord- og stendiger og ved bevaring på kirkegårdene. Der er givet udtalelser om

fjernelse af markhegn i sager over hele amtet. Vedr. kirkegårdene er der udarbejdet en kulturhistorisk vurdering om den helt enestående Klosterkirkegård i Haderslev.

Undersøgelser og udgivelser

For at få et solidt grundlag for videreførelsen af museumsvirksomheden i stuehuset på Jacob Michelsens gård er den nuværende indretning blevet opmålt, fotograferet og møbleringens historie belyst. Desuden er familiens liv i boligen taget med i de grundige interviews. Denne dokumentation skal sikre, at stuehuset også i fremtiden kan bevare sin enestående originalitet og derved danne rammen om en levende formidling af sønderjyske landboforhold.

Samarbejdet med Aabenraas turistchef, der forrige år førte til udgivelsen af en populær byvandringsskema, er fortsat i 1993. Museet har leveret baggrundsstof om en række seværdigheder på Aabenraa-egnen, som skal indgå i det nye års turistbrochure.

Som led i de sønderjyske museers samarbejde har Birgitte Kragh redigeret bind 18 af museernes fælles årbog »Nordslesvigske Museer«, som også er fornyet, såvel i det ydre som i det indre. Det er især sket for at fremhæve det særlige i museernes formål, bevaring af genstande og minderne om dem.

I nær tilknytning til museets arbejde med bygningsbevaring har Hanne Christensen undersøgt og skrevet om arkitekterne Henrik Gram og Jep Fink til Weilbachs Kunstnerleksikon.

Det meget omfattende materiale, der er indsamlet til projektet »Begravelsesskikke og kirkegårde i Danmark 1780-1990« blev ført et vigtigt skridt videre. Birgitte Kragh fik – ved frikøb – mulighed for at skrive en længere artikel om emnet, der blev udgivet i samleværket »Livshjælp«. Herved kunne de lange linier i ændringerne i holdningen til døden afprøves. Der blev på den måde lagt en sikker grund for den bog, der planlægges om emnet.

Formidling

Årets særudstillinger veksler mellem udstillinger arrangeret af museet selv og i mere eller mindre tæt samarbejde med forskellige amatører. Det ligger i tiden, at stadig flere har overskud til at samle eller opdyrke interesser, der er egnet til udstillinger. Når museet kommer den tendens i møde, får vi bl.a. frigjort kræfter til at gøre endnu mere ud af de udstillinger, som vi selv fremstiller.

I snart mange år har museets sal været stillet til rådighed for Fotoklubbens årlige udstilling og for Kunstforeningens to. Derudover har vi i 1993 kunnet gentage det meget succesrige samarbejde med en gruppe amatører, der støttes gennem de sønderjyske museers udstillingsværksted. »Danse, danse dukke min« præsenterede fire meget dygtige dukkemagere og en samler. De viste vidt forskellige typer fra bløde tøjdukker, over marionetter og stangdukker til fornemme pyntedukker, mens samleren supplerede med ældre former for papirdukketeatre. Det blev et overvældende tilløbsstykke, ikke mindst på de dage, hvor der var værksted eller opførelser.

Forrige års bogudgivelse om sømandskoner »I storm og stille – den sikre havn«, blev også formidlet i en vandredstilling med samme titel. Den giver i koncentreret form et indblik i, hvad det indebar for sømændene og deres familier, at de måtte leve så adskilt. Udstillingen er fremstillet af de tre søfartsmuseer, der stod bag undersøgelserne i Svendborgsund, på Fanø og på Aabenraa-egnen. I 1993 blev det Aabenraas tur til at vise den, og også den blev modtaget med stor interesse, der bl.a. gav anledning til flere lysbilledforedrag.

I den store udstilling fra 1992 om småskibsfarten fra Egersund var indbygget en vandredstilling og en video. Efter at være blevet vist lokalt kom den i 1993 dels til Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg, dels til Dansk Centralbibliotek i Flensborg. På den måde har begge emner nået en langt større kreds end ellers.

Museet stod også selv for to kunstudstillinger. Om foråret havde museets medarbejder, Eskild Beck, der selv er en anerkendt kunstmaler, inviteret Ole Askgaard, Steffen Odd Sølberg og Lennart Tougaard til en fælles udstilling, »BESTIA«. Den fremhævede på bedste vis de enkelte på baggrund af deres samarbejde om en betydningsladet opstilling i salens midte.

Sommerens store udstilling var viet væveren Hanne Vedel, der siden 1970 har drevet sit fremragende værksted »Spindegården« i Aabenraa. Hovedemnet var hendes boligtekstiler, hvis høje kvalitet svarer nøje til de verdensberømte danske arkitekttegnede møbler, som de blev vist på. Udstillingen blev tilrettelagt af Grete Jalk, en af pionererne i dansk møbelarkitektur.

Traditionen tro afsluttedes året med oldemors juletræ, der igen i år kunne nyde godt af Erling Dissings levende formidling for et stort antal grupper af mindre børn.

På Jacob Michelsens Gård blev der som vanligt afholdt bageweekender, suppleret med aktiviteter og mindre udstillinger. I foråret var emnet hegn og især de »knækkede« levende hegn, der er så karakteristiske for Løjt. I efteråret fejredes 35 års jubilæum for museumsvirksomheden med et traditionelt høstgilde for stifteren Anne Helene Michelsen og for Venneforeningen. Desuden vist udstilling om høst. Op mod jul var aktiviteter som bagning af Gode Råd og Gnav-spil hovedindholdet. Både herefter og i efteråret blev bagningen i den murede ovn fulgt op i undervisning for grupper af skolebørn.

Sammenlagt er museets besøgstal steget til i alt godt 10.000.

Gaver og erhvervelser

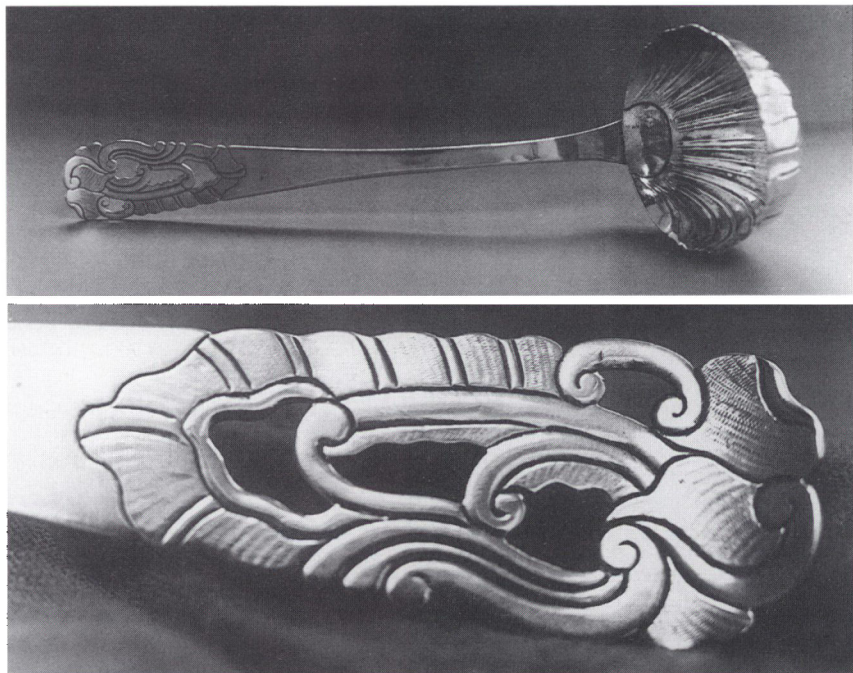
I 1993 har museet kunnet glæde sig over, at den brede interesse igen har båret frugt i en rig strøm af gaver. De fordeler sig jævnt på de emner, som står i forgrunden af indsamlingen.

Under søfartskulturen er skibsportrætterne ført op til den sene efterklang med en samling smukke farvefotografier af de tre allersidste skibe, som rederi Jebsen fik bygget og disponerede over til slutningen af 1970-erne. Byens orientering om havnen med skibsbyggeri, sejlads og handel fremgår af en alsidig gave fra fru Skifter Andersen. Den knytter tråde dels til skibsbygmestrene, dels til »Ceres«, et af de vigtige kornhandelsfirmaer på havnen, der blev grundlagt omkring 1900. Gaven består i interessante beretninger om slægt og familieliv og desuden i ting, der som f.eks. en garbardinedragt, hat og sko fra 1960-erne, tilhører giverens egen tid i byens nyere handelsvirksomheder.

Til den ældre periode hører en meget smuk fløjsbarnekjole fra familien Berg, Bruunsgård. Herfra har museet igennem en lang årrække modtaget genstande og beretninger, og morsomt nok blev det fulgt op med gaver efter en anden kaptajn i slægten: en stor samling søkort, lærebøger og en flot kaminvase i fajance.

Nævnes må også et kinesisk drageflag i silke fra en kaptajn, der havde sejlet i den kinesiske toldflåde. Endvidere to fornemme skibsmodeller af Jørgen Bruhns skibe lavet af forhenværende skovejer Nis Bossen. I forlængelse af undersøgelserne om småskibsfarten modtog museet en håndskrevet navigationslærebog fra 1823-24 efter Meinhardt, Egersund.

Museets sølvsamling er forøget med flere vigtige stykker. Ved en særbevilling fra Statens Museumsnavn lykkedes det at erhverve en særpræget opøseske fremstillet af Hans

Rokoko opeske i sølv af Aabenraa-mesteren Hans Offersen (1756-1801). Det fint formede, gennembrudte rocaille-ornament på skaftet og det muslinge-rifledede laf betegner et højdepunkt i sønderjysk sølvmedekunst. På bagsiden er indprykket »Sophia Dethlefsen 1872 Apenrade«, der har givet skeen til en nær slægtnings bryllup på Vibekær i Varnæs sogn. Selv stammede hun fra sognets præstegård, og hendes flytning til byen er betegnende for de nære forbindelser mellem land og by i dette velstående lag.

Offersen. Et andet klenodie er det fine bæltespænde i form af to hænder, som har tilhørt Jomfru Fanny – en fornem gave fra en gård i Stubbæk, som havde forbindelse med Fanny – samt et sæt »genforeningsskeer« smykket af Mor Danmark.

Til området landboforhold hører nogle gærdselshandsker fra Løjt, der indgik i forbindelse med udstillingen om hegn. Endvidere en samling af breve, et gårdfoto og en kornsegl, der blev overleveret ved høstudstillingen.

I sammenhæng med museets indsamling om gravskik hjemtoges en lang række ting fra dødsboet efter stenhuggermester Møller i Haderslev. Her havde far og søn i næsten hundrede år en udstrakt virksomhed, og bl.a. deres brug af forskellige gravstenstyper kan følges i notesbøger fra adskillige år. I regnskabsbøger, tegninger, enkelte stenprøver m.m. belyses andre sider.

Lidt tilfældigt har året indbragt nogle større gaver, der fortæller om deltagelse i tysk kristtjeneste. Mellem feltpost, soldaterbøger, våben og et par uniformer, må især fremhæves en udgangsuniform for en marinesoldat i 1. verdenskrig. Netop genstande fra marinen, som egnens mange søfolk blev indkaldt til, er ikke tidligere belyst i samlingerne.

Også andre mere almene sider af livet på Aabenraa-egnen afspejles. Det gælder så

forskellige ting som et børstenbinderværksted, en velbevaret dukke fra 1871 med barnehoved i bisquit. Endvidere en række genstande som hyldeborter, en vindepind, en bog om vask, der har tilhørt husmoderens arbejdsplads. En uundværlig del af det ældre bybillede, gadespejle og et gadeskilt, er også kommet ind. Den type »gadenips« overses ellers meget let, når man søger at bevare ældre byggeskik.

Til kunstafdelingen skænkede »Kunsten i Midten« H. W. Lauesens original til deres indsamlingsmærke, vårmærket. Herved ønskede gruppen i forbindelse med den store udstilling af hans værker i oktober at følge deres succes fra årets begyndelse op. Den meget velbesøgte udstilling i januar med 136 af kunstafdelingens værker havde skabt forståelse for, at Aabenraa bør give sit kunstmuseum så gode rammer, at en varig udstillingsvirksomhed kan opbygges.

Et hovedmål herfor vil være nyere sønderjysk kunst, og hertil har H. W. Lauesen leveret en både omfattende og meget markant produktion. Til samme mål bidrog det, da Paul Sørensens enke testamenterede 12-15 af hans værker til museet.

En endelig afklaring af det store spørgsmål om bygning af et kunstmuseum nåedes dog ikke i 1993.

Birgitte Kragh

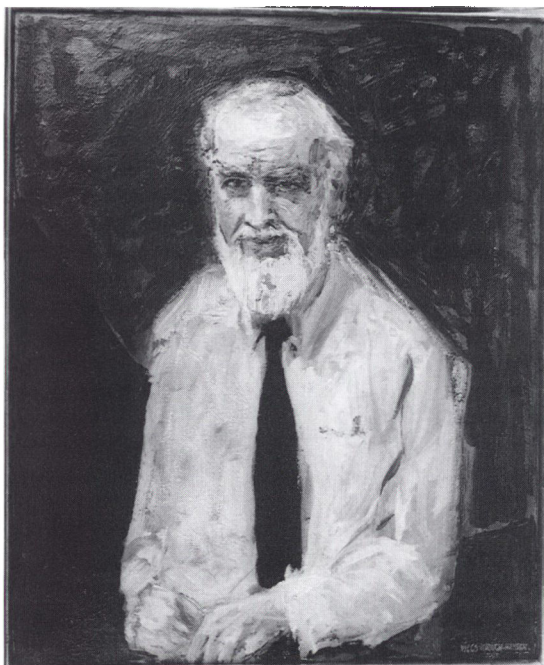
Museet på Sønderborg Slot 1993

1993 blev et skelsættende år. Efter 38 år som museumschef gik J. Slettebo på pension. Samtidigt blev museet udvidet med en selvstændig afdeling, Cathrinesminde Teglværksmuseum, og for første gang nogen sinde blev der udarbejdet og vedtaget en handlingsplan for de kommende år 1994-96.

Efter Slettebos fratræden den 23. august blev Inge Adriansen konstitueret som museumsleder og Hans Helmer Kristensen som souschef. Der blev holdt afskedsreception for Slettebo den 5. november med ca. 220 deltagere. Det var en overvældende dag, hvor mange bevidnede deres interesse for museet og taknemlighed over Slettebos indsats og ønskede ham et velfortjent otium. Sidst på året blev den nye slotsherre udpeget. Det blev den 53-årige historiker, museumsinspektør Jens Ole Lefèvre fra Skive Museum og borgen Spøttrup. Han tiltrådte den 1. januar 1994.

Drift og bygninger

Museet har til huse i det statsejede slot, og ændringer i den bygningsmæssige anvendelse skal derfor tillades af Slots- og Ejendomsstyrelsen. I 1993 fik vi lov til at bruge slotskirken, Dronning Dorotheas Kapel, til afholdelse af koncerter. Samtidigt tog museet initiativ til at få orglet i slotskirken genskabt. Allerede i 1976 var der af orgelbygger Mads Kjersgaard, Uppsala udarbejdet forslag til orglets genskabelse. Med opbakning fra Musikhistorisk Museum ved Ole Kongsted i København og Den Danske Orgelregistrant ved Ole Olesen blev der nu taget skridt til virkeliggørelsen. Der blev lavet et projekt til orglets genskabelse og kirkerummets fremtidige brug. Ingridfondet for Sønderjylland skænkede uansøgt et betydeligt beløb, dernæst kom resten af pengene fra A. P. Møller og Hustru Chastine McKinney Møllers Fond til almene Formaal. Arbejdet blev straks sat i gang, og indvielsen af orglet kan forhåbentlig finde sted i sommeren 1995. I løbet af sommeren blev der arrangeret 2 korkoncerter i slotskirken for at prøve kirkerummets egnethed som koncertrum. Det var det sønderjyske kor Interim 93 og Capella Hafnien-sis. Begge koncerter var meget vellykkede og demonstrerede klart kirkerummets fremragende akustik.

Viggo Kragh-Hansen: Museumschef J. Slettebo. 1994. Slettebo var leder af Museet på Sønderborg Slot 1955-1993, og ved hans afgang besluttede museets bestyrelse sammen med Sønderborg by og Sønderjyllands amt at få udført et portræt af ham.

Blandt bygningsmæssige ændringer må også nævnes, at Sønderjyllands Amt afsatte midler, så museumslederens tjenestebolig kan nedlægges og indrettes til kontorer og bibliotek.

Gaver og nyerhvervelser

Der er indkommet ca. 300 nye museumsgenstande, langt de fleste gaver samt en række deposita. Blandt de vigtigste erhvervelser er to danske kompagniflag, der er skænket af en tysk mæcen. De er antageligt erobret på Dybbøl i 1864-krigen og må stamme fra det i 1945 opløste Tøjhusmuseum i Berlin.

Samlingen af faner er suppleret med DSK-faner og faner fra forskellige fagforbund, f.eks. skrædderforbundet i Sønderborg. Der er også indkommet en række værdifulde genstande vedrørende De slesvigske krige. Fra Schackenborg er modtaget en række ting, der har tilhørt grev O.D.Schack, blandt andet hans amtmandsuniform og nogle våben.

Dokumentation

Arbejdet med indtastning af gamle genstands-registreringer i museets database er videreført, delvis i samarbejde med Haderslev Museum. Alle nyindkomne genstande registreres nu direkte på EDB. Det har imidlertid vist sig svært at få tid til at prioritere disse vigtige registrerings- og dokumentationsopgaver særlig højt i det daglige arbejde. Oftest bliver kræfterne brugt på mere synlige opgaver som f.eks. udstillinger. Med den nuværende indsats vil der gå (for) mange år, før alt er på plads i databasen, så man fuldt kan udnytte den nye tekniks talent til lynhurtig søgning gennem bjerge af informationer om

genstande og deres tilknyttede historier. På længere sigt planlægges at sammenknytte alle de sønderjyske museers databaser. En sådan adgang til regionens samlede vidensbank vil være en stor hjælp ved fremtidig forskning, forespørgsler fra publikum, opbygning af udstillinger og en god hjælp i den situation, hvor et museum overvejer, om man skal tage mod en genstand. Måske har nabomuseet allerede et eksemplar af samme ting.

Forskning, publikationer og formidling

Undersøgelser over den nationalpolitiske historie og de danske nationale symboler er blevet fortsat. Inge Adriansen har publiceret flere artikler vedr. identitetshistorie og nationale symboler og har desuden skrevet en række bidrag til Sønderjysk Månedsskrift, anmeldelser til NordNytt og været medforfatter til et omfattende tværfagligt undervisningsmateriale: Vi bor i Sønderjylland – Sprog og kultur i lokalsamfundet. Det er skrevet sammen med Karen Margrethe Pedersen og Magda Nyberg og består af et ringbind med 254 s. og 6 lydbånd.

Der er ikke sket nævneværdige ændringer af de faste udstillinger. Til gengæld er der afholdt et betydeligt antal særudstillinger: Indtil 31.01 Krigsfanger i Sønderjylland under Første Verdenskrig. I samme periode: Sønderjyske almanakker. 12.02-16.05: Richsbilleder. 21.06-29.08 Romanske gnidebilleder. En smuk præsentation af Stubbe Teglbjergs gengivelser af romanske granitarbejder. 14.10-året ud: Istedløven. En udstilling der er blevet til på initiativ af Sydslesvigsk Museumsforening i Flensborg og i nært samarbejde med Städtisches Museum i Flensborg og Sønderjyllands Kunstmuseum i Tønder. Især rundvisninger og foredrag vedr. de slesvigske krige og slottets historie har været efterspurgt, og museets medarbejdere har holdt et betydeligt antal aftenforedrag, såvel i museet som rundt i hele landsdelen.

På opfordring fra Sønderjyllands Amt arrangerede J. Slettebo en udstilling i Luxembourg om Sønderjyllands historie. Der var både mange plancher og genstande til belysning af udviklingen fra middelalder til nutid. Udstillingen åbnede i Luxembourg den 17. september, og Slettebo talte ved denne lejlighed om Sønderjyllands historie. Det blev en værdig afslutning på de 38 år i kulturformidlingens tjeneste i Sønderjylland.

Kunstsamlingen

Siden 1955 har Museet på Sønderborg Slot haft en statsanerkendt kunstsamling, som er en selvstændig afdeling med eget regnskab. Kunstsamlingen er udstillet i tre værelser i slottets vestfløj. Desuden er en række kunstværker placeret rundt om i slottets øvrige rum. Ved særudstillinger anvendes det store udstillingsareal i stueetagen i slottets sydflyj eller de fire mindre rum i nordvesthjørnet på 1. sal. Kunstsamlingen har som hovedtema den ældre sønderjyske kunst, og den fungerer i et meget fint modspil og samspil med det kulturhistoriske museum. Ved den store udstilling om Istedløven i oktober blev denne nære forbindelse mellem kunsten og kulturhistorien smukt anskueliggjort.

Maleren Karl R. H. Sonderborg, der er født i Sønderborg i 1923 og virker som professor i Stuttgart, har skænket et stort maleri til samlingen, hvor der i forvejen er en række af hans arbejder. I oktober lykkedes det at erhverve tre malerier af Jeppe Madsen-Ohlsen, dels et stort billede af Istedløven og dels to fortræffelige billeder fra Christiansfeld.

Museet er med i opbygningen af Kunstindeks Danmark (KID). Det er en database, der omfatter alle statsanerkendte museers bestand af kunstværker. Det er et meget omfattende arbejde at få alle museets kunstværker registreret, så de kan indgå i denne centrale database.

I december fik vi den glædelige meddelelse, at Statens Museumsnævn havde bevilliget 80.000 kr. til restaurering af et fremragende portræt af hertug Frederik Christian II. af Augustenborg, malet af Anton Graff under prinseparrets rejse til Dresden 1791. Det tilsvarende portræt af hertuginde Louisa Augusta blev restaureret for 10 år siden, således at de nu kan udstilles samlet i ny glans i 1994.

Afdelingen har afholdt en række særudstillinger:

16.1-28.2 Martin Quist, Egersund: 500 akvareller (i samarbejde med Kunstforeningen på Sønderborg Sygehus). 30.4-9.05 Ole Kielberg: Malerier (i samarbejde med Sønderjyllands Kunstmuseum). 16.3-13.06 Krydspunkt. En gruppe af danske og tyske kunstnere. Et stort antal skoleklasser fra 1-10 årgang, især fra Sønderborg kommune, har fået undervisning over temaet »Vi ser på billedkunst«. Et stigende antal højskoler benytter også kunstsamlingen som udgangspunkt for kunstformidling.

Besøgstallet var 81.150. Heraf var ca. 18.500 fra skoler og børnehaver.

Inge Adriansen

Cathrinesminde Teglværksmuseum 1993

Efter en omfattende restaurering og genopbygning kunne teglværkets overgang fra at være et beskæftigelsesprojekt til et museum markeres ved en indvielse den 18. august, hvor bl.a. dronning Ingrid deltog. Hovedparten af teglværkets bygninger anvendes nu til museum, der er en afdeling af Museet på Sønderborg Slot og museumsfagligt og administrativt en del heraf. Til at forestå museumsformidlingen og den daglige drift er ansat en museumspædagog Ole Steen-Jensen, og en vagtmester, John Petersen. Forskning og indsamling foregår fra Museet på Sønderborg Slot. Der er oprettet et museumsudvalg med repræsentanter fra de tilskudsgivende kommuner samt bestyrelsen for Museet på Sønderborg Slot. Udvalget har rådgivende funktion i forhold til bestyrelsen og amtet og skal hjælpe museet i dets daglige virke. Museet har ligeledes en særdeles velfungerende støtteforening »Cathrinesmindes Venner«, der med ca 650 medlemmer er et stort aktiv.

Ovnen er færdigrestaureret, og står som en af de bedst bevarede ringovne i Danmark. Ringovnen bruges stadig i mindre omfang (dog ikke til brænding), idet Historisk Værkstedets elever lærer at sætte og tømme en ringovn med mursten. I tilknytning til teglværksmuseet er genopført et hus, i hvilket der er indrettet arbejderboliger fra 3 perioder i teglværkets historie, 1890, 1935 og 1965. Selve indretningen af de 3 boliger er sket i vellykket samarbejde med lokalbefolkningen, som har skænket næsten alle de genstande, der var nødvendige til formålet. Efter registrering og konservering af inventaret blev de enkelte lejligheder møbleret af museets personale.

Teglværksmuseet har fået overdraget en meget omfattende geologisk samling, fundet på Broagerland af fire amatørgeologer, hvoraf tre bor i Tyskland. Samlingen består af en lang række fossiler og sjældne ledeblokke, og en samling af arkæologiske fund, samt en unik rygknogle fra en steppebison. Takket være en særbevilling fra Statens Museumsnævn og en tilsvarende bevilling til monterer fra Broager Kommune og med hjælp fra venner og kolleger udefra kunne udstillingen helt nyindrettes. Den meget smukke og overskuelige udstilling er tekstet på både dansk og tysk.

Museet er blevet mødt med utrolig stor velvilje fra lokalområdet. Størstedelen af museets genstande er gaver fra beboerne og folk med tilknytning til teglværksmiljøet og egnen. Siden starten i august har museet fået foræret en lang række genstande, bl.a. en del stemplede sten fra forskellige teglværker. Af større samlede gaver skal nævnes en

stor del af Harald Duggens private samling af stemplede teglprodukter samt flere redskaber og andre genstande fra teglindustrien. Der er også modtaget en fin samling af lertøj fra et par forskellige værksteder i Broager. Den største erhvervelse har været et komplet maskineri til fremstilling af teglprodukter fra Galten Teglværk. Maskineriet er nu fuldt funktionsdygtigt, og det er et imponerende istandsættelsesarbejde, der er udført.

Genskabelsen af arbejderboligerne er der redegjort omhyggeligt for i en publikation. Desuden er der indledt en større undersøgelse i firmaarkivet hos De Forenede Teglværker i Egersund med henblik på en publikation i 1994.

Til indvielsen den 19. august havde museet fået billedkunstneren Solvejg Refslund, Broager, til at lave en udstilling af stof- og papirbilleder. I forbindelse med efterårsferien kom Lokalhistorisk Arkiv i Broager med en udstilling. Der blev vist fotos, tegninger og malerier, der fortalte om enkelte familier på Broagerland samt grænsegendarmeriet. Endelig har museet fået en udstilling af mere varig karakter, idet efteruddannelseskurset fra Aabenraa Tekniske Skole – ud over billetsalget – lavede 4 eksempler på murerhåndværk, der kan ses i den yderste tørrelade.

Indtil den 20. august var teglværket kun åbent ved to faste rundvisninger om ugen, samt ved rundvisninger forudbestilt gennem Broager Kommune. Disse rundvisninger blev varetaget af frivillige fra Cathrinesmindes Venner. Efter teglværkets overgang til museum med faste åbningstider og ansættelse af en museumspædagog er ordningen delvis videreført, og rundvisningerne varetages nu også af museumspædagogen.

Museet åbnede den 20. august og lukkede den 31. oktober. Alligevel nåedes et besøgstal på 4.000 i løbet af de 2 måneder.

Ole Steen-Jensen og Inge Adriansen

Museerne i Tønder 1993

Med udgangen af 1992 var museerne i Tønder klar til at søge økonomiske midler til en renovering og udbygning af de to museer, Tønder Museum og Sønderjyllands Kunstmuseum. Byggeprojektet er udviklet i et nært samarbejde med arkitekt MAA. Niels Frithiof Truelsen og anslået til at koste ca. 31 mill. kr. Projektet indebærer en udvidelse af udstillingsarealer og indretning af magasiner, kontorer og værksteder, samt etablering af en helt ny forhal med udvidet kiosk, og der vil blive indrettet en mindre café og pauserum. Ikke mindst inddragelsen af det ca. 40 m høje vandtårn og anlæggelsen af tre nye atelierbygninger til kunstsamlingerne og særudstillingerne vil gøre museerne til et attraktivt og tidssvarende museumskompleks.

Projektet har påkaldt sig stor opmærksomhed og stod da også i centrum ved Hendes Majestæt Dronningens besøg i maj måned i forbindelse med festlighederne i anledning af Tønder bys 750 års købstadsjubileum.

Museerne havde søgt ét fond om det samlede beløb, men fik desværre afslag. Projektet blev derefter nøje gennemgået og opdelt i en række etaper, hvorefter det er tanken at rette henvendelse til flere fonde om støtte til de enkelte etaper. Det er vort håb, at 1994 vil bringe godt nyt herom.

En nynormeret stilling som museumsformidler blev pr. 1. august 1993 besat med lærer Heidi Kjølhede fra København. Museets kustode gennem mange år Nils Andersen måtte af helbredsmæssige årsager fratræde i 1993. Andersen har haft umådelig stor betydning for museet, og har på denne vigtige post fået en dygtig og god afløser i Uffe Gråbæk.

Tønder Museum

Tønder by og Tønder Museum var i 1993 især præget af begivenheder og udstillinger arrangeret i forbindelse med byens 750 års købstadsjubileum, kulminerende i dronning Margrethes besøg i Tønder 26. maj og byens store gallafest samme aften.

Udstillinger og formidling

I forbindelse med købstadsjubileet havde Tønder Kommune for et år lejet Storegade 14, det smukke barokhus i bymidten af tømrermester Helge Kragelund. Huset blev stillet til rådighed dels for kulturhistoriske udstillinger og dels for kunst og kunsthåndværksudstillinger. De kulturhistoriske udstillinger blev varetaget af Tønder Museum og Lokalhistorisk Arkiv i fællesskab med skiftende samarbejdspartnere.

Årets første udstilling blev udført i et samarbejde mellem Landsarkivet i Aabenraa, Tønder Museum og Tønder Lokalhistoriske Arkiv. Dens tema var en præsentation af Tønders historie, fortalt gennem arkivalier og suppleret med relevante museumsgenstande. Det blev en spændende og meget informativ udstilling, hvortil der blev udgivet en lille bog. Udstillingens clou var det originale købstadsprivilegium udlånt fra Det Kgl. Bibliotek.

Næst i rækken kom en præsentation af nogle af de kunstnere og kunsthåndværkere, der virker i Tønder. I tilknytning til udstillingen udarbejdede Tønder Museum, i nært samarbejde med Kniplingsfestival Foreningen en udstilling af dåbstøj i brug i privat eje, forsynet med kniplinger. Også her blev der udgivet et katalog. Tredje udstilling i Storegade 14 handlede om Tønder som havneby og blev varetaget udelukkende af Lokalhistorisk arkiv, mens årets sidste kulturhistoriske udstilling på stedet genskabte huset på en bestemt dag: folketællingsdagen 1. feb. 1840, en dag der viste sig at være meget betydningsfuld for husets daværende beboere. Husets ejer købmand Wilhelm Wieck var netop død, og kisten stod i hjemmet, afventende begravelsen 1. feb. 1840. Samtidig gjorde man klar til det mindste barns dåb den følgende dag. Begivenhederne vistes i museumsopbygningen på en alvorlig og talende måde.

På selve museet afholdtes fem udstillinger. Den første foregik i museumsværkstedets regi og var skabt af dukketeatersamleren Kjeld Thamdrup fra Seem ved Ribe. Udstillingen handlede selvsagt om dukketeatre, men udelukkende teatre lavet som papirudklipsark. Samtidig vistes mange gange dukketeater.

Tønder Museums jubilæumsudstilling præsenterede Tønderegnens slotte og borge i en meget spændende udstilling, skabt i samarbejde med arkitekt Johannes Hertz fra Nationalmuseet, der har deltaget i udgravningen af de fire slotte Tønderhus, Trøjborg, Grøngård og Solvig. Til udstillingen udgaves en bog om Trøjborg, forfattet af Johs. Hertz.

I forbindelse med Tønders ældste forening: Schützenkorps Tønderns 300 års fødselsdag afholdt foreningen sin jubilæumsudstilling på museet.

Sent på året afholdtes endelig to udstillinger, den ene viste købmandsfaget i Tønder og var opbygget dels af lån og dels af gaver fra en af de sidste store købmandsgårde, den Lorenzenske købmandsgård i Vestergade. Den anden var en lille juleudstilling af gammelt julepynt fra en privat lokal samling og en samling af julefrimærker, samlet af en præst i Århus.

På Højer Mølle- og Marskmuseum afholdtes fire udstillinger: Først en udstilling om beduiner fra Kuwait; dernæst afholdt Seminariet for Tekstildesign og Brugsgrafik sin afgangudstilling. Sommerens hovedudstilling foregik i museumsværkstedets regi og handlede om mål og vægt. Samlingen tilhører to private samlere fra det sydlige Jylland. Der blev til udstillingen udgivet et fint katalog med gode oplysninger. Møllens sidste

Et kig ind i købmand Wilhelm Wiecks stue 1. feb. 1840, hvor købmanden »ligger lig« inden begravelsen samme dag. Vinduerne er draperet med sorte sørgegardiner, og luften fyldes af den tunge lugt fra de flettede bukshomranker omkring kisten. Piselen i Storegade 14 under udstillingen »Storegade 14., 1. februar 1840«, der vistes 18/9-14/11 1993 i Drøhses Hus.

udstilling var en kunstudstilling med værker af lokale kunstnere. Museets Vennekreds afholdt seks foredrag, hvor hovedtemaerne havde relation til Tønders historie samt dannede oplæg til arbejdet i en byarkæologisk gruppe vedrørende byens middelalderlige fortid. Foruden foredragsaftenerne afholdt Vennekredsen en aftenudflugt til historiecentret Dybbøl Banke.

Bygningerne

I løbet af sommeren 1993 blev møllebygningen til Højer Mølle erhvervet af Skov- og Naturstyrelsen. Styrelsen havde inden købet sikret sig en aftale med Højer kommune om, at kommunen ville leje en del af bygningen til brug for turistkontoret og Lokalhistorisk Arkiv for Højer. Skov- og Naturstyrelsens mål med erhvervelsen er at oprette en naturskole i Højer by. Tønder Museum/Højer Mølle- og Marskmuseums tilbud om at retablere møllehaven som typisk eksempel på en vestslesvigsk have fra århundredeskiftet kunne derved blive en realitet, skønt haveprojektet først kunne gå i gang efter afslutning af møllebygningens renovering.

Tønder Museum har i de senere år hvert år renoveret og nyopsat samlingerne i ét til to rum. I 1993 genåbnedes den topografiske samling efter endt konservering, nyindramning og nyopsætning. Ved hver nyopsætning forsøger museet at understrege hver enkelt specialsamlings atmosfære, således at museumsoplevelsen ændrer sig på gæstens tur rundt i huset. Sidst på året nyopstilledes samlingen af malede bondemøbler i det tidligere fajancerum. Her valgtes en grønblå kraftig farve i lazur som baggrund for møblerne for at understrege disses polykrome karakter.

Undersøgelsesvirksomhed

Undersøgelsesvirksomheden i 1993 har koncentreret sig om hjælp til bygningsbevaring, og museet får stadig flere henvendelser vedrørende hjælp til fredningsansøgninger. 1993 var året hvor Tønder kommune fik sit Kommuneatlas. I arbejdet med de historiske afsnit fungerede en følgegruppe, hvor museet var repræsenteret. Desuden deltog Museet i det fælles EU-projekt »bygningskulturens dag«, og museumsinspektøren holdt flere foredrag om sognenes historie og bygningskultur.

En anden opgave har været en første vurdering og begyndende registrering af de store dele af Tønder Statsseminariums gamle bibliotek, der ved seminariets lukning overdroges til museet. Det meget omfattende arbejde varetages af pensioneret lektor Hågen Kiil fra Tønder.

Foruden det daglige arbejde og de ekstra mange udstillinger medførte byjubilæet en del ekstra repræsentative opgaver: dronningebesøget, udnævnelsen af lensgreve Hans Schack som protektor for et muligt grænsemuseum i kommunalt regi, udnævnelsen af grevinde Karin Schack som protektrice for et muligt kniplecenter i Tønder, reception i forbindelse med udgivelsen af Arne Gabs' bog om det nye verdensbillede, reception i forbindelse med fejringen af årets brudepar etc.

Året blev således ekstra travlt, selvom dette ikke afspejlede sig i besøgstallet, der blev reduceret med 4.500 til ca. 22.000. Også Højer Mølle- og Marskmuseum havde et travlt år, der her viste sig som en stigning i besøgstallet med næsten 3.000 til ca. 23.000 på blot syv måneder.

Inger Lauridsen

Sønderjyllands Kunstmuseum, Tønder

Centralt i museets virksomhed står den fortsatte pleje og udbygning af de permanente samlinger samt de skiftende særudstillinger. En række linjer er lagt for samlingernes vækst, herunder udbygningen af samlingen af Dansk Surrealisme. Museet blev i 1993 beriget med to forarbejder til et af Wilhelm Freddies hovedværker »Elefantia« fra 1940. To skitser, der giver indblik i de kompositionelle og indholdsmæssige overvejelser, der ligger til grund for det færdige maleri og ikke mindst, at maleriet har sit motiviske udgangspunkt i et fransk ugeblad. To nye grafiske tryk udført af Freddie i 1993 erhvervede museet til sin komplette samling af Friddie-grafik. Til Museets omfattende samling af Svend Wiig Hansen-grafik erhvervedes yderligere 20 litografier.

Blandt de yngre kunstnere skal nævnes indkøb af et større maleri af Michael Kvium »Meningen« fra 1992, en kunstner hvis arbejde kan ses i forlængelse af museets samlinger af surrealistisk kunst fra 1930'erne og 40'erne. En anden markant nyerhvervelse var Torben Ebbesens objektskulptur »Marsyas« fra 1985.

Endelig skal nævnes to fine malerier af vor »lokale« maler Jeppe Madsen Ohlsen fra Christiansfeld, henholdsvis en kirkegårdscene og et prospekt med et hornorkester i Christiansfeld. Et stort antal af museets kunstværker har i årets løb været udlånt til udstillinger i ind- og udland.

Udstillinger

I 1993 blev arrangeret otte særudstillinger, de fem på museet, de øvrige i Luxembourg og på Haderslev Museum. Museet bidrog desuden med en udstillingsdel om H. W. Bissens skulpturarbejde til udstillingen »Istedløven« på Sønderborg Slot og Flensborg Bymuseum.

I forbindelse med et dansk kulturfremstød i Luxembourg blev museet indbudt til at

belyse kunsten i Sønderjylland og en markant dansk kunstner. Museet valgte at koncentrere førstnævnte udstilling omkring en række malere, der har deres motiviske udgangspunkt i Vest-Sønderjylland. Peter Nicolaysen, Finn Hjortkov Jensen, Dan Thuesen og Dyke Johannsen dannede tilsammen en smuk og for publikum i Luxemborg en opsigtvækkende udstilling i Theatre Municipal. Den nu 85-årige rebel i dansk kunst Wilhelm Freddie blev valgt som en markant dansk kunstner med international bevågenhed. På baggrund af museets egne samlinger tilrettelagdes en udstilling over Freddie's grafiske oeuvre.

Sønderjyllands Kunstmuseum har status som amtets hovedmuseum for kunst, og er dermed forpligtet til at arrangere kunstudstillinger rundt i landsdelen. I 1993 gennemførtes en stor udstilling på Haderslev Museum, hvor der retrospektivt vistes maleri, skulptur og grafik af Svend Wiig Hansen. I 1993 normeredes en stilling som 2. inspektør. Denne ventes besat i løbet af 1994 med en kunsthistoriker, og museet ser således frem til at kunne intensivere sin regionale kunstformidling.

Tre store udstillinger i Tønder i 1993 markerede museets ønsker om både at virke for den internationale og den lokale/nationale kunst samt også peje den aktuelle kunstscene.

Sønderjyllands Kunstmuseum udstillingen SYV BUD i december 1993. Her Christian Lømerz »Nature Morte« forrest og i baggrunden maleri af Nina Sten-Knudsen.

Gennem samarbejde med Stadtgalerie ElbeForum i Brunsbüttel lykkedes det med tilskud fra det Slesvig-Holstenske museumsvesen at arrangere en udstilling med den navnkundige tyske multikunstner JOSEPH BEUYS. Beuys må betegnes som måske den væsentligste kunstner overhovedet i nyere tid. Han har i den grad haft afgørende indflydelse på kunsten i vor tid, og museet oplevede da også stor opmærksomhed, især fra tysk side omkring dette arrangement. I de kommende år vil museet tilsvarende gerne bidrage til at gøre dansk kunst, som jo er næsten ukendt i Tyskland, mere kendt syd for grænsen.

Til de mange arrangementer ved Tønders 750 års jubilæum bidrog museet med udstillingen »Malere på Tønder-egnen«. Hovedfiguren i den sammenhæng er EMIL NOLDE, og det lykkedes at låne en række væsentlige arbejder hos en privat, omend det var forbundet med store forsikringsudgifter. Fra Nissenhaus i Husum låntes vigtige værker af en af de store fortolkere af landskabet på Tønder-egnen, maleren HANS PETER FEDDERSEN. Desuden udvalgte en række kendte såvel som ukendte malere, som alle havde deres maleriske afsæt i marsken og Vadehavet. Det blev til en udstilling, som tilsammen signalerede det karakteristiske ved Tønder-egnen – på trods af, at landskabet fra Rømø i nord til Elben i syd aldrig gav anledning til dannelsen af kunstnerkolonier, således som andre steder i Danmark.

Førinden årets sidste udstilling vist i Pumpehuset to installationer af Bjarne V. H. H. Solberg. Kunstneren havde specielt til de karakterfulde rum i Pumpehuset udført to installationer, hvor is, vand og ild indgik som betydningsbærende elementer.

Sæsonen sluttede med udstillingen »Syv Bud«, hvor en række af dansk kunsts yngre betydelige kunstnere viste værker. Herunder deltog Christian Lemmerz med bl.a. et aluminiumstøbt svinekadaver. Selvsamme kunstner, der senere skulle få offentlighedens store opmærksomhed i Esbjerg, hvor han udstillede virkelige svinekroppe under forrådelse.

På det forskningsmæssige område har museet først og fremmest via projektsættelse af mag.art. Birgit Jenvold fået klarlagt og registreret den såkaldte »Kunstnergave af 1920«, som udgør grundstammen i kunstsamlingerne i Tønder, Aabenraa og Sønderborg. En samlet udstilling heraf forberedes til 75-året for Genforeningen i 1995.

Besøgstallet rundede i 1993 de 21.000.

Ove Mogensen

Midtsønderjyllands Museum på Gram Slot 1993

De tre første måneder af året var præget af travlhed med at få opbygget en ny geologisk udstilling med titlen: Udvalgte billeder af tertiæret i Danmark og Slesvig-Holsten. At udstillingen i det hele taget kunne laves, skyldes at geolog Palle Gravesen, København har opmagasineret sin privatsamling på 7 tons sten og fossiler på museet, mod at dette kan benytte samlingen til skiftende udstillinger. Denne første udstilling tager sig som sagt af Tertiær-perioden, hvortil Miocæntiden med Gram-leret hører. Udstillingen vises i 28 monter, der er blevet fremstillet i museets snedkerværksted af Allan Christensen. Det forventes at denne udstilling vises i to år endnu, hvorefter vi vil opbygge en udstilling om Kridt-perioden.

En lang række særudstillinger er blevet præsenteret i årets løb: Sæsonen startede med malerier af Hanna Thorup. Derefter viste Inger Mehlum sine meget smukke keramiske ting. I andre lokaler kunne man se fotoudstillingen: I hvalernes kølvand. Disse udstillinger blev efterfulgt af Lisbeth Voigt Durand, der viste keramik og Birte Sandorff der

viste tekstiler. Endnu en tekstiludstilling med arbejder af Majbritt Sørensen og Synnøve Lyshjelm blev åbnet.

Senere på sæsonen kom en spændende særudstilling om Nordlys i Sønderjylland. Udstillingen blev til i »Udstillingsværkstedets« regi, der åbner mulighed for, at private kan modtage økonomisk og praktisk hjælp til at opbygge en udstilling på et museum. De økonomiske midler hertil er givet af »Højlands kulturfond«. Udstillingen blev lavet i et samarbejde mellem astronomigruppen ved Sønderborg Amtsgymnasium, Teknisk Skole i Sønderborg og museet. Udstillingen omfattede nordlys-alarmer, nordlysbilleder, elevoptagelser af objekter i verdensrummet, satellitbilleder samt fire meteoritter udlånt af Geologisk Museum i København. Ved hjælp af CCD optageteknik er det blandt andet lykkedes eleverne at optage klare billeder af en galakse, der befinder sig 75 millioner lysår fra Jorden.

Året sluttede med en maleriudstilling af Dea Enna og museets traditionelle julestue. I alt blev museet besøgt af 10.521 personer.

Megen arbejdskraft er anvendt på istandsættelse af museets nye kontorbygning, der tidligere fungerede som slottets administrationskontor. Takket være to meget dygtige langtidslødere er bygningen blevet gennemrenoveret: Mure er nedrevet og små rum lagt sammen, der er lagt trægulve overalt, og bygningen er malet både indvendigt og udvendigt. Resultatet er blevet, at vi nu kan arbejde i nogle meget smukke og lyse kontorlokaler.

Efter en omstrukturering på konserveringsværkstedet er der nu kommet mere gang i konserveringen af museets hvaler. Det er dejligt, og hvis det går som jeg håber, vil arbejdet måske kunne være færdigt om 4-5 år. På det tidspunkt ser vi frem til at opbygge en helt ny udstilling om Gram-leret og dets hvaler.

Der er i årets løb også foretaget undersøgelser af, hvordan man bedst konserverer og

Midtsønderjyllands Museums nye kontorbygning 1994.

behandler museets hvalmateriale. Problemstillingen er meget kompleks, da knoglerne indeholder stoffet pyrit, der kan ødelægge dem. Arbejdet er udført af tre svenske studerende fra Göteborg Universitet i et samarbejde mellem dette, Konserveringscentret og museet og som en overbygningsuddannelse.

En anden positiv ting er, at amtet i hele året har arbejdet intenst på at skaffe penge til en genåbning af Gram lergrav. Det har længe været museets ønske, at man igen skulle kunne besøge stedet og finde snegle og muslinger, der er 6 millioner år gamle. Vi venter, at arbejdet med at pumpe »hullerne« tomme for vand, vil kunne påbegyndes i foråret 1994.

Museet har i årets løb afholdt en række arrangementer i samarbejde med Museumsforeningen og Gram Bibliotek. Der har været udflygt til Sønderskov, og fugletur, svampetur og koncert.

Museet har modtaget flere gaver, og blandt disse en meget stor og repræsentativ stensamling indsamlet i hele verden. Stensamlingen har tilhørt stenhuggermester Oscar Jensen, Kolding og er givet museet af hans arvinger.

Museet blev i 1993 ekstra sikret, idet Statens Museumsnævn bevilgede 100.000 kr til et brandalarmeringsanlæg, der nu er installeret.

Flemming Roth

Museet for Frøslevlejren og Dansk Røde Kors Museum 1993

I 1993 er besøgstallet fra 1992 stort set fastholdt, idet ca. 51.000 har besøgt museet.

Ved indgangen til turistsæsonen aftegnede der sig ellers en pæn fremgang, men den traditionelt store måned, juli, skuffede. Tilbagegangen i juli synes at skyldes et generelt fald i antallet af turister i lokalområdet. Man kan blot håbe, at der er tale om en »enlig svale« og ikke en permanent tendens. Det pæne besøgstal uden for turistsæsonen illustreres af det antal foredrag og omvisninger, som museet har afholdt i 1993, nemlig 426. Det tilsvarende tal for 1992 var 414. Også i 1993 kan museet rette en varm tak til Kontaktudvalget, som har formidlet at et korps af frivillige kustoder har stillet sig til rådighed i juli og august.

Nyopstillingen af den permanente udstilling i Museet for Frøslevlejren har igen i 1993 haft høj prioritet. Hovedvagtårnet er nu nyindrettet, således at der her vises udstillinger om lejrens bygningshistorie, den tyske overvågning og forvaltning samt om Den Danske forvaltnings virke i lejren. I 1993 tog museet fat på barak H4, hvor fangernes hverdag belyses. Ved turistsæsonens start var fem rum færdiggjorte. Her belyses nu forskellige emner vedrørende fangernes hverdag i lejren. F.eks. fangernes selvstyre og arbejde, de kvindelige fanger, grænsegendarmernes internering, illegalt arbejde blandt fangerne, fangernes kulturelle aktiviteter, fænomenet »organisering«, flugtforsøg, nedskydningen af Preben Andersen osv. Museet har i det hele taget forsøgt at give et afrundet billede af fangernes hverdag. Den resterende del af nyopstillingen, som er påbegyndt under museets vinterlukning, vil hovedsageligt belyse deportationerne til tyske KZ-lejre, forholdene i disse KZ-lejre, samt hjemtransporten af de danske KZ-fanger. Der vil desuden blive lavet en mindre udstilling om den danske modstandsbevægelse.

En så gennemgribende nyopstilling er en møjsommelig proces, men museet håber, at den nye udstilling er helt færdiggjort til august 1994. Det ville være en passende markering af 50-året for lejrens ibrugtagning. Økonomisk er der med industriministeriets donation i 1992 på 250.000 kr. sikret et grundlag for det fortsatte arbejde med nyopstillingen.

Museet for Frøslevlejren. Fangestuen i barak H4. Foto 1992.

Som en markering af 50-året for aktionen mod de danske jøder har Frihedsmuseet udarbejdet en planche-udstilling med titlen »Danmark i oktober 1943 – jødernes redning fra udslættelsen«. Frihedsmuseet har venligt stillet et eksemplar af udstillingen til rådighed for museet, som har vist denne indholdsmættede udstilling fra medio september til 30. november.

Museet har i lighed med sidste år deltaget i en totalforsvars-udstilling sammen med lejrens øvrige institutioner. Igen i år bidrog museet med to planche-udstillinger om hhv. Frøslev-lejren 1944-45 og Dansk Røde Kors Museum.

I 1993 har museet fortsat det gode samarbejde med beslægtede museer i den såkaldte »Besættelsestidspulje«, og det amtslige museumssamarbejde er for museets vedkommende blevet udbygget. Museet er blevet optaget i det nyindsatte forretningsudvalg under Amtsmuseumsrådet, hvorefter museumslederen deltager i forretningsudvalgets arbejde på linie med cheferne fra de statsanerkendte sønderjyske museer.

I 1993 har museet modtaget en donation fra Frihedsmuseets Venners Fond på 40.000 kr. til et mobilt arkivsystem, fra Steinmanns Fond 10.000 kr. til undervisningsmidler og fra Lunderskov Efterskole 330 kr. som tak for et godt besøg.

Henrik Skov Kristensen

Danevirkegården – Museet ved Danevirke 1993

1993 bragte et godt, omend lidt faldende besøgstal. Folk fra det danske mindretal benytter sig flittigt af museets tilbud, og ganske mange danske sydslesvigere er faste gæster ved de skiftende særudstillinger. Danevirkegården er Sydslesvigsk Forenings og dermed det danske mindretals eget museum. Det er desuden lykkedes at få den tyske side i tale.

Det har ført til, at et stigende antal tyske besøgende såvel enkeltvis som i grupper benytter sig af Danevirkegården's forskellige tilbud. Især tyske gymnasier, seminarier og universiteter, men også historiske foreninger har i 1993 aflagt visit. Fra dansk hold nyder museet stadig megen opmærksomhed, som udmøntes i gode besøgstal, og det kan man jo blot glæde sig over. Det gode samarbejde med danske og tyske museer trives særdeles godt. Danevirkegården indgår i museumssamarbejdet på begge sider af grænsen. Dette samarbejde har bl.a. ført til, at Danevirkegården i 1993 gik sammen med danske og tyske museer om at forberede særudstillinger til fremvisning i 1995. Alt i alt kan det konstateres, at Museet ved Danevirke er blevet en fast størrelse i grænselandets museumsverden. Det eneste, der i dag endnu savnes, er et fast driftstilskud fra slesvig-holstensk side og så en stærkt tiltrængt forbedring af den i dag faktisk ikke-eksisterende skiltning til museet. Begge forhold vil blive taget op i løbet af 1994.

I 1993 var det samlede besøgstal på 19.325. Det svarer til en nedgang på godt 1.000 i forhold til året før. Nedgangen skyldtes især et markant fald i antallet af skoleklasser på besøg. I 1993 kunne der således kun registreres 6.790 elever mod 7.721 i 1992. Denne betydelige nedgang skyldes først og fremmest en omlægning af lejrskolepolitikken og indførelse af de såkaldte »ø«-timer i Danmark. Det kan forventes, at antallet af skoleelever igen vil vokse, når de ny strukturer er faldet på plads. I 1993 kom endnu engang den altovervejende del af eleverne fra Danmark. En detaljeret opgørelse viser, at 88% af eleverne kom fra skoler i Danmark, 8% fra tyske skoler, mens kun 4% af samtlige elever i 1993 kom fra danske skoler i Sydslesvig.

Blandt de øvrige besøgende var der et stort antal grupper fra højskoler, grænseforeninger, historiske foreninger, seminarier, men også enkelte forskeruddannelseskurser, og desuden som nævnt flere og flere tyske grupper. På trods af nedgangen i besøgstallet kan der på længere sigt formentlig tales om en stabilisering af det gennemsnitlige besøgstal på ca. 20.000 om året.

I løbet af sommeren og efteråret vistest tre forskellige særudstillinger. I maj og juni viste maleren Nils Vollertsen fra Slesvig et udsnit af sine nyeste arbejder. I månederne juni-august blev den årlige historiske særudstilling vist. Den handlede om Danevirke i

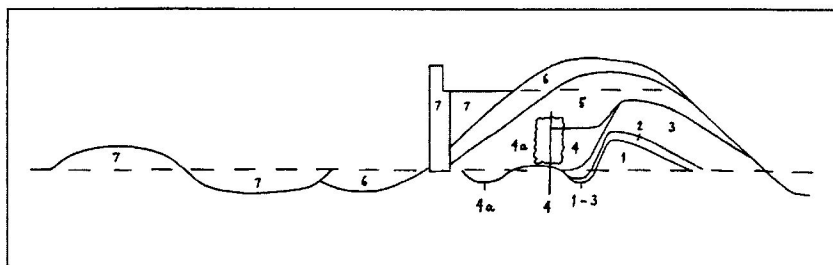

Fig. 5. Danevirkes bygningshistorie som afspejlet i Hovedvolden. Skematisk komposition ved sammenlægning af alle snit. 1 jordvold med lille voldgrav, 7. århundrede. 2 som 1. 3 som 1. 4 palisadevold fra 737, stolpe indkapslet i 4a Kampestensmur med voldgrav. 5 jordvold. 6 jordvold med voldgrav. 7 Valdemarsmuren med voldgrav og forvold, 2. halvdel af 12. årh., øvre del af 5 og 6 sløjfet.

På grundlag af de seneste års udgravninger har arkæologen Hellmuth Andersen været i stand til at rekonstruere de forskellige voldfaser i Danevirkes hovedvold. Denne figur er oprindeligt blevet trykt i *Sønderjysk Månedsskrift*, 11, 1993, s. 312.

krigen 1864. Udstillingen fortalte ved hjælp af 100 illustrationer, tryk og fotografier, der blev suppleret med en lang række beskrivelser og kildeuddrag, om voldanlæggets andel og korte aktive rolle i denne krig. I oktober og november vistest en vandrestilling fra Museet for Danmarks Frihedskamp, skabt i anledning af 50-året for de danske jøders redning fra tilintetgørelsen.

I 1993 udgav museet en enkelt publikation. Den har fået titlen »Folkesagn og fortællinger fra og om Danevirke«. Heri er der samlet en lang række sagn, som har egnen omkring og selve Danevirke som udgangspunkt. Hæftet er blevet solgt meget godt hele året. For tiden forbereder museet en tresproget (dansk, tysk, engelsk) Danevirke-beskrivelse. Hermed forsøger vi at imødekomme den stigende interesse for publikationer på tysk og engelsk.

Museumsinspektøren holdt i 1993 en lang række foredrag på højskoler, gymnasier, Danmarks Lærerhøjskole, i grænseforeninger og i folkeuniversitetets regi. Derudover har han medredigeret et par bøger og skrevet en række artikler. Endelig er det også blevet til anmeldelser i danske og tyske tidsskrifter. Yderligere har han medvirket i radio-programmer og i en enkelt TV-udsendelse.

Ligesom i de foregående år gravede Moesgård-arkæologen Hellmuth Andersen også i 1993 i Danevirke. Denne gang koncentrerede han sig om ét sted: den såkaldte skanse 18 i Hovedvolden. Her kunne Andersen finde spor af volde, der hidtil havde været ukendte og ødelagte i Hovedvolden. Det er således nu muligt at rekonstruere et omfattende og komplet billede af Danevirkes historie fra 7. århundrede og frem til i dag. I sommerens løb arrangerede museet en række ekskursioner til udgravningsstedet. Her fortalte Andersen selv om sine igangværende udgravninger, og det var muligt for de besøgende umiddelbart at følge med i den arkæologiske arbejdsproces på stedet. Med gravningerne i 1993 slutter Hellmuth Andersen sine undersøgelser. I de kommende år skal tiden bruges til en publikation, der kan fortælle såvel eksperter som den brede offentlighed om, hvad vi nu ved om Danevirkes historie.

Det er ikke blot Hellmuth Andersen, der har beskæftiget sig med Danevirkesystemet i de senere år. Også fra tysk hold foretages der arkæologiske undersøgelser. Således opdagede man for et par år siden en søspærring eller et »undervands-Danevirke« midt ude i Slien. Denne halvanden kilometer lange pælespærring synes at være bygget omkring år 734 og er således samtidig med det store Danevirke fra 737. Danevirkegården følger også disse udgravninger med interesse.

Al den ny viden om voldanlægget har ført til, at væsentlige dele af den permanente udstilling må revideres. I 1994 bliver der nedsat en arbejdsgruppe, der skal udarbejde et udkast til en ændring. Det vil forhåbentlig kunne føre til en revidering og aktualisering af den faste udstilling i 1995.

I slutningen af maj måned 1993 kunne den ny Danevirke-film præsenteres. Filmen havde været undervejs i et par år. Produktionen var blevet muliggjort ved en fornem gave fra A.P.Møller-Fonden. Den ny film findes i såvel en dansk som en tysk udgave. Den varer præcis et kvarter og fortæller om Danevirkes omskiftelige historie fra 600-årene og frem til 1864. Danevirkegårdens besøgende har taget positivt imod filmen. I løbet af et halvt års tid besluttede 3.500 besøgende sig for at se filmen på museet. Derudover er en lang række kopier blevet solgt til centraler for undervisningsmidler, højskoler, gymnasier og skoler nord og syd for grænsen. Filmen fungerer efter hensigten og tjener som et godt supplement til den permanente udstilling.

Fra den lokalhistoriske arbejdsmark i Sønderjylland 1993

Beretninger fra foreninger og arkiver
ved Lars N. Henningsen

Historisk Samfund for Sønderjylland

Årsberetning 1993 ved Lars N. Henningsen

Historisk Samfund for Sønderjylland afholdt lørdag den 7. maj 1994 årsmøde i Frøslevlejrens Kursuscenter. Ca. 85 medlemmer var mødt op. Formanden for Aabenraa amtskreds, Hans H. Bang, blev valgt til dirigent. Han konstaterede, at generalforsamlingen var lovligt indvarslet og gav ordet til formanden, Lars N. Henningsen, der mindedes Ib Andersen og Henrik Fangel (jvfr. nekrolog s. 316-318) og aflagde følgende beretning:

Den såkaldte markedsøkonomi påkalder sig særlig opmærksomhed i disse år. Opløsningen af den gamle planøkonomi i Østlandene har med fornyet kraft sat markeds-kulturen på dagsordenen. Adgangen til at producere varer af alle slags er fri. Det giver et uhæmmet udbud, og i den situation må det ene produkt finde afsætning i konkurrence med det andet. Sælgeren må tilkæmpe sig en markedsandel og finde en plads i købernes eller publikums gunst. Krav om fleksibilitet bliver helt selvfølgelige i et samfund under forandring. Til gengæld forventer man så, at konkurrencen også fremmer kvalitet og effektivitet.

Hvorfor nævne dette i en årsberetning fra Historisk Samfund for Sønderjylland? Jo – også denne forening lever jo i en markedsøkonomisk virkelighed, præget af udbud og efterspørgsel. Den historiske ager bugner i disse år af afgrøde. Der skrives bøger og artikler som aldrig før. Et stigende antal faguddannede historikere og museumsfolk arbejder på livet løs. Blandt »læggfolk« – ikke mindst de mange aktive pensionister – trives en fantastisk interesse for slægts- og lokalhistorie. Nogle går på åbne universitetskurser, mange deltager aktivt i foreningsarbejde og ikke så få skriver lokalhistorie. Alene i Sønderjylland er der nu mindst 53 lokalhistoriske foreninger og arkiver, og der udkommer en lang række sognehistoriske årbøger eller lignende publikationer. Alt dette foregår i en tid, hvor der klages over historieløshed – over historieundersøgningens mangler – over de unges mangel på interesse for historie.

Det lyder som et paradoks. Er sandheden ikke, at der reelt ikke er grund til pessimisme? De unge bliver jo også ældre en dag!

I dette overdådige marked melder Historisk Samfund sig og skal søge at vinde ørenlyd. Men heldigvis kan det konstateres, at konkurrenceforholdet ikke har voldt større problemer. Vi lever i et godt samspil og samarbejde med vore mange gode kolleger i landsdelen. Vi har gavn af hinandens arbejde.

Alligevel betyder den overordentlige aktivitet på den lokalhistoriske arbejds-mark, at vi i Historisk Samfund for Sønderjylland må gøre os klart, hvor vi har *vor* styrke, og hvor vore kolleger har *deres*. Vi kan ikke sprede os over alt. Vi må i frugtbar arbejdsdeling med vore kolleger satse på de områder, hvor vi har særlige forudsætninger og muligheder. Kun på den måde vil vi også frem-over kunne gøre os gældende. Vi må være os vort særlige område bevidst.

Hvor bør vi da lægge vore væsentligste kræfter: Jeg tror svaret kan lyde således: Vi må arbejde for at udgive *publikationer* om sønderjysk historie, af *kvalitet* og med et vist *alment sigte*. Inden for denne ramme er der plads til både den let tilgængelige historiske formidling, erindringerne og det videnskabelige arbejde, forudsat de har en vis bredde og har kvalitet.

Men dermed være ikke sagt, at det skrevne ord er det eneste saliggørende. Bogen er jo et lidt eksklusivt, måske truet medium. Vi må derfor også være åbne for andre former for formidling. Men sådanne alternative veje betrædes nok bedst i samarbejde med andre. Sådanne forsøger vi det også mere derom senere.

Medlemstal og økonomi

Ser vi nu tilbage på året 1993 må jeg sige, at resultatet blev pænt på alle vore traditionelle arbejdsområder. Det lykkedes at fastholde medlemstallet. Ved årsskiftet var der 2.572 medlemmer, dvs. et fald på 8 i forhold til 1992. Også Sønderjysk Månedsskrift holdt skansen og udsendes nu i 2014 eksemplarer. Bogsalget lykkedes over al forventning. Årets udgivelser blev godt modtaget og gennem en særlig salgskampagne og et godt samarbejde med boghandlerne lykkedes det at nedbringe vort lager af ældre publikationer. Alt i alt kom vi derfor ud af året 1993 med et overskud på regnskabet. Dermed er lagt et godt fundament for kommende aktiviteter.

Er dette resultat da nået på markedsøkonomiske vilkår? Både ja og nej. Uden hjælp fra mange sider gik det ikke. Talrige private kilder har ydet os støtte: Alving Fonden, Grønseforeningen, Oberst Parkovs Fond, H.P.Hanssens Mindefond, Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, Jyllands Postens Fond, Det unge Grønseværn, Flach-Bundegaards Fond, Brdr. Brovst legat og Union Bank. Fra offentlig side er der kommet hjælp fra Tips- og lottomidlerne, Dansk Kultursamfund af 1910 og Kulturministeriet. Sidst men bestemt ikke mindst har Sønderjyllands Amtskommune gennem en fast bevilling lagt et vigtigt fundament for arbejdet.

Disse mange små og store håndsregninger forklarer meget, også vort rimelige kontingent og de lave bogpriser. Derfor vil jeg rette en hjertelig tak til alle, som har været med til at gøre det muligt!

Publikationer

Vor medlemspublikation *Sønderjyske Årbøger* bar i år på omslaget et charmerende prospekt af Tønder og markerede på den måde byens 750 års jubilæum. Omfanget blev noget mindre end året før, og dog anseligt med 319 sider og 95 illustrationer. Indholdet spændte fra en nytolkning af det berømte Frøslevskrin til to artikler med udgangspunkt i besættelsesårene. Årbogen var en god kombination af let tilgængeligt historisk læsestof og solide videnskabelige bidrag. Teknisk hævder årbogen sig også pænt – en bedre kvalitet i billedgengivelse er vist svær at opnå.

Sønderjysk Månedsskrift udkom i 1993 med 11 hefter på i alt 368 sider. Indholdet blev en karakteristisk blanding af stort og småt fra den sønderjyske kulturhistorie. Emnerne har strakt sig vidt, fra zar Peter III af Rusland til jubilæet for Sønderjyllands ældste forsamlingshus i Skrave. Forfatterne kommer også fra en meget bred kreds af lokalhistorisk interesserede. Vi håber, at der – trods fremvæksten af de mange lokalhistoriske årbøger – fortsat vil være stof til månedsskriftet – det er jo dog landets eneste af sin art, og det er udkommet siden 1924.

Den artikel, som affødte flest kommentarer fra læserne, var et bidrag om borgmestervalget i Tønder i 1933. Her skildrede Ingolf Haase indgående de taktiske overvejelser, der lå bag det overraskende valg af en tysk borgmester netop på det tidspunkt, hvor der blev dansk flertal i byrådet. Artiklen fremlægger et mere nuanceret syn på det politiske spil end det tidligere er set. Tønders 750 års byjubilæum gav i øvrigt anledning til et helt hefte i oktober med træk af byens historie.

Tilsvarende var maj-nummeret samlet omkring Skamlingsbanken i anledning af 150-året for den første fest dér. Omslaget fra dette hefte blev i øvrigt brugt som udgangspunkt for en hvervebrochure. Den blev trykt i 35.000 eksemplarer, hvoraf 26.000 blev udsendt med bladet Grænsen. Vi skylder Grænseforeningen en stor tak for hjælp i denne forbindelse.

Boghøsten blev på tre bind. Dr. Harald Jørgensens bog »En amtmand skriver breve. J. S. Møsting som amtmand i Haderslev efter hans breve til Johan Bülow 1789-1804« udkom den 8. november. Præsentationen var lidt af en oplevelse. Den fandt sted i de fornemt restaurerede og overdådigt udstyrede gemakker i det gamle Haderslev Stiftamt, hvor Møsting skrev sine breve for omkring 200 år siden. Bogen selv fremtræder særdeles smukt og tiltalende.

Også René Rasmussens bog »H. R. Hiort-Lorenzen og Dannevirke 1868-75«

blev præsenteret på åstedet, nemlig i Dannevirkes traditionsrige »røde gård« på Klosteret i Haderslev. Bogen, der giver ny viden om sønderjysk pressehistorie og danskhedens kår i en vanskelig periode, blev udgivet i fællesskab med forlaget Gammelting i Haderslev, og den har fået fine anmeldelser.

Bestseller blev takket være spændende indhold og god pressedækning »Sønderjyder i den store krig 1914-18« udgivet af Niels H. Kragh-Nielsen i serien Sønderjyske Billeder sammen med Institut for Sønderjysk Lokalhistorie. Denne bog er virkelig blevet følt som vedkommende. Den taler meget personligt til de mange sønderjyder, hvis far, bedste- eller oldefar var med i krigen. Bogens rystende billeder lader ikke læseren kold – i en nutid, hvor krigens grusomhed igen er blevet dagens orden i en del af Europa. Dette er med til at forklare, at bogen er næsten udsolgt kun 1/2 år efter fremkomsten.

Udflugter og amtskredse

Nu nok om bogforlaget. Historisk Samfund er nemlig også et rejsebureau – lidt eksklusivt måske, men ledet med succes af Henrik Becker-Christensen, Ole Perch Nielsen og Hans H. Worsøe. I 1993 blev der 5.-6. juni arrangeret *2-dages tur til Altona og Glückstadt*. I Altona var vi på byvandring for at se den berømte arkitekt C.F.Hansens bygninger under vejledning af museumsinspektør Thorkild Henrichsen, der ligeledes var guide gennem det kulturhistoriske museum i Altona. Efter overnatning sydvest for Hamborg kørtes den følgende dag gennem det smukke landskab syd for Elben, som krydsedes med færge til Glückstadt. Her var der byrundgang og foredrag bl.a. om Christian 4.'s grundlæggelse af byen.

Deltagertallet måtte desværre begrænses til 50, og på grund af overvældende tilslutning var der ligesom de foregående år trukket lod om pladserne.

Den traditionelle éndagestur – *den store Egnsvandring* – blev gennemført i det smukkeste vejr den 28. august som bustur til kalkminerne ved Mønsted og frilandsmuseet på Hjerl Hede og hjem over Alheden. Da interessen for dette arrangement kun lige rakte til dets gennemførelse, blev det på styrelsesmødet i november besluttet, at der fremover kun arrangeres en årlig todagestur. Til gengæld er de ture, som amtskredsene arrangerer, åbne for alle medlemmer – foreløbig som en forsøgsordning.

Historisk Søndag blev arrangeret af Aabenraa amtskreds den 6. juni. Turen gik til Varnæs og omegn og samlede over 150 deltagere. Ib Andersen havde kyndigt tilrettelagt den vellykkede dag og udarbejdet en smuk og indholdsrig brochure over de 7 udvalgte udflugtsmål.

Endelig er Historisk Samfund også en foredragsforening, hvor vi kan berette om god aktivitet i alle *amtskredse*. Der blev i gennemsnit afholdt 4 foredrag og én aftenvandring i hver amtskreds, noget mere i Sydslesvig. I alt var der

tale om 20 arrangementer med op mod 650 deltagere. Ofte var det fællesarrangementer mellem flere foreninger – og det er et godt tegn. Ikke mindst de årlige amtsvise møder med de lokalhistoriske arkiver og samlinger har kaldt på mange deltagere. Der er interesse for at mødes, besøge de lokale arkiver – og for at udveksle erfaringer.

Den nære fremtid

Så meget om de synlige resultater af arbejdet i 1993. Samtidig har vi på mange måder bearbejdet og gødet jorden for kommende afgrøder. Skriftudvalget har arbejdet med en *sønderjysk landbrugshistorie*. Det første bind – om tiden 1830-1993 vil udkomme til jul, bindet om tiden forud noget senere.

Sidste år omtalte jeg, at der var taget skridt til at markere *Genforeningsjubilatet 1995*. Siden da er der sket meget, og planerne er nu ved at tage fast form. I vor erindringskonkurrence er der hidtil indkommet 12 små og store manuskripter. Vi håber på flere. Derfor beder jeg om hjælp med at udbrede kendskabet til denne prisopgave. Afleveringsfristen er 10. februar 1995. Og jeg må fremhæve, at der ikke skal fortælles minder fra Genforeningstiden: Så langt tilbage husker kun få i dag. Det er tiden derefter – helt frem til vore dage, som har interesse. Vi håber meget, at der vil fremkomme så mange og gode manuskripter, at vi faktisk kan komme af med de lovede priser på mellem 2.000 kr. og 10.000 kr.! Ligeledes er der udskrevet en videnskabelig prisopgave om emner i Sønderjyllands historie efter 1920.

Også det storstilede projekt om egnsspil er nu ved at tage form. Det store projekt styres af Sønderjysk Forsøgsscene og Dansk Amatørteaters »grand old man« Arne Aabenhus i Gråsten. Dramatikeren Jacob Clausen, Haderslev – kendt fra det vellykkede spil, som blev opført i Haderslev ved byens 700 års jubilæum – er antaget som tekstforfatter. Kaspar Wilton, Odense, og Finn Bredahl Jørgensen, Gjellerupscenen, vil tage sig af instruktionen. Historisk Samfund har nedsat et særligt udvalg, der virker som historisk konsulent for dramatikerens.

Projektet består af to dele, dels seks mindre lokalspil på hver op mod en times varighed, dels et stort Genforeningsfestspil. I teatrets sprog skal stykkerne spejle Sønderjyllands historie siden 1920, set gennem to menneskers levnedsløb. Vi vil følge en dansk pige og en hjemmetysk dreng, begge født i 1920, gennem mange omvæltninger frem mod vore dage og med perspektiver ind i fremtiden.

Sønderjysk Forsøgsscene består af 6 lokale grupper. De vil hver for sig opføre et lokalspil i forbindelse med afstemningsfester den 10. februar. Desuden bliver der to samlede opførelser af alle 6 spil i det tidlige forår 1995. Højdepunktet bliver det store Genforeningsfestspil, som vil blive opført i Kon-

geskansen på Dybbøl på Genforeningsdagen den 15. juni og de følgende dage. Her vil historien gennem de 75 år gå over scenen i samlet forløb – spillet af medvirkende fra Forsøgsscenens grupper ud over hele landsdelen.

Historisk Samfund har bidraget til at sikre økonomien i dette store projekt, og vi er med til at forme det historiske indhold. Vi har her valgt en utraditionel vej til vort formål, som er: »at fremme interessen og forståelsen for Sønderjyllands historie«. Jeg tror, der venter os en stor oplevelse.

Jubilæumsårets højdepunkt vil blive den officielle Genforeningsfest i Kongeskansen på Dybbøl den 11. juli 1995. Sprogforeningen, Skoleforeningen og Historisk Samfund har i fællesskab foreslået denne festlige markering af GENFORENINGEN – den vigtigste stund i vor landsdels nyere historie. Sønderjyllands amtskommune har taget ideen op og er gået ind som ankermand. For tiden arbejdes der ihærdigt med programlægningen. Detaljer kan jeg derfor ikke røbe – kun så meget, at alle kan glæde sig til en festlig dag – med et på én gang traditionelt og moderne indhold. En værdig og festlig markering af de smukke resultater, som Genforeningsarbejdet kan opvise efter årtiers brydninger.

Mere kunne tilføjes om planerne for 1995 – der bliver foredrag og et bind i serien Sønderjyske Billeder – men der skal også være overraskelser at læse i det jubilæumsprogram, som vi vil udsende senere!

Tak

I indledningen greb jeg til begreber fra den økonomiske verden og antydede, at Historisk Samfund ikke lever uafhængigt af markedskulturens vilkår.

Efter alt det nu berettede må jeg måske have lov at kalde vor lille butik for en »koncern«. Og da er det jo klart, at ingen »koncernledelse« kan klare sig uden gode medarbejdere.

Dem har vi faktisk også mange af. I udvalgene ofres der utallige ulønnede timer på at skabe resultaterne. Og ikke mindre vigtigt: På vort kontor sørger vore hjælpere for at de utallige praktiske opgaver bliver klaret. Desværre måtte vi tage afsked med Ruth Bøttcher, som efter en fantastisk indsats for bogholderiet er flyttet nordpå. Men Aage Skærbæk, Gerda Juhl og Mona Mitchell har vi heldigvis stadig. Jeg ved helt sikkert, at de tilbringer mange timer på kontoret. Med en tak for denne indsats vil jeg slutte denne årsberetning.

Styrelsens beretning blev godkendt uden bemærkninger. Derefter fremlagde kassereren, Henning Mathiesen, regnskabet for 1993. Regnskabet, som bringes s. 419f, blev enstemmigt godkendt. Det vedtoges at forhøje kontingentet for 1995 med 5 kr. til 120 kr. Da styrelsen havde vedtaget at forhøje abonnementet for Sønderjysk Månedsskrift med 5 kr. til 135 kr., stiger prisen for det kombinerede medlemskab og abonnement i 1995 med 10 kr. til 220 kr.

Ved de efterfølgende valg til styrelsen genvalgtes Hans Worsøe, Ole Perch Nielsen og Henrik Becker-Christensen, mens Lennart Madsen nyvalgtes. Som revisorer genvalgtes Julius Beyer og Frede Rudolph.

Foranlediget af drøftelsen på sidste årsmøde fremlagde Hans Worsøe egnsvandringssudvalgets retningslinjer for udvælgelse af deltagere i foreningens ture i tilfælde af overtegning: Afviste fra forrige tur har fortrinsstilling, mens der foretages lodtrækning blandt de øvrige tilmeldte. Årsmødet tog denne redegørelse til efterretning.

Efter årsmødet holdt museumsinspektør Henrik Skov Kristensen et levende og dybtgående foredrag med lysbilleder om Frøslevfangernes selvstyre i lejren, og efter foredraget deltog flere tidligere fanger i diskussionen. Mange af årsmødets deltagere benyttede sig af muligheden for at besøge Frøslevlejrens Museum.

Haderslev amtskreds

Den velbesøgte generalforsamling fandt sted 23. april 1993 i Tørring, hvor Karl Erik Olesen holdt foredrag om den europæiske udvikling. Efter genvalg konstituerede bestyrelsen sig med Karl Erik Olesen som formand.

Sommerarrangementet, en aftentur til den nyrestaurerede hovedbygning på Sønderkov, måtte aflyses pga annonceringsproblemer.

Det traditionelle fællesmøde for amtets lokalhistoriske foreninger og arkiver fandt sted i Hoptrup 22. januar. Her vandt amtsudvalget den erfaring, at aflæggelse af beretninger fra de enkelte lokale foreninger og arkiver må være et væsentligt, fast led i arrangementet.

Aksel Gyldenkærne

Aabenraa amtskreds

Ved generalforsamlingen 2. maj i Billedsalen på Folkehjem genvalgtes Ib Andersen og H. H. Bang, hvorefter naturvejleder Arne Bondo Andersen holdt foredrag med emnet: «Landskabet fortæller Danmarkshistorie».

Søndag den 6. juni stod amtskredsen for Historisk Søndag til Varnæs og Omegn, dygtigt ledet af Ib Andersen, som også havde udarbejdet en fin brochure, der solgtes til alle de over 150 deltagere. Aftenudflugten den 15. juni gik til Løjt land. 75 deltagere anført af Erling Madsen besøgte 12 udvalgte steder fra kirken til Løjt Feriecenter, hvor man drak kaffe. Det årlige fællesmøde med de historiske foreninger og arkiver fandt sted i Løjt forsamlingshus 22. november.

I fællesskab med Aabenraa Museums venner og Byhistorisk forening deltog amtskredsen i et foredrag den 23. november med cand.phil. B. Vedsted Rønne om »Egernsund og Fjordegnens Småskibsfart».

Hans H. Bang

Sønderborg amtskreds

I 1993 har amtskredsen haft 5 arrangementer. Generalforsamlingen den 3. april på Sønderborg Bibliotek var kombineret med fællesmøde med Slægtshistorisk Forening for Sønderjylland, hvor Henning Mathiesen fortalte 30 deltagere om »Hovedgårdens bønder – en undervurderet samfundsklasse».

Næste arrangement var en aftentur med Valdemar Dreyer i Nørreskoven 13. septem-

ber. De 40 deltagere samledes efterfølgende i spejderhytten Troldhøj. Den 2. oktober fortalte arkitekt J. Kronborg Christensen på biblioteket i Sønderborg om »Byggeskik på Als i gamle dage«. Der var ca. 20 deltagere.

8. november holdt Henrik Fangel foredrag på Sønderborg Slot om »Forholdene i Nordslesvig under verdenskrigen 1914-18«. 20 deltagere.

Det årlige fællesmøde med de lokalhistoriske foreninger og arkiver samlede ca. 80 deltagere i Ullerup den 15. november. Først besøgte vi det nyindrettede lokalhistoriske arkiv for Sundeved kommune. Ved det påfølgende møde på Ullerup kro fortalte N. H. Seedorff om maleren C. W. Eckersberg.

Paul Rathje

Tønder amtskreds

I oktober arrangeredes udflugt til Ditmarsken med ca. 60 deltagere. Turen var begunstiget af godt vejr, og professor Ole Harck, Kiel var en kyndig og interessant vejleder. Fællesmødet med de lokalhistoriske arkiver og foreninger fandt sted i februar i Løgumkloster. Desuden var amtskredsen medarrangør af afstemningsfesten i Skærbæk med trafikminister Kaj Ikast, Gram som taler. Medlemstallet ligger for tiden på 312, hvilket dog ikke må tages som barometer for den historiske interesse: Mange er medlemmer af en lokal historisk forening uden at have fundet vej til vor amtskreds.

Peter Madsen

Sydslesvig amtskreds

Året bød på en lang række foredrag og arrangementer. Den 28. aug. talte Flemming Møller om »Fra Rønshoved til Ejdersted – et langt liv uden resultater«. Ca. 60 deltagere kunne 19. juni beundre den nye udgravning på Danevirke, hvor Hellmuth Andersen fortolkede de flotte voldprofiler fra 600-tallet og frem til 1864.

Sidst i august var der aftenvandring med 27 deltagere i Frederiksstad under vejledning af pastor Thue Raakjær Jensen.

En række foredrag blev afholdt i samarbejde med andre foreninger: I oktober talte H. V. Gregersen i Lyksborg om »Hvorfor Sydslesvig blev tysksproget«. I november talte Lorenz Rerup om Nationalismeformer og teorier, mens Karin-Johansen-Bojsen og Fide Schultz i oktober og november holdt foredrag i serien »Sydslesvigernes identitet«. Den 13. november var amtskredsen medindbyder sammen med Beirat für Geschichte til to foredrag ved Johann Runge og Klaus Bästlein på Mikkelsberg. Endelig mødte 12 meget debatlystne den 2. dec. Nils Vollertsen til drøftelse af hans artikelserie i Flensborg Avis.

Kartoteket viser, at 81 i 1993 modtog både SJy Årb og SJy MSkr. 94 får kun SJy Årb, mens 37 kun SJy MSkr. I alt 225 har med andre ord betalt for en »ydelse« fra foreningen.

Jesper Bolund Nielsen

Andre landsdelsdækkende foreninger og arkiver*Lokalhistoriske Arkiver og Samlinger i Sønderjylland (LASS)*

Formand: Ester Feddersen, Nørreagervej 6 A, 6360 Tinglev, tlf. 74 64 40 62.

Årsmødet 1993 var velbesøgt. Lokalhistorisk konsulent Jytte Skåning fra Fyn måtte melde afbud, men arkivar Lars N. Henningsen trådte til med kort varsel og holdt et glimrende foredrag om ridefoged Camerer i Haderslev i 1700-tallet.

LASS var indbudt af »Arbeitsgemeinschaft der volkskundlichen Sammlungen des Kreises Schleswig-Flensburg« til at deltage med udstillinger ved en »Museums- und Mühlentag«. Desværre deltog kun to arkiver, Skodborg og Tinglev, og et par arkiver var med som gæster. På dyrskuet 4.-5. maj bidrog LASS med en udstilling, men nattefugtigheden i teltet medførte, at billeder mv. bulede og faldt af. Dette må føre til overvejelser om vor fortsatte deltagelse.

Arkivdagen 21. aug. var henlagt til jubilæumsbyen Tønder og bød på besøg i Drøhese hus og i arkivet samt byvandring. Der mødte kun ganske få deltagere. En lokalhistorisk week-end på Uge højskole måtte afflyses pga. for få tilmeldinger.

Til registreringskurset 20. nov. var der 30 deltagere, og disse kurser vil blive fortsat, så længe der er behov for det.

Formand og sekretær deltog 27.-28. nov. i et instruktørkursus »Arkivet og brugerne«. Lignende kursus vil kunne afholdes lokalt som lørdagskursus, hvis der er interesse for det.

Temadagen den 19. februar 1994 i samarbejde med Historisk Samfund for Sønderjylland og Historisk Samfund for Als og Sundeved havde temaet »Sønderjyder i den store krig«. Den samlede 90 deltagere og blev en vellykket dag. Lars N. Henningsen overtog Henrik Fangels foredrag om kilderne i de lokalhistoriske arkiver, og det gjorde han godt, trods det korte varsel. Universitetslektor Karl Lammers talte om soldaterbreve, og endelig bragte Niels H. Kragh-Nielsen os gennem eksempler fra erindringer og breve helt tæt på soldaternes oplevelser.

Indsamling og registrering af foreningsarkiver

Arbejdet med indsamling og registrering af foreningsarkiver har stort set ligget stille i 1993. Der er modtaget enkelte spredte registreringer fra forskellige lokalarkiver, ligesom der er foretaget inddatering af en del af disse i databasen. Det er således fortsat nødvendigt, at der skaffes midler til ansættelse af projektets leder, Herluf Knudsen, med henblik på ajourføring af databasen samt klargøring af denne til trykning.

Den lokalhistoriske konsulent

Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 60. Konsulenten har deltaget i bestyrelsesmøder i LASS, medvirket ved tilrettelæggelse af LASS' udstilling på dyrskuet i Aabenraa og tilrettelagt den lokalhistoriske temadag 27. februar om »Billeder – og brug af billeder«. Konsulenten har deltaget i de årlige orienteringsmøder, som Historisk Samfund for Sønderjylland afholder med de lokalhistoriske foreninger og arkiver. I flere tilfælde er der ydet hjælp til afklaring af arkivers organisatoriske forhold og udformning af vedtægter. I forbindelse med enkelte arkivers lokale problemer har konsulenten været inddraget i en gennemgang af lokalene med henblik på en vurdering af deres egnethed til arkivformål. I forbindelse hermed er der foretaget målinger af luftfugtighed mm. i Avnbøl og i Tørring. Vejledning i registrering er givet i arkiverne i Sønderborg og i Brændstrup.

Historiske Samlinger i Institut for Sønderjysk Lokalhistorie

Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 60.

Åbningstid: ma-to. 9-14 eller efter aftale.

Af større afleveringer, der er modtaget i 1993, skal nævnes en omfattende billedsamling fra Schackenborg, især vedrørende de sidste tre generationer af greverne Schack, herunder glasnegativer fra godsinspektør Davidsen. Endvidere er negativer fra fotograf Th. Lawaetz, Aabenraa indgået (i alt ca. 2850 film á 20-30 negativer, dvs. ca. 60.000 negativer omfattende årene 1945-91).

Sikkerhedskopiering af instituttets bånd er nu foretaget af bånd, der er ældre end 1968 (i alt 63 bånd). Endvidere er de 16 ældste bånd fra Aabenraa Byhistoriske Forening overspillet. Omkostningerne til disse overspilninger udgør ca. 52.000 kr., hvoraf 35.000 kr. er fremskaffet i tilskud.

Historisk Samfund for Als og Sundeved

Museet på Sønderborg Slot, 6400 Sønderborg.

Formand: provst Lorenz P. Christensen, Stationsgade 1, V. Sottrup, 6400 Sønderborg, tlf. 74 46 74 70.

Slægtshistorisk Forening Sønderjylland

Formand: Jørgen Wangel, Mosevang 29, Ulkebøl, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 75 33.

Hjemmeværnsregion III's historiske udvalg

Formand: Mette Marie Andersen, Gl. Toftlundvej 13, Rurup, 6520 Toftlund, tlf. 74 83 15 37.

Hjemmeværnsregion III's historiske udvalg holder flere møder årligt, hvor det historiske arbejde drøftes og behandles. I alle hjemmeværnsheder samles effekter og arkivalier. Alt registreres og opbevares og benyttes ved f.eks. udstillinger mm.

Arbejdet foregår i nært samarbejde med hjemmeværnsmuseet i Frøslev.

Lokalhistoriske foreninger og arkiver**Augustenborg kommune***Lokalhistorisk Arkiv for Augustenborg kommune*

Slotsallé 10, 6440 Augustenborg, tlf. 74 47 18 08.

Åbningstid: Onsdag kl. 9-16 og kl. 16-18 samt første mandag i måneden fra kl. 19-21, eller efter aftale.

Leder: Hans Lind, Mosevænget 9, 6440 Augustenborg, 74 47 11 20.

Kalenderåret 1993 har været præget af store afleveringer. Der er afleveret 134 katalognumre til indgangsjournalen og 930 fotos af topografisk og personalhistorisk art, heraf sjældne fotos af Palæet i Augustenborg, 89 fotos fra I. Verdenskrig, en biografisk fortegnelse over 70 medlemmer af en lokal DSK-afdeling. De frivillige brandværn i Asserballe, Augustenborg, Bro og Hundslev har afgivet protokoller, pas, medaljer og sangbøger. Desuden protokoller fra en håndværker i Augustenborg og fra alsisk biavlerforening.

Der er modtaget 6 bånd indtalt af en deltager i krigen 1914-18, endv. en film om den alsiske digter Martin N. Hansens skulptur samt vedr. mindesammenkomst i anledning af hans 100 års dag. Endelig erindringer om lærervirke i Asserballeskov skole og et værk om ejerne af Gammelgård og Rumohrsgård

Arkivet har fået et udstillingsvindue i Storegade i Augustenborg til udstillinger om arkivet og dets aktiviteter. Der er sendt 125 svarbreve til ind- og udland vedr. slægtsforskning og lokalhistorie. En udstilling om de augustenburgske hertuger i slotskirken samlede 800 besøgende.

Bov kommune

Historisk forening for Vis herred

Formand: Hans Henrik Bang, Padborgvej 27, Bov, 6330 Padborg, tlf. 74671618.

Foreningen har 545 medlemmer og udgiver en årbog på 16. år. Året bragte flere foredrag: Den 19. januar museumsinspektør J. Slettebo med titlen: »Har jeg en antikvitet blandt de ting, jeg holder af?« Den 17. februar naturvejleder A. Bondo-Andersen, Historiecentret Dybbøl Banke, om »Landskabet fortæller Danmarkshistorie«. Den 24. marts museums-pædagog Inge Adriansen, Sønderborg Museum, om »Kaffebordet – sønderjydernes tredje sakramente«. Den 9. november museumsinspektør Hanne Christensen, Aabenraa Museum om »Bov sogn et kultursamfund i forandring«. 8. juni var der busudflugt til Lyksborg Slot og Holnæs.

Bov Museum

Bovvej 2, 6330 Padborg, tlf. 74675150.

Åbningstid: 1. april til 1. november: dagligt (undtagen mandag) kl. 14-17; skoler og større selskaber efter aftale.

Leder: Hans H. Bang, Padborgvej 27, Bov, 6330 Padborg, tlf. 74671618.

Særudstillinger: 1.-18. april »Kunstudstilling med kunstværker af kunstnere med tilknytning til Bov kommune«.

10. juni-12. september »Oldtidsfund fra Bov kommune«, arrangeret i samarbejde med Haderslev Museum, bl.a. amatørarkæologen Andreas Wortmanns samling. I oktober en udstilling af gaver til museet i årets løb. Den 21. august var der vandring mellem oldtids-høje ved Sønderhav med skovløber Kaj Møller. I december blev der arrangeret julestuer for børnehaver i Bov kommune. Museets besøgstal er steget til 8.562.

Bov Lokalarkiv

Bov Bibliotek, Bovvej 4, 6330 Padborg, tlf. 74673454.

Åbningstider: som biblioteket og efter aftale.

Leder: Kirsten Sparvath, Østerskovvej 40, Kollund, 6340 Kruså, tlf. 74673454.

Bov Lokalarkiv har i 1993 fortsat arbejdet med indsamling og registrering af arkivalier mv. Der er efterhånden bund i bunkerne, ligesom det materiale Bov Museum lå inde med, er overført og registreret.

Fotosamlingen nummer nu ca. 3100 stk., og der er registreret 246 arkiver.

Sønderhav og Omegns Mødehuslegat har skænket kopi af Holbøl sogns kirkebøger, og arkivet har kompletteret Bov sogns kirkebøger.

På grund af presserende opgaver i biblioteket med edb og byggeri, er der ikke iværksat større projekter i 1993.

Bredebro kommune

Lokalhistorisk Samling

Brede Bygade 14, 6261 Bredebro, tlf. 74711428.

Åbningstid: Tirsdag og torsdag kl. 16-18 og efter aftale.

Leder: Knud Nielsen, Toften 4, 6261 Bredebro, tlf. 74711231.

Vi fortsætter med den arbejdskrævende indsamling af ting, billeder og papirer. Vor udstilling i Sparekassen om »Skast før og nu« vakte stor interesse. Vi har gennemgående god tilslutning til arrangementerne og til de ture rundt i kommunen, som vi arrangerer. Til disse ture har vi gode lokale vejledere.

Broager kommune

Lokalhistorisk forening for Broagerland

Formand: Chresten A. Krogh, Møllegade 42, 6310 Broager, tlf. 74441764.

Foreningens medlemstal er i år steget med 8%, og vi er meget godt tilfreds med tilslutningen til arrangementerne. Året startede med generalforsamling, hvor Harald Christensen holdt foredrag om gendarmen i Brunsnæs. I maj måned havde vi byvandring i Egersund. Hüttmann, som er lokalt kendt, viste rundt. I juni måned var der udflugt til Wellings Landsbymuseum i Mejlby – Tørning Mølle og Knivsbjerg.

Broagerlands lokalarkiv

Storegade 33, 6310 Broager, tlf. 74449351.

Åbningstid: Tirsdag kl. 15-17 og efter aftale.

Leder: Randi Demuth, Østerhøj 3, 6310 Broager, tlf. 74440147.

1993 har været et godt arbejdsår, idet vi nu er færdige med at omlægge arkivmaterialet til arkivfonds. Samtidig er alle arkivalier i håndskrift (korrespondance, forhandlingsprotokoller, kassebøger mm.) blevet maskinskrevet, og alle arkivalier med gotiske bogstaver er omskrevet til latinske og renskrevet på maskine. Endelig er alle arkivalier på tysk blevet oversat.

Broagerlands lokalarkiv. Karin Jonasson og Randi Demuth ved arbejdet. Sorteringsbordet til venstre er nyttigt til de mange ordningsarbejder.

Blandt afleveringerne er de største Broager sogns sygekasse og Forsamlingsgården, Broager. Besøgstallet har været godt.

Økonomien var god i 1993 takket være hjælp fra sponsorer. Ikke mindst en stor tak til Broager kommune, som i 1993 bevilligede arkivet dobbelt tilskud.

Christiansfeld kommune

Christianfeld Kommunes Lokalhistoriske Arkiv

Nørregade 1, 6070 Christiansfeld, tlf. 74 56 2598.

Åbningstid: mandag-fredag kl. 9-12 og kl. 13-17. Lørdag efter aftale.

Leder: Ole Laurits Sørensen, Haderslevvej 26, 6070 Christiansfeld, tlf. 74 56 31 88.

1993 var et år med travlhed på alle felter. Arkivet har modtaget 109 afleveringer, der blev registreret 87 førstegangsbesøgende samt 5-600 besøgende, og der var telefonhenvendelser og breve fra ind- og udland i rigeligt mål. Samlingerne kan nu vanskeligt rummes i de foreliggende lokaler, og der bør snarest ske en udvidelse af magasin, læsestue mm.

Arkivet har fået hjemlånsret fra Rigsarkivet og landsarkiverne. Arbejdet med oversættelse af levnedsløb for Brødremenighedens medlemmer fortsætter, og desuden er i årets løb udarbejdet en lokalhistorisk bog.

Lokalhistorisk Forening for Christiansfeld og Omegn

Formand: Annelise Gram, Kongensgade 8, 6070 Christiansfeld, tlf. 74 56 1992.

Ved foreningens generalforsamling fortalte A. Højgård Jensen meget interessant om grænsestenenes historie og placering. A. Højgård Jensen gav også en god orientering om det nye Genforeningsmuseum, som skal ligge ved den gamle grænse ved Frederikshøj.

Fjelstrup Lokalhistoriske Forening

Formand: Anne-Kirsten Glumsø, Fjelstrup Nørrevej 70, 6100 Haderslev, tlf. 74 56 62 14.

Foreningens arkiv: Skolebakken 2, Fjelstrup, 6100 Haderslev.

Åbningstid: Efter aftale med formanden.

Der blev i årets løb afholdt et arrangement, hvor Vagn Rasmussen og H. Å. From fortalte og viste lysbilleder om Anslet Mejeri. Endvidere har Henrik Fangel fortalt og vist postkort fra den gamle grænse i årene frem til 1920. På vore månedlige møder registrerer og arkiverer vi alt indkommet materiale.

Lokalhistorisk Forening og Arkiv for Hejls-Hejlsminde

Formand: Gunnar Krag, Trappendalvej 29, 6094 Hejls, tlf. 75 57 47 54.

Foreningens arkiv: Hejls Landevej 57, »Engbo«, 6094 Hejls.

Arkivets åbningstid: Tirsdag kl. 15.30-17.30.

Leder: Kirsten Degn, Bagvejen 14, 6094 Hejls, tlf. 75 57 44 65.

Foreningen har i 1993 afholdt følgende arrangementer: Januar foredrag om »Gamle marknavne i Hejls Sogn« ved Inge Mortensen. Februar »Grænsegendarmeriet 1864-1920« ved tolder Aage Hansen, Kruså. Oktober: generalforsamling og foredrag om »Herremænd og voldsteder i Sønderjylland« ved museumsinspektør Lennart Madsen, Haderslev. November: Billedfortælling om Christen Kolds liv og virke ved Lars Thorkild Bjørn. Arrangementerne var alle velbesøgte.

Arbejdet i arkivet går godt. Det ugentlige registreringshold på 5 medlemmer mødes én aften ugentligt i vinterhalvåret, og vi er nu kommet langt med registreringen. Der er i årets løb indkommet 60 afleveringer, deriblandt en række værdifulde billeder fra Hejls

Efterskole 1894-1920. Desuden har elever og lærere fra Hejls Skole indleveret dagbog for en dag i året 1993. Den må først åbnes om 80 år. Desuden arbejdes på en udstilling om kirkegårdsregistrering til den lokalhistoriske temadag på Haderslev Museum i april 1994.

Vejstrup Lokalhistoriske Forening

Formand: Johannes Larsen, Gl. Skamlingvej 1, 6093 Sjølund, tlf. 75 57 50 97.

Foreningens arkiv: På Plejehjemmet »Lærkebo«, Sjølundgade 28, 6093 Sjølund.

Åbningstid: Første tirsdag i måneden kl. 19-22 eller efter aftale.

Leder: Jørgen Hesselberg, Vejstruprødvej 17, 6093 Sjølund, tlf. 75 57 48 77.

I 1993 har en del af arbejdet måttet hvile på grund af omflytning. Først efter nyindretningen på »Lærkebo« i løbet af sommeren 1994, begynder vi på ny i september 1994.

Gram kommune

Lokalhistorisk Forening for Gram og omegn

Formand: Gunnar Lundgaard, Kirkeallé 13, 6510 Gram, tlf. 74 82 21 61.

Foreningens arkiv: Østergade 10, 6510 Gram.

Åbningstid: Tirsdag kl. 9-11 og første mandag i måneden kl. 19.30, samt efter aftale. Tlf. 74 82 00 92 i åbningstiden.

Leder: Karl Gunnar Gregersen, Åvej 14, 6510 Gram, tlf. 74 82 20 68.

I 1993 har vi hørt om kniplepiger og virksomheden omkring kniplingefremstilling og salg på Gramegnen. Med lokal guide bød vi på en formiddags- og en aftentur i og omkring Kastrup. Det vakte stor interesse. En »eftersøgning« af det gamle Gram i Storskoven samlede 65 deltagere. Bussen var fyldt, da vi hørte om og så på »En bid af hærvejen« en aften i august. Foreningen har nu 165 medlemmer, der alle som noget nyt får et lille årsskrift ved betaling af kontingent for 1994. Der afleveres stadig mange billeder, papirer og andet godt, bl.a. en diasserie fra det nu nedlagte Gram teglværk.

Arkivet er ved at være kendt, og flere og flere stiller spørgsmål om slægt eller steder. Det var bl.a. fint at kunne hjælpe en dansk/canadisk familie, som besøgte os, med en slægtstavle (udarbejdet af mormonerne), som de ønskede uddybet/videreført. Vi var heldige, idet familien boede lige på den anden side af gaden. Det gav tre medlemmer i Canada! Der arbejdes pt. på en sammenlægning af kommunens tre lokalhistoriske foreninger.

Tiset lokalhistoriske forening

Formand: Arne Skafsgård, Stenholtvej 6, Tiset, 6510 Gram.

Foreningens arkiv: Stenholtvej 6, Tiset, 6510 Gram, tlf. 74 82 12 96.

Åbningstid: Første mandag i måneden kl. 14-17 og 19-?? og efter aftale.

Leder: Ellen Skafsgård, Stenholtvej 6, Tiset, 6510 Gram.

Arkivet har i det forløbne år fået ca. 45 afleveringer. Vi registrerer ejendomme, gårde og ejerforhold fra i dag og så langt tilbage som muligt. Vi har haft henvendelser om oplysninger af forskellig art, bl.a. om Gram sogns fattigvæsen. Foreningen har samarbejdet med Højrup sogns Lokalhistoriske forening bl.a. om foredrag og udflugter. I marts fortalte digegreve Niels Lorentsen, Ballum, om Vadehavets opbygning, digebyggeri og historie. Sommerudflugten med 55 deltagere gik til Ballum, hvor Niels Lorentsen viste os Ballum sluse, møllerne og museet. Udflugten sluttede på Ballum Slusekro, hvor N. Lorentsen besvarede alle spørgsmål om Vadehavet.

Gråsten kommune*Gråsten kommunes lokalhistoriske arkiv*

Ahlmannsparken (biblioteket), 6300 Graasten, tlf. 74 65 13 75.

Åbningstid: Mandag kl. 14-16. Torsdag kl. 16-18 og efter aftale.

Leder: Poul Andersen, Munkemølle, 6300 Graasten, tlf. 74 60 82 44.

Arkivet er i stadig vækst med både afleveringer, og med antal af gæster, der gerne vil have oplysninger om forfædre eller vil se billeder af huse og gårde mv.

Vi har efterhånden en ret betydelig samling af aviser, delvist indbundet tilbage til 1922. Indholdet bliver registreret, så vi let kan finde frem til det, der kan have varig interesse. I det forløbne år er kortsamlingen registreret og anbragt dels fladt i 5 skuffer i kortskab, dels i paprør på reoler. Der er bl.a. meget detaljerede matrikelkort fra 1878. Nogle af kortene var lidt medtagne, men er nu blevet udbedret.

Historisk Forening for Graasten By og Egn

Formand: Sven Kjems, Solbakken 6, Graasten, tlf. 74 64 16 11.

Ved generalforsamlingen i april 1993 hørte 80 medlemmer et interessant foredrag af Jens Hohwü-Christensen, der fortalte om sin slægt af urmagere, der i 1600-tallet var indvandret fra Holland. Han havde medbragt to slægts-standure. Den traditionelle sommerflugt gik til Skibelund Krat, hvor vi navnlig så på stenen »Modersmålet« for Edvard Lembecke og vort bysbarn A. D. Jørgensen. Også Magnus-stenens historie blev fortalt. Turen gik videre til Sønderkov Slot, hvor kaffen blev skænket i borgkælderen, hvorefter man så museet.

Efterårsmødet den 22. november var nær bremsat af den første af vinterens snestorme, men foredragsholderen kæmpede sig frem. Det var fhv. højesteretspræsident Peter Christensen, der er født i Graasten 1921. Han fortalte morsomt om sin barndom. Alle de tæt ved hundrede, der var mødt op, fik en god aften. Traditionen tro kunne vi afslutte mødet med at udlevere foreningens årsskrift.

Haderslev kommune*Haderslev byhistoriske arkiv*

Haderslev Bibliotek, Bispegade 15-17, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 31 30.

Åbningstid: onsdag kl. 13-17 og efter aftale.

Leder: Jacob Røjskjær.

1992 var et atypisk år for byarkivet pga. byens 700 års jubilæum. I et frugtbart samarbejde med museet bidrog arkivet til de to store udstillinger »Trykt og at bekomme i Haderslev« og »Æ Staj 700 år«. Førstnævnte udstilling, som blev vist på biblioteket, skildrede byens trykkerihistorie, mens »Æ Staj«, som blev vist på museet, viste glimt af byens lange historie. I jubilæumsåret kom et meget stort antal skoleklasser på arkivbesøg, ligesom arkivlederen hyppigt holdt byhistoriske foredrag i foreninger, på plejehjem osv.

1993 var et mere normalt år med o. 700 besøgende og en tilgang på ca. 150 afleveringer. Arkivet omfatter nu ca. 550 hyldemeter arkivalier (kommunearkiver samt 1200 enkeltarkiver), en avissamling på 100 hyldemeter, ca. 60.000 fotos og 600 kort og planer. Ved årets slutning kom der fem nye, energiske frivillige hjælpere, der hver har deres arbejdsområde, hvor de er arkivets eksperter.

Haderslev arkiv- og museumsforening

Formand: Krista Lyngby, Havrevænget 17, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 73 62; fra 16/3 1994

Karen Bagge Hansen, Abildgård, Fjelstrupvej 118, Fjelstrup, 6100 Haderslev.

I begyndelsen af 1993 var der 3 foredrag om historiske steder. Antikvar Stig Jensen fortalte om Ribe – Danmarks ældste by. Fra Nationalmuseet kom museumsinspektør Bodil Leth-Larsen og fortalte om Jelling – nyt fra det gamle kongesæde, og museumsinspektør Steen W. Andersen talte om: Lejre – »Skjoldunger« og vikinge-stormænd.

Ved generalforsamlingen i marts orienterede Steen W. Andersen om udstillingen »Viking og Hvide Krist« på Nationalmuseet, som derefter var målet for en heldagsudflugt i to busser. En udflugt i august i egne biler til Gram med besøg på konserveringscentret, museet, Slotsparken og Brandværnsmuseet var derimod ikke nogen større succes.

Til foredragene, de fleste i fællesskab med Folkeuniversitetet, er der derimod normalt en tilslutning på 100-125 deltagere. Efteråret 1993 startede med en gentagelse af foredraget »Fra Årøsund til Tørning – en kulturhistorisk rejse. Det var denne gang alene museumsinspektør Lennart S. Madsen, som holdt foredraget. På trods af gentagelsen var der atter fuldt.

De øvrige foredrag i efteråret havde som overordnet emne: Et blik mod øst. Museumsinspektør Michael Andersen, Roskilde, talte om »Da Estland var dansk« og Lennart S. Madsen om Gotland i middelalderen. Et foredrag blev dog holdt i samarbejde med Våbenhistorisk selskab, hvor Jørgen Junker fortalte om Luftwaffe i Danmark 1940-45.

Foreningen ejer forlaget »Gammelting«, der udgiver 1-3 bøger om året. Forlagets drivende kraft har hidtil været Henrik Fangel, men forlaget søges videreført efter Henrik Fangels død i januar 1994. I 1993 udkom René Rasmussens bog: »H. R. Hiort-Lorenzen og Dannevirke 1868-75«. Bogen blev tilsendt alle medlemmer. Desuden udkom Dagmark Bork: »Barn og ung i Haderslev 1934-58« samt en tysk udgave af Steen W. Andersen: »Oldtidsminder i Sønderjylland«. René Rasmussens bog er udgivet i samarbejde med Historisk Samfund for Sønderjylland.

Halk-Hejsager lokalhistoriske forening

Formand: Jørgen D. Schmidt, Halkvej 100, Halk, 6100 Haderslev, tlf. 74 57 13 64.

Foreningens arkiv: Halk-Hejsager Fællesskole, 6100 Haderslev.

Leder: Jørgen D. Schmidt (se ovenfor).

Haderslev Slægtsforsknings Forening

Formand: Orla Iver Madsen, Skovbrynet 14, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 15 14.

Foreningen har 75 medlemmer. Vi har besøgt Landsarkivet i Aabenraa, har afholdt tema-aften om mikrofilm og brugen af disse, og der har været kursus i gotisk skrift. Vore »aneaftener« er godt besøgt. På et møde i efteråret har vi haft foredrag og demonstration af PC'eren som led i behandlingen af de indsamlede data og udformning af anetavler og efterslægtstavler.

Hoptrup sogns lokalhistoriske forening

Formand: Holger Bonde, Lysmosen 34, Marstrup, 6100 Haderslev, tlf. 74 57 52 74.

Foreningens arkiv: Hoptrup kommuneskole, Hoptrup Hovedgade 66, 6100 Haderslev.

Åbningstid: Torsdag kl. 14-16 og efter aftale.

Leder: Holger Bonde (se ovenfor).

I 1993 lykkedes det omsider takket være stor velvilje og forståelse fra Hoptrup skole og Haderslev kommune at få faste lokaler, idet vi kunne overtage det gamle sognerådskontor som foreningens domicil og sognearkiv. Vi har nu tre gode lokaler og tre store brandsikre stålskabe, og en masse hyldeplads til en forsvarlig opbevaring af vore efterhånden mange arkivalier. Indvielsen fandt sted 3. september, hvorefter der var åbent hus

17. september. Ved den lejlighed blev der afleveret mange værdifulde ting til opbevaring i arkivet.

Den 2. februar 1993 holdt vi generalforsamling med 125 fremmødte. Ellers har foreningen i årets løb deltaget ved forskellige arrangementer i sognet. Den 1. december kunne vi præsentere foreningens 10. årsskrift, der i den anledning var udvidet til 36 sider. Årsskrifterne udleveres gratis til vore medlemmer og læses med stor interesse af de ca. 553 medlemmer.

Moltrup sogns lokalhistoriske forening

Formand: Karin Bonde, Bramdrup Lillefort 5, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 23 98.

Foreningens arkiv: Bramdrup Vestergade 7, 6100 Haderslev.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Karin Bonde (se ovenfor).

Foreningen har fået nye lokaler og dermed også god plads. Ved generalforsamlingen holdt Anne Helene Michelsen, Aabenraa, foredrag over emnet »Hvorledes levede bønderne indendøre i gamle dage«. Foreningen holdt i maj måned åbent hus, så sognets beboere kunne se, hvad vi har i vort arkiv. Samtidig var der åbent i Præstegårdsladen, hvor vi har gamle landbrugsredskaber, samt smedeværktøj. Bestyrelsen interviewer ældre mennesker, der har boet i sognet det meste af deres tid. Andre får et spørgeskema og skriver så deres livshistorie ned, hvorefter det bliver renskrevet på maskine. Bestyrelsen tager kopier af gamle billeder, slægtsbøger, bykort mm. som bliver registreret og arkiveret. Sidst i november måned var foreningen på en aftentur til »Jakob Michelsens gård«

Flytning i forbindelse med indretning af de nye arkivlokaler i Hoptrup sogn juni 1993. Bagest Erik Sogård og Jens Ohlsen, forrest Johannes Nielsen og Sven Ohlsen. Tilskuere Holger Bonde og Christian Benkjer.

i Aabenraa, hvor Anne Helene viste os rundt i det gamle hus. Ved den medbragte kaffe, fortalte Anne Helene Michelsen om julen fra vikingetiden og frem til i dag. Det var en meget vellykket aften.

Starup sogns lokalhistoriske Arkivforening

Formand: Karl Erik Olesen, Starup Kirkevej 25, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 54 20.

Foreningens arkiv: Starup Skole, Starup Skolevej, 6100 Haderslev.

Åbningstid: Hveranden torsdag kl. 19.30, eller efter aftale.

Leder: Niels P. Bladt, Bjørnøvej 3, Starup, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 41 95.

Efter en forsigtig start allerede i 1986 lykkedes det i efteråret 1990 at få et rum på Starup skole med et brandsikkert skab, som kunne bruges til arkiv, hvorefter arbejdet med indsamling af arkivalier kunne påbegyndes. Siden er afleveret så meget, både af forenings- og af private arkivalier, at det begyndte at knibe med plads. Vi fik derfor i 1993 ved skolens velvilje et mere egnet lokale, hvor der både er plads til arkivalier og besøgende. Der afholdes herefter arkivaftener for besøgende hveranden torsdag aften fra kl. 19.30 – eller efter aftale. Med Starup Ungdoms- og Idrætsforening er der truffet aftale om en halv side spalteplass i deres klubblad, der kommer ud til alle indbyggerne i sognet 6 gange om året.

Højer kommune

Højeregnens lokalhistoriske arkiv

Kiers Gaard, Højer.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Folmer Christiansen, Strandvej 40, 6280 Højer, tlf. 74 78 21 23.

Arkivets medarbejdere har været meget virksomme i forbindelse med udgivelsen af en Højer-beskrivelse, der omfatter tiden efter 1920. Den er på 350 sider og bekostet af Sparekassen Højer. Bogen udkom ved sparekassens 150 års jubilæum den 19. juli 1993. Den koster 100 kr. og kan købes i »Bikuben« i Højer.

Lundtoft kommune

Historisk Sogneforening for Varnæs og Bovrup

Formand: Svend Agertoft, Vibevej 3, Varnæs, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 01 94.

Foreningens arkiv: Bovrup Aktivcenter, Bytoften 13, Bovrup, 6200 Aabenraa.

Åbningstid: 1. okt.-30. april: torsdag kl. 18.30-21.00 eller efter aftale.

Leder: Johan Meier, Gl. Skolevej 6, Varnæs, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 06 18.

Ved afstemningsfesten 10. februar talte landdagsmand Karl Otto Meyer over emnet »Mindretal i det nye Europa« og Tumbøl Sangkor underholdt med danske sange. En udstilling i sognearkivet med titlen: »Hvad har vi i arkivet« blev besøgt af ca. 100 gæster. Ved generalforsamlingen 28. oktober vistes en videofilm om »Teglværkerne og teglproduktion ved Egersund fra før i tiden«. Torsdag den 2. december afholdtes »hjemstavns-aften« på Varnæs skole, hvor redaktør Dieter Küssner, Flensborg, fortalte om gamle landboskikke i »Slesvigs-Land«. Svend Agertoft viste lysbilleder fra Varnæs.

Historisk Forening for Felsted sogn

Formand: H. C. J. Staugaard, Hellinghøjvej 6, Tumbøl, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 55 51.

Foreningens arkiv: Rådhuset, Gråstenvej 1, Felsted, 6200 Aabenraa.

Åbningstid: Sidste lørdag i måneden kl. 14-16 i vinterhalvåret, eller efter aftale.

Leder: Grethe Beck, Grønbackvej 2, Tråsbøl, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 55 73.

Den 16. februar afholdtes generalforsamling på Tombøl Kro og 10-års jubilæum for foreningen. Peter Petersen og Andreas Asmussen fortalte om egnens historie.

Lokalhistorisk Forening for Kliplev sogn

Formand: Jakob Mørk, Præstevænget 3, Kliplev, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 78 93.

Foreningens arkiv: Strågårds smedie, Smedehuset, Skolegade 4, Kliplev, 6200 Aabenraa.

Åbningstid: 1. juni-1. okt.: tirsdag og fredag kl. 15-17 og efter aftale.

Leder: Jørgen Hansen, Lillegade 3, Kliplev, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 76 28.

Ved generalforsamlingen viste pastor Møller Sørensen billeder sognet rundt. Smedehuset blev færdigrestaureret, så vi kunne indrette arkivet dér, og holde åbent hus til Kliplev Mærken.

Vi har været på aftentur til Tinglev, hvor vi besøgte Urnehoved Tingsted og Tinglev gamle smedie, der er ved at blive restaureret. Her så vi også F. Grabes træskulpturer og sluttede i Bolderslev hos Helga og Nis Gregersen på »Hegnsgård«, hvor vi så deres samling af gamle landbrugsredskaber. To byvandring i Kliplev fandt god tilslutning. Årsskriftet er udgivet for 11. gang med et oplag på 350 eksp. Der har i årets løb været mange besøgende bl.a. lejrskoleelever, spejdere, pensionister og foreninger.

Løgumkloster kommune

Historisk forening for Løgumkloster kommune

Formand: Peter Madsen, Vænget 17a, 6240 Løgumkloster, tlf. 74 74 37 40.

Foreningens arkiv: Løgumkloster kommueskole, Grønnevej, 6240 Løgumkloster.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Frede Gotthardsen, Ringgade 15, 6240 Løgumkloster, tlf. 74 74 42 04.

Det lokalhistoriske arkiv er grundlaget for foreningens virke. Dette gælder, når interesse-rede henvender sig for at få viden om fortiden, og når årsskriftet skal udarbejdes. Det gjaldt ikke mindst, da foreningen i efteråret 1993 gav tilsagn om at medvirke i »Kulturugen 1993«. Her deltog man med udstillingen »Løgumklosters kroer gennem tiderne«. Arkivets grundige og interesserede medvirken blev i rigt mål belønnet i form af en stor interesse fra publikums side. For flere af de besøgende var det et blik gennem egne vinduer, idet Løgumkloster har været hjemsted for ca. 30 beværtninger.

På den ordinære generalforsamling fortalte museumsinspektør Inge Adriansen, Museet på Sønderborg Slot, om krigsfangerne i 1. Verdenskrig i Sønderjylland. Ikke mindst krigsfangekirkegården syd for Løgumkloster blev gjort til genstand for indsigtfuld behandling.

Nordborg kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Nordborg kommune

Løjtertoft 32, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 08 29.

Åbningstid: Mandag-torsdag kl. 10-14, mandage i vinterhalvåret desuden kl. 17-20.

Leder: Erik Manthei Nielsen, Fribjerg 32, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 18 10.

Nørre Rangstrup kommune

Agerskov lokalhistorisk forening

Formand: Viggo Thomsen, Bovlund Bålstedvej 11, 6535 Branderup, tlf. 74 83 51 76.

Foreningens arkiv: Agerskov skole, 6534 Agerskov.

Åbningstid: 1. og 3. torsdag i måneden kl. 15-17 eller efter aftale.

Leder: Karen Bech Jensen, Sønderbyen 18, 6534 Agerskov, tlf. 74 83 31 09.

Agerskov lokalhistorisk forening er oprettet i 1991. Vi har fået et arkiv indrettet på Agerskov skole. I de godt 2 år arkivet har eksisteret er der kommet mange arkivalier ind, og det vil der nok fortsat gøre, eftersom Agerskov er et stort sogn, og interessen synes stor. Mange arkivalier har vi modtaget fra afdøde lokalhistoriker H. P. Jensens kone Helga Jensen. Foreningen havde 1. juni en udflugt til Gram, hvor vi besøgte Hvalmuseet, derefter kørte vi til Mejlbj by og besøgte Wellings Landsbymuseum. Også dette år havde vi en vellykket udstilling ved sommerens Ravne- og Ringriderfest i Agerskov. Foreningen tæller 382 medlemmer ved udgangen af 1993.

Lokalhistorisk forening for Arrild sogn

Formand: Kaj Petersen, Slotsvej 2, 6520 Toftlund, tlf. 74834223.

Foreningens arkiv: Skærbækvej 19, Arrild, 6520 Toftlund.

Åbningstid: Tirsdag kl. 19.30-22.00, eller efter aftale.

Leder: Inger Sophie Andersen, Hofmannsvej 3, Roost, 6535 Branderup, tlf. 74834384. Ved generalforsamlingen blev der vist gamle lysbilleder med kendte og ukendte motiver hentet i det sønderjyske. Sommerens udflugt gik i samarbejde med sogneforeningen til Tørning Mølle, og endelig stod foreningen for loppemarkedet ved landsbyfesten. Et planlagt »Hvad er det?«-arrangement måtte desværre aflyses pga. sammenfald af møder i forbindelse med kommunalvalget i november.

Arkivet har i det forløbne år bl.a. modtaget en stor samling elevbilleder fra Arrild skole, ligesom der er indkommet en spændende og alsidig aflevering fra Hønning kro.

Branderup-Rurup lokalhistoriske forening

Formand: Niels Kr. Nielsen, Friskjærvej 10, 6535 Branderup, tlf. 74835275.

Foreningens arkiv: Branderup skole, Tingvej 3, 6535 Branderup.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Mette Marie Andersen, Gl. Toftlundvej 13, 6520 Toftlund, tlf. 74831537.

I forbindelse med generalforsamlingen holdt Lennart Madsen, Haderslev, et foredrag om gamle borge og voldsteder i midtlandet. Sommerudflugten gik til Frøslevlejren. Ligeledes deltog arkivet i hobbyudstillingen i forsamlingshuset. I arkivet arbejdes der på at opbygge et topografisk arkiv med billeder og oplysninger om alle huse og gårde.

Lokalhistorisk Forening for Bevtoft sogn

Formand: Jens Christensen, Rosenvænget 18, 6541 Bevtoft, tlf. 74514317.

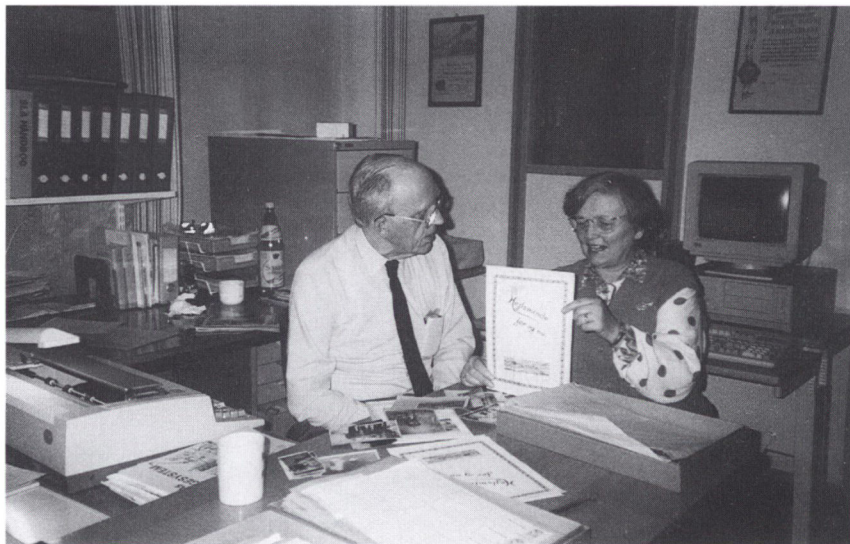
Foreningens arkiv: Bevtoft skole, Krügersvej 45, 6541 Bevtoft.

Åbningstid: Onsdag kl. 14.30-17.00, eller efter aftale.

Leder: Holger Rosenberg, Rosenvænget 2, 6541 Bevtoft, 74514519.

Vi startede året med generalforsamling, hvorefter P. Madsen, Hygum, talte om dialekt og rigsdansk, set med lægmands øjne. Den 10. februar var foreningen medarrangør ved afstemningsfesten, hvor L. Caspersen, Sommersted, talte om afstemningen i 1920. Bevtoft skolekor underholdt med sang. I marts måtte vi pakke alt vort materiale væk, da skolen i forbindelse med ombygning skulle bruge vort lokale. Først i november fik vi tildelt andet lokale i det gl. bibliotek, hvorefter nyindretningen gik i gang.

I september indkaldte vi samtlige foreninger for at lave en aktivitets- og mødekalender for sognet fra oktober-marts 1994. En aften tur til S. Wellings museum i Lintrup blev en succes. Et videoudstyr, som er blevet tildelt os i fællesskab med de 4 andre lokalarkiver i kommunen, venter vi os meget af og planlægger at bruge det i 1994.

Christiansfeld Kommunes Lokalhistoriske Arkiv.

Billedet her viser Ruth Thykjær Jensen i samtale med arkivleder Ole L. Sørensen angående forside til bogen »Hejlsminde før og nu« som blev udgivet kort før jul 1993. I baggrunden ses et af de tre EDB anlæg, som findes på arkivet, og som i løbet af kort tid vil være tilsluttet netværk.

Lokalhistorisk Forening for Toftlund og Omegn

Formand: Tove Rasmussen, Østergade 41, 6520 Toftlund, tlf. 7483 1733.

Nørre-Rangstrup lokalarkiv: Søndergade 56, 6520 Toftlund.

Åbningstid: Mandag kl. 16-18, eller efter aftale.

Leder: Hilmer S. Madsen, Rolighedsvej 14, 6520 Toftlund, tlf. 7483 1458.

Der er stigende interesse for foreningens arbejde. Medlemstallet stiger stadig, og flere besøger lokalarkivet. Der var god tilslutning til generalforsamlingen, hvor Hilmer Madsen viste lysbilleder fra det gamle Toftlund. Et lysbilledforedrag med ingeniør Mogens Scot Hansen om Sikringsstilling Nord var ualmindelig godt besøgt.

Vi har modtaget 22 afleveringer, bl.a. foreningsprotokoller, dias og samtlige lokalviser. Desuden billeder fra en tur til krigskirkegården i Braine i 1939. Årets byfest er blevet arkiveret i 2 ringbind med 364 billeder og artikler. Brundlandcentrets byggeri til dato er arkiveret med 374 billeder, og der er foretaget affotografering af lånte billeder.

Rødning kommune

Rødning lokalhistoriske arkiv

Kongevej 6, 6630 Rødning, tlf. 7484 1288.

Åbningstid: mandag-torsdag 13-16 og efter aftale.

Leder: Hans Carlo Jensen.

Rødning lokalhistoriske arkiv afsluttede definitivt foreningskampagnen i 1993. Resultatet viste, at der i Rødning sogn findes/har været 179 foreninger, samt 58 med berøringsflade over hele kommunen. Der foreligger materiale om alle disse foreninger.

I årets løb er indkommet 123 fotos, så billedsamlingen nu rummer over 2.500 forskellige fotos. Fra JydskeVestkysten er endvidere modtaget 686 pressefotos, og vi har nu ca. 5.000 i alt. Arkivet rummer også en del kassette- og videobånd med lokale optagelser. Rødding avis forefindes indbundet tillige med lokalsider fra JydskeVestkysten (tidl. Jydske Tidende og Vestkysten). Dannevirke og Vestkysten haves indbundet 1913-1969.

Tirsdag den 29. september dannedes »Sammenslutningen af lokalhistoriske arkiver i Rødding kommune«, hvis formål primært er at styrke kommunens 9 arkivers samarbejde, samt videreføre »Historisk årbog for Rødding kommune«. I december udkom den første i en ny række. Der sigtes på at årbøgerne får en så bred geografisk dækning som muligt.

Brændstrup Hjemstavnsforening

Formand: Hans Madsen Schmidt, Haurumvej 2, 6630 Rødding, 7484 1283.

Foreningens arkiv: Brændstrup kristne Friskole, Ramshered 13, 6630 Rødding.

Åbningstid: Første mandag i måneden kl. 19-21, eller efter aftale.

Leder: Hans Madsen Schmidt (som ovenfor).

I vinterens løb er arkivets billeder sat i alfabetisk orden, samt alle vore »løse« arkivalier lagt i konvolutter og kasser.

Foreningen har holdt afstemningsfest med 32 deltagere. Udflugten med fhv. digegreve Niels Lorentzen, som fortalte og viste rundt ved vadehavet, samlede 27 deltagere. I november deltog foreningen i forsamlingshusets hobbyudstilling med en stand fra arkivet. Efter husbesøg i foråret tæller foreningen nu 200 medlemmer.

Hjerting sogns lokalhistoriske udvalg/forening

Formand: Jes Friis, Hjerting Skovvej 1, Hjerting, 6630 Rødding, tlf. 74 84 13 61.

Foreningens arkiv: Hjerting Forsamlingshus.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Jes Friis (se ovenfor).

Hygum Hjemstavnsforening

Formand: Peter Madsen, Lille Brøstrupgaard, Ribevej 5, Brøstrup, 6630 Rødding, tlf. 74 84 12 69.

Foreningens arkiv: Ribevej 42, Sdr. Hygum.

Åbningstid: Første tirsdag i måneden, kl. 15-17, eller efter aftale.

Leder: Peter Madsen (se ovenfor).

Der har i årets løb været to udflugter samt »aftenvandring på kirkegården«, hvor vi fik fortalt om kirken og om gamle gravsteder og gravsten. Derudover har vi modtaget papirer og billeder mv. fra dødsboer og enkeltpersoner og hjulpet slægtsforskere. Ved forsamlingshusets hobby- og kunstudstilling havde vi en afdeling med tekstiler samt ældre og nyere gårdmalerier.

Landbrugsmuseet Hygum Hjemstavns gård

Formand: Johannes Knudsen, Søndergyden 30, 6630 Rødding, tlf. 74 84 25 71.

Åbningstid: 7. maj-12. sept. lørdag og søndag kl. 14-17, fra 19. juni-15. aug. mandag-lørdag kl 10-17, søndag kl. 14-17.

Hygum Hjemstavns gård har også i 1993 arrangeret aktivitetsdage: 6. juni: »Landsbyens håndværk« - 13.-17. juli: »Landsbyens energi 1850-1950« og »Landsbyen arbejder« - 4.

sept.: »I høstens tegn«. En stor gruppe frivillige har deltaget i forberedelsen af arrangementerne, som trak rigtig mange mennesker til Sdr. Hygum.

Lokalhistorisk forening for Jels sogn

Formand: Margit Ottosen, Jelsvej 39, Grønnebæk, 6630 Rødding, tlf. 74 55 22 45 el. tlf. 74 55 23 55.

Foreningens arkiv: Jels Skole, Krygersvej 2, Jels, 6630 Rødding.

Åbningstid: Tirsdag og onsdag kl. 10-12, og efter aftale.

Leder: Margit Ottosen (se ovenfor).

Foreningen har arrangeret en tur til Vejen Kunstmuseum. Der var foredrag ved Inger Biehl Hansen, Aabenraa, over emnet »En Ørstedbondes dagbog fra 1700-tallet« samt foredrag ved N. H. Kragh-Nielsen om »Grønnebæk maleren«. Lokale beboere har fortalt om udstykningen i 1930, om Troldkær gamle skole og om smuglerier ved den gamle grænse. Der har været udstilling i den gamle høkerbutik i Troldkær med lokale kunstnere og hobbyfolk med malerier, porcelænsmaling, stenhugning, træarbejder, patchwork, keramik, krammedyr, perlearbejder, papirklip, tørrede blomster og foreningens gamle billeder. I 1994 fokuserer den husstandsomdelte folder på Møllegården. Billed- og registreringshold har fortsat arbejdet ved ugentlige møder. Der er opsat montre og en del nye hylder til opbevaring af arkivalier, som vi fortsat modtager en hel del af.

Lintrup sogns lokalhistoriske udvalg

v/Mogens Lorentzen, Grænsevej 1, Foldingbro, 6660 Lintrup, tlf. 74 85 53 45.

Foreningens arkiv: Lintrup skole, Kirkepladsen 1, 6660 Lintrup.

Åbningstid: 1. og 3. tirsdag i måneden kl. 16-18, eller efter aftale.

Leder: Mogens Lorentzen (se ovenfor).

Der er i årets løb indleveret enkelte fotos, og besøgstallet er steget lidt. Desuden er vi igang med at omregistrere efter de fastsatte regler. Der er udgivet to blade, som er tilsendt de 102 bidragydende personer. Arkivet deltog igen i år ved udstillingen i Lintrup den sidste weekend i oktober. Besøgstallet var over al forventning. Hovedemnet på vor stand var skolebilleder.

Skodborg Hjemstavnsforening

Formand: Jens Brande, Københovedvej 77, Skodborg, 6630 Rødding, tlf. 74 84 84 81.

Foreningens arkiv: Skodborg bibliotek, Søndergade 2, Skodborg, 6630 Rødding.

Åbningstid: Onsdag kl. 10-13, eller efter aftale.

Leder: Kristian Holmgård, Mølletofte 16, Skodborg, 6630 Rødding, tlf. 74 84 84 85.

Vor vandretur i foråret langs Gendarmstien gik i år fra Vemmingbund til det nye Dybbøl historiecenter. Sommerudflugten med 52 deltagere gik over Søby Brunkulslejer til Aqua ferskvandsmuseet i Silkeborg og Silkeborg museum, hvor vi så på Egtvedpigen og Tolundmanden, derfra til spøgelseshistorier og aftensmad på Engelholm højskole. Sognevandringen i den østlige del af sognet omhandlede mindsten over en falden i den fransk-tyske krig 1870, flinteredskaber fundet ved Knagemøllen, isoptagning i Skudstrup sø til afkøling på mejeriet og Lauenborgs historie. Efterårsmøde med foredrag af den nye forstander på Askov højskole, Morten Kvist, med titlen »Frihed et problem uden løsning«. Frihedskampen og dens rædsler kom fhv. seminarielektor Dorthe Petersen ind på i foredraget om sin broder »Tue og hans tid«. På julemessen havde vi en meget fin udstilling bl.a. med dyrlæge Holms stensamling og video om årets gang i Hjemstavnsforeningen. Aftenen med egne kræfter omhandlede landbruget og snedkererhvervet, og vi

lyttede til bånd indtalt af ældre i sognet. Desuden var der afstemningsfesten, hvortil seminarielektor Jørn Buch, Haderslev, var inviteret som taler. Rødding mandskor afsluttede en aktiv sæson.

Skrave Hjemstavnsforening

Formand: Karl Kristoffer Juhl, Skravevej 28, Langetved, 6630 Røding, tlf. 74 84 71 75.

Lokalhistorisk Forening for Øster-Lindet sogn

Formand: Arne Buhrkal, Vråvej 4, Øster Lindet, 6630 Rødding, tlf. 74 84 61 54.

Foreningens arkiv: Skodborg bibliotek, Søndergade 2, Skodborg, 6630 Rødding.

Åbningstid: Onsdag kl. 10-13, og efter aftale.

Leder: Kristian Holmgård, Mølletofte 16, Skodborg, 6630 Rødding, tlf. 74 84 84 85.

Desværre måtte foreningens mangeårige og dygtige formand, Helge Holst, stoppe på grund af sygdom. Bestyrelsen var vant til, at Helge Holst, med sit gode lokalhistoriske kendskab, påtog sig hovedparten af arbejdet. Bestyrelsen har dog valgt at videreføre linien, også med udgivelsen af det lokalhistoriske blad »Glimt«.

Rødekro kommune

Lokalhistorisk forening for Rødekro kommune

Formand: Thomas Heisel, Horsbyggårdevej 1, 6230 Rødekro, tlf. 74 66 94 98.

Foreningens arkiv: Villa Catharina, Callesensvej 1a, 6230 Rødekro, tlf. 74 66 66 88.

Åbningstider: Første og tredje mandag i måneden kl. 15-17, og efter aftale.

Leder: Inger Danielsen, Skovvænget 11, 6230 Rødekro.

I april holdt Henrik Skov Kristensen, Frøslevlejrens museum, lysbilledforedrag om »Vestallierede luftangreb i Sønderjylland«. Juni bragte en udflugt til Dybbøls nye historiecenter. Vort arkiv er i årets løb blevet tilsluttet LASS. Efter Nis Senius Tiedemanns død i oktober blev hans private samlinger af arkæologi og historie via Rødekro kommune overladt vort arkiv. Det nye årsskrift udkom sidst på året og blev fordelt til de nu 535 medlemmer. Et forsøg med en månedlig aftenåbning første torsdag i måneden har måttet opgives pga. for ringe tilslutning.

Skærbæk kommune

Historisk Forening for Skærbæk og Omegn

Formand: H. E. Sørensen, Melbyvej 27, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 17 04.

Lokalhistorisk Arkiv for Skærbæk og Omegn: Skærbækegnens Museum, Storegade 47, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 20 52.

Åbningstid: Museets åbningstid (se nedenfor) og efter aftale.

Leder: H. E. Sørensen (se ovenfor) og H. Hofmand Nielsen, tlf. 74 75 11 06.

Foreningen har i sæson 1993-94 afholdt følgende foredrag og arrangementer: 11. november: Bjørn Poulsen om Brink Hovedgård. Den 11. januar: Erik Lind Sø om den historiske navlestreng (sammen med foreningerne i Brøns og Rejsby). Den 10. februar: Afstemningsfest sammen med fem andre foreninger med Kaj Ikast, MF, som taler. Den 3. marts: H. E. Sørensen om Døstrup skoles historie. Den 28. april: Generalforsamling med forevisning af Rømfilm v. Per Svendsen.

I 1993 udkom årsskriftet »Fra Skærbækegnens Fortid« nr. 7.: H. E. Sørensen: Storegade, i anledning af gadens renovering.

Til arkivet er indgået en del papirer af forskellig art, men det kniber med at klare en tilfredsstillende registrering. Fotografisamlingen er blevet øget bl.a. med en lang række billeder fra Døstrup skoles historie.

Skærbækens Museum

Storegade 47, 6780 Skærbæk, tlf. 74752052.

Åbningstid: Juni-oktober: mandag-fredag kl. 10-17, første weekend i hver måned kl. 14-17.

Leder: H. E. Sørensen (se ovenfor).

Museet viste i 1993 følgende særudstillinger: 11.5.-4.7.: »Ivan fra Odessa - russiske krigsfanger under 1. Verdenskrig«. Udstillingen blev arrangeret af Museet på Sønderborg Slot.

15.7.-13.8.: Klara og Herbert Wentscher: »Stofbilleder og akvareller fra Rømø«. 19.8.-5.9.: »Fantasien er god«, tegninger og meget andet udført af børnene i kommunens daginstitutioner. 1.10.-31.10.: »Med tak modtaget«, et udvalg af gaver til museet gennem de senere år.

Historisk Forening for Skærbæk og Omegns årlige bogmarked på – og til fordel for – museet, afholdtes 11.9.-24.9.

Museet havde i 1993 2.900 besøgende. Museet har modtaget en del gaver, bl.a. billeder og redskaber samt erhvervet en serie akvareller af alle kirker i kommunen, udført af Gustav Holgersen, endv. et maleri af Peter Nicolaisen. Herbert Wentscher skænkede museet et landskabsbillede fra Rømø.

Sundeved kommune

Historisk Forening for Sundeved

Formand: H. C. Clausen, Langbro 2 A, Ullerup, 6400 Sønderborg, 74461286.

Foreningens arkiver: Historisk forening for Sundeveds arkiver: Truenbrovej 21 A, Avnbøl, 6400 Sønderborg.

Åbningstid: onsdag kl. 16-20, og efter aftale.

Leder: Ellen Margrete Olsen, Møllehøj 5 A, Avnbøl, 6400 Sønderborg, tlf. 74461122.

I juni havde vi aftentur til Nybølnor med besigtigelse af fortidsminder. Poul Andersen, Munkemølle, fortalte gården Holbæks historie.

Fra juli til september gennemførtes sammenlægning og flytning af kommunens tre arkiver (Nybøl, V.Sottrup og Ullerup) til dejlige, store lokaler stillet til rådighed af kommunen. Indvielsen med over 100 gæster fandt sted 1. oktober.

Den 15. november var der fællesmøde med de lokalhistoriske arkiver og ca. 80 deltagere. Som afslutning talte fhv. sognepræst N. Seedorf om maleren Eckersberg.

Selskabet for Nydamforskning

Formand: Vincent Jessen, Peberbjerg, Skovbyvej 14, Høruphav, 6470 Sydals, tlf. 74415747.

Foreningens arkiv: Historisk Forening for Sundeved, Truenbrovej 21 A, Avnbøl, 6400 Sønderborg.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Ejgild Dyrmoser, Bøgevang 18, Felsted, 6200 Aabenraa, tlf. 74685781.

Udstilling: Nydamhuset, Nydamvej 41, Øster Sottrup, 6400 Sønderborg. Fri adgang. Nøglen udleveres på Nydam skolens bibliotek, tlf. 74467242.

Årets udgravninger gav mange fine oldtidsfund. Et mandshoved i træ, flere årer, et ror,

trædele med ornamenten og en skål med runer. Udgravningerne er støttet af sønderjyske private fonde. Nydam mose er fredet. Mosen er anerkendt som dansk seværdighed, og der kan opstilles skiltning. Danmarks Grundforskningsfond har udvalgt Nydam mose til et marinearkæologisk forskningsprojekt. Nydamselskabets og Historisk Forening for Sundeveds arkiv har fået nye lokaler.

Sydals kommune

Lokalhistorisk forening for Kegnæs sogn

Formand: Peter Wehl, Torsthoved 3, Kegnæs, 6470 Sydals, tlf. 7440 5192.

Foreningens arkiv: Kegnæs skole.

Åbningstid: Første mandag i måneden kl. 18-19.30 i vinterhalvåret og efter aftale.

Leder: Hans Bertelsen, Østerbyvej 50, Kegnæs, 6470 Sydals, tlf. 7440 5110.

Ved generalforsamlingen den 5. marts 1993 holdt grænselandsredaktør Jørn Buch, Radio Syd foredrag om »Europa efter murens fald«. Den 11. juni havde vi vores 14. egnsvandring, en landbyvandring i Østerby, hvor Hans Bertelsen fortalte de 45 deltagere om »Håndværkere, fiskere og andet godtfolk«. Efter kaffebordet i forsamlingshuset fortalte der igen om en håndværkerfamilie og nogle træk fra landsbyen. Den 10.-11. september deltog vi i ældrerådets messe i Tandslethallen, hvor vi viste gamle redskaber til hørbearbejdning og andet fra arkivet.

Vi har sammen med forsamlingshuset og Kegnæs ungdoms- og idrætsforening været medindbyder til to foredrag. Den 23. februar talte pastor Lene Johansen over emnet: »Alle taler om moral – hvad skal vi med den«. Den 6. maj foredrag ved pastor Poul Bundgaard om: »Danmark – Canada retur«. Den 9. oktober var der premiere på video-filmen: »Frihed er det bedste guld« af Peter Andersen og Richardt Nielsen. Den vistes dagligt i 14 dage for i alt 1.400 tilskuere. Et nyt oplag af bogen »Kegnæs 1615-1965« er blevet godt solgt, men kan stadig fås for kr. 100,-.

Til arkivet har vi modtaget en del arkivmateriale, ligesom der er søgt slægtoplysninger mv. Medlemstallet er på 335 og kontingentet er stadig kr. 10,-.

Lokalhistorisk Forening for Hørup Sogn

Formand: Chresten Wolf, Østerbakken 11, Høruphav, 6470 Sydals, tlf. 7441 5306.

Foreningens arkiv: Hørup centralskole, Vestervej 42, Kirkehørup, 6470 Sydals.

Åbningstid: Efter aftale.

Leder: Peter Hell, Havemose 4, Lambjerg, 6470 Sydals, tlf. 7441 5215.

Foreningen har udsendt årsskrift nr. 12. Selv om sognet tidligere er støvsuget for billeder og dokumenter vedr. ejendomme, er der sikkert endnu værdifulde sager gemt rundt omkring. Vi opfordrer alle til at overlade arkivet den slags til lån eller eje.

Lysabild sognehistoriske forening

Formand: Skoleinspektør Viggo Vandkær Thomsen, Lysabild Degnegård, Lysabild, 6470 Sydals, tlf. 7440 4284.

Foreningens arkiv: Lysabild skole.

Åbningstid: Første torsdag i hver måned kl. 18-20, og efter aftale.

Leder: Nicolai Hansen, Mommarmarkvej 395, Mommarmark, 6470 Sydals, tlf. 7440 7995.

Året 1993 bød på to store begivenheder. Lørdag d. 16. januar åbnede vi det udvidede sognearkiv. 150 besøgende deltog i åbningen, og flere talte om, at vi nu har fået »Lysabild sognemuseum«. Søndag den 3. oktober fejredes Lysabild skoles 200 års jubilæum med udgivelse af foreningens bog nr. 5 »Fra almueskole til skoleliv«.

Desuden har vi udarbejdet to udstillinger, en skolehistorisk til skolejubilæet og en til fælles kommunaldag. Foreningen tæller 741 medlemmer og har nu i mere end 10 år været organiseret med faste udvalg (arkivudvalg, bogudvalg, turudvalg og mødeudvalg). Vi har også erfaret, at bogudgivelser er en endda meget vigtig, og krævende arbejdsopgave for en sognehistorisk forening, fordi vi udgiver historie, som ellers ikke ville være blevet udgivet.

Lokalhistorisk arkiv for Tandslet sogn

Formand: Peter Johannsen, Mommarkvej 313, 6470 Sydals, tlf. 7440 7733.

Foreningens arkiv: Tandslet skole, Ertebjergvej 2, 6470 Sydals.

Åbningstid: 1. okt.-1. april torsdag kl. 19-20 og efter aftale.

Leder: Svend Iversen, Østkystvej 117, Ertebjerg, 6470 Sydals, tlf. 7444 77 85.

På russiskforsamlingen i marts holdt museumsrådgiver Inge Adriansen foredrag om de russiske krigsfanger. Den årlige udflugt gik til Bov landbrugsmuseum. Bestyrelsen har i det forgangne år udført et stort arbejde i forbindelse med udgivelse af sognebogen om Tandslet og omegn. Bogen er blevet godt modtaget og solgt i stort omfang. Den kan fortsat købes hos os. Vore arkivlokaler på skolen er ikke de bedste, men vi arbejder meget på sagen i det kommende år.

Sønderborg kommune

Lokalhistorisk forening for Dybbøl, Ulkebøl og Sønderborg

Formand: Ole Andersen, Ringløkke 24, 6400 Sønderborg, tlf. 7448 84 79.

Ved generalforsamlingen i marts 1993 afløstes P.L. Jacobsen som formand af Ole Andersen, og der blev vist en serie lysbilleder sammensat af P.L. Jacobsen og H. Petersen. Serien gjorde megen lykke og har også skabt god PR for arkivet ved at blive vist i andre foreninger. Foreningen har desuden stået som arrangør af en velbesøgt ekskursion til Als Kloster. I august gennemførtes en vandring i den tysk opførte Brohovedstilling. Årets sidste arrangement blev ledet af næstformanden og bestod af et veltillrettelagt besøg på Sønderborg Sygehus.

Foreningen udgiver to gange årligt ARKIV-Nyt, i 1993 med hhv. 28 og 24 sider. Såfremt der ikke fra arkiverne eller foreningens medlemmers side indgives tilstrækkeligt mange manuskripter af lokalhistorisk tilsnit, søger redaktionen at »fylde op« med relevante artikler. Det kan derfor ikke altid lykkes at dække foreningens 3 lokalområder ligeligt. Foreningen kunne i 1993 overføre godt kr. 13.000 til arkiverne.

Lokalhistorisk arkiv for Dybbøl, Ulkebøl og Sønderborg

Formand: Ole Andersen, Ringløkke 24, 6400 Sønderborg, tlf. 7448 84 79.

Arkivafdeling: Kirkegade 8, 6400 Sønderborg, tlf. 7443 27 10.

Åbningstid: Mandag kl. 9-12, onsdag kl. 15-17, og efter aftale.

Arkivleder: Ruth Kümpel, Arnkilgade 62, 6400 Sønderborg, tlf. 7442 70 31.

Arkivafdeling: Torvet 2, Ulkebøl, 6400 Sønderborg, tlf. 7442 93 66.

Åbningstid: Tirsdag kl. 10-12, onsdag kl. 19.30-21 og efter aftale.

Arkivleder: Sofie Rasmussen, Sneppevej 5, Skovby, 6470 Sydals, tlf. 7440 48 63.

Arkiverne i Sønderborg og Ulkebøl har været godt besøgt, og vi har fået en del arkivalier ind til registrering som for Sønderborgs vedkommende sker på edb. Gamle billeder får vi en del af, de bliver affotograferet og registreret. Vore udstillinger i de store vinduer i Ulkebøl arkiv tiltrækker folks opmærksomhed og giver tit god kontakt til arkivet.

Tinglev kommune*Lokalhistorisk forening for Tinglev kommune*

Formand: Ester Feddersen, Nørreagervej 6 A, 6360 Tinglev, tlf. 74644062.

Sidste års generalforsamling fandt sted i Jyndeved forsamlingshus, hvor Hardy Knudsen, tidligere leder af Jyndeved forsøgsstation og fhv. borgmester, fortalte om »Landboliv i Sønderjylland«, herunder om sin egen elevtid i bl.a. Almstrup. Den 10. juni var vi på sommeraftentur til Løgumkloster, hvor lærer Peter Madsen var guide i byen og i kirken. Den medbragte kaffe blev drukket i munkegangen ved kirken. Aftenen sluttede med et besøg på kirkegården for krigsfanger i fangelejren ved Løgumkloster under 1. Verdenskrig. Den 18. oktober havde vi efterårsmøde i »Den gamle skole« i Tinglev. Havekonsulent Olav Nissen, Ballum, holdt lysbilledforedrag om »En tur langs grænsen«. Der var stuvende fuldt hus, ca. 60 deltagere.

Lokalhistorisk Arkiv for Tinglev kommune

Bylderup Bov Bygade 17, 6372 Bylderup Bov, tlf. 74762141.

Åbningstid: Onsdag kl. 15-19 og efter aftale.

Leder: Ester Feddersen (se ovenfor).

Det forløbne år har bragt så mange afleveringer, at det ikke helt har været muligt at gennemføre en løbende registrering. 438 billeder er registreret med oplysning om tid og sted og personnavne.

I anledning af 75-året for våbenstilstanden i 1. Verdenskrig åbnede vi den 11.11. kl. 11 præcis en vinduesudstilling om livet bag fronten. DSK's fane fra Uge sogn prydede udstillingen sammen med DSK-årbøger og bøger fra biblioteket. Arkivet bidrog til Aabenraa-dyrskuet med en udstilling med titlen »Før og nu« – om forretninger i Bylderup Bov før og nu.

Besøget i arkivet er beskedent, men vi besvarer skriftlige og telefoniske henvendelser. I amtets arbejde med forurening fra tidligere benzinstandere el.lign. kunne vi yde meget større hjælp, end vi selv troede! Arkivet har fået flere hylder i rummet ved boksen, bl.a. til kirkebøger og folketællinger. Alligevel er gulvet også snart fyldt op.

I 1980 fik arkivet – som noget ret usædvanligt dengang – 10 løntimer af Tinglev kommune, og jeg kunne fremholde Tinglev som et godt eksempel til efterfølgelse for andre kommuner. For 2 år siden afgav jeg 3 timer til en bibliotekar, som jeg regnede med skulle være min afløser, i tillid til, at arkivet fortsat ville få de 10 timer. Nu går de 3 timer stort set til biblioteksarbejde. 1. december fratrådte jeg som daglig leder, da jeg var fyldt 70 år, hvorefter biblioteket, stillet over for skrappe sparekrav, så sig nødsaget til at indrage mine resterende 7 timer. Hvor man i andre kommuner nu begynder at aflønne medarbejdere i arkiverne, er man her gået den modsatte vej. Dybt beklageligt – for arkivet har dog stadig åbent onsdag kl. 15-19, hvor Peter Weber er på biblioteket i Bylderup Bov og er parat til at hjælpe. Arkivet er også stadig parat til at tage mod afleveringer, men registreringer vil volde betydelige vanskeligheder.

Tønder kommune*Lokalhistorisk Forening for Tønder kommune*

Richtsensgade 10, 6270 Tønder.

Formand: H.C. Hansen, Ingridsvvej 1, 6270 Tønder, tlf. 74722067.

Året 1993 bragte en overenskomst med Tønder by om oprettelse af en arkivstilling på 20 ugentlige timer. Forhandlingerne blev gennemført med stor velvilje og anerkendelse

fra byens side af arkivets hidtidige virke. Pr. 1. febr. 1994 er bibliotekar Britta Bargfeldt ansat i den nye arkivlederstilling.

Året var i øvrigt præget af en omfattende deltagelse i de mange arrangementer i anledning af byens 750-års jubilæum, som ikke mindst involverede arkivet og dets medarbejdere. Udgivelsen af »Acta Tunderensia« blev afsluttet og værket overrakt byen som jubilæumsgave fra foreningen og dens transcriptionsgrupper.

Lokalhistorisk Arkiv for Tønder kommune

Richtsensgade 10, 6270 Tønder, tlf. 74 72 33 26.

Åbningstid: Tirsdag kl. 13-18, torsdag kl. 13-17, lørdag kl. 10-12 eller efter aftale (lukket i juli måned).

Leder: Britta Bargfeldt.

I forbindelse med byens 750-års købstadsjubilæum 1993 stod arkivet sammen med Tønder Museum for udstillingsrækken i Drøshes hus og havde hovedansvaret for to udstillinger. Den første, med titlen »Byens Breve«, viste byens historie i dokumenter og var arrangeret i tæt samarbejde med Tønder Museum og Landsarkivet i Aabenraa. Den blev ledsaget af et stort katalog. I den anden udstilling »Tønder som havne- og handelsby« belystes byens status som havneby.

Som allerede nævnt sidste år omfattede bogudgivelserne i 1993 en bog om Tønderhus, udgivelsen af »Acta Tunderensia«, billedredaktion af Henrik-Becker-Christensens »En by ved grænsen«, ligesom arkivet medvirkede ved udgivelsen af et »Kommuneatlas« for Tønder kommune og varetog redaktionen af de fire numre af byens jubilæumsavis. Ved juletid udsendtes »Billeder fra det gamle Tønder«, der bygger på Viggo Møballes store samling af Tønder-postkort.

Vojens kommune

Lokalhistorisk Forening for Vojens kommune

Formand: Kurt Jespersen, Ternevej 2, 6500 Vojens, tlf. 74 54 21 21.

Foreningens arkiv: Møllerens Hus, Tørning Mølle, 6500 Vojens, tlf. 74 50 70 31.

Åbningstid: Tirsdag kl. 19.30-21.30, torsdag kl. 14-16 eller efter aftale.

Leder: Laurids Lund, Hovedgaden 104, Over Jerstal, 6500 Vojens, tlf. 74 54 73 45.

Hver tirsdag mødes otte ivrige, lokalhistorisk interesserede M/k'er for at registrere og arkivere de indkomne arkivalier og billeder. Der er i 1993 indkommet ca. 40 afleveringer, som strækker sig lige fra papir til et flot skab i almuefarver. Der registreres på edb efter Arkibas-systemet.

I oktober 1993 flyttede vi fra Herredsfoged Holms Hus til Møllerens Hus, hvorefter vi kan begynde at hjemtage de arkivalier, som vi i lang tid har været nødt til at anbringe andre steder. Samtidig er åbningstiden øget. Vi modtager meget gerne nye afleveringer.

Lokalhistorisk Forening for Jegerup sogn

Formand: Mathias Nørgaard, Haderslevvej 2, 6500 Vojens, tlf. 74 50 61 84.

Foreningens arkiv: Jegerup skole, Bygaden 16, Jegerup, 6500 Vojens.

Åbningstid: Første mandag i måneden kl. 19-21, eller efter aftale.

Leder: Kaj Sandholdt, Kærager 8, Jegerup, 6500 Vojens, tlf. 74 54 29 80.

Blandt afleveringer i 1993 kan nævnes en del fotografier, enkelte personarkiver og papirer fra Ungdomsforeningen, hvis protokoller er modtaget som depositum. Arkivet modtager også fremover alt det, der kan fortælle om sognet og dets beboere gennem tiderne.

Lokahistorisk Forening for Oksenvad Sogn og Omegn

Formand: Ernst K. Svennesen, Vadstedvej 10, 6560 Sommersted, tlf. 74 50 43 05.

Foreningens arkiv: Ø. Lindetvej 5, Oksenvad, 6560 Sommersted, tlf. 74 50 46 07.

Åbningstid: Mandag kl. 19-21 og efter aftale.

Leder: Ernst K. Svennesen (se ovenfor).

I årets løb fandt foreningens udadvendte arbejde for medlemsarrangementer god tilslutning, og arkivet modtog spændende afleveringer. Den historiske interesse for egnens spændende fortid er styrket af Nationalmuseets arbejde med rensdyrbopladsr på egnen.

Ellers har hovedbeskæftigelsen været fotografering af egnens gårde og huse kombineret med båndoptagelser om samme. Vojens kommune støttede arbejdet med kr. 2.000 til teknisk udstyr, fotograf Martin Jensen, Haderslev med billedmaterialet, ligesom Haderslev museum hjalp med billeder fra Hesselbergs samling. Foreningens medlemsblad handlede i år om Oksenvad Kommunes skolebyggeri for 50 år siden i 1942/43, bygget på gode oplysninger fra Landsbibliotekets avissamling og Landsarkivets kommunale protokoller.

Aabenraa kommune*Løjt Lokalhistoriske Forening*

Formand: Erling Madsen, Sandskærvej 582, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 78 04.

Foreningens billedarkiv: ca. 1000 stk. Åbningstid: Efter aftale

Leder: Jørgen Lundby, Løjt Søndervang 21, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 73 76.

Udgivelsen af bogen *Det Gamle Løjt* er fortsat en af hovedhjørnestenene i arbejdet. Årets bog bringer beretninger om sognets sangskat, kirkehistorien belyses gennem tre artikler, andelsfrysehusene belyses, og der gives et usædvanligt tidsbillede af udvandringen i slutningen af 1800-årene. Den afsluttende billedserie om huse i Barsmark råder bod på det beklagelige, at det næsten altid kun er gårdenes historie, der er overleveret.

Ensted sogns lokalhistoriske forening

Formand: Walborg Jessen, Agertoften 2D, Hjordkær, 6320 Rødekro, tlf. 74 66 69 34.

Foreningens arkiv: Skolegade 1, Stubbæk, 6200 Aabenraa.

Leder: Walborg Jessen (se ovenfor).

Åbningstid: Efter aftale.

I samarbejde med Ensted sogns Foredragsforening har der i året løb været afholdt fem foredrag. Ved generalforsamlingen d. 9. marts blev foreningens 12. årsskrift præsenteret.

Aabenraa Byhistoriske Forening

Formand: Esther Buchreitz, Nybro 14, 6200 Aabenraa, 74 62 35 11.

I samarbejde med Aabenraa Museums Venner og Historisk Samfund, Aabenraa amtskreds blev gennemført en foredragsrække om skibsfart. Vi stod for oktober-mødet, hvor cand.phil. Erik Møller Nielsen, Svendborg talte om vore stolte klipperskibe.

Som årgave 1993 udsendtes Sven Aage Faaborgs bog om Kolstrup Boligforening, som var modtaget som gave. Jubilæumsbogen om Bevaringsfonden gennem 25 år vil pga. Henrik Fangels død først udkomme i 1995. I stedet arbejdes på en bog om foreningens historie gennem 35 år. Desuden er trykt nye postkort med motiver fra Aabenraa, Løjt og Ensted. Endelig har vi forberedt overtagelsen af Slotsvandmøllen fra februar 1994. Derefter vil restaureringen blive tilendebragt, så møllen kan blive offentlig tilgængelig og sættes i drift.

Oversigt over årsskrifter og periodica 1993

Udgivet af de lokalhistoriske foreninger, museer og arkiver 1993/94

Bedsted

Brudstykker af Bedsted Sogns Historie

Samlet, bearbejdet og udgivet af Henning Haugaard

Nr. 19, side 647-694. 1993. Indhold: Et skolebillede – Kirkeklokken i Bedsted – Soldater gennem Bedsted 1808 – Sognefogedhvervet – Sognefogder – Sognefogedgården i Terp – Varsel af sort ligvogn – Varsel af tordenforbandelse – Sognets officielle stempler – Nationalismen i 1800-tallet – Hinrichsens legat for tro tyende 1868 – Hinrichsens legat for fattige 1868 – Peter Petersens legat for husarme 1872 – Om præsten Ludvig Schrader – Altertavlen og dens persongalleri – Brodersen-slægtens stamfar – Drengestreger på Bedsted Bjerg 1909 – Testamente fra 1763.

Ekspedition: Henning Haugaard, Brændkjærgade 46, Kolding.

Bov

Bov Museum

Udgivet af Historisk Forening for Vis Herred

Årgang 16. 1993. 75 sider. Indhold: H. H. Bang: Fra foreningen – H. H. Bang: Fra Bov Museum – Carla Christensen: På vandring i det gamle Fårhus – Thorvald Larsen: Bov Kirkekrønike fortæller – Peter Andresen: Skoler og skolegang i Hønsnap – Årets gang på museet – N. P. Lund-Jensen: En genbrugt gravsten – Lorens Wortmann: Arkæologisk særudstilling – Lorenz Jacobsen: Lytekroen – Lorenz Jacobsen: En tilføjelse – Lorenz Jacobsen: Den glemte krig – Fra redaktionen – Bestyrelserne.

Ekspedition: Historisk forening for Vis Herred, Møllegade 1, 6330 Padborg.

Felsted

Historisk Årbog for Felsted Sogn

Udgivet af Historisk Forening for Felsted sogn

Nr. 11. 1993. 92 sider. Indhold: H. J. Thomsen: Hvalkæberne på Grøngrøft – J. Raben: Hvalfangst i Nybølnor i året 1821 – Hans Thomsen: Hvalfiskfangst ved den hjemlige kyst – Henry Frydkjær: Min barndom i Felsted fra 1923 til 1935 – Peter Lassen: Tidsbillede fra Tumbøl Skole i 1930-erne – Rasmus Autzen: Traasbøl skole – Andreas Asmusen: Spejderarbejde i Felsted 1919-1938 – Nyt spejderarbejde i Felsted – Mette Lassen: 25 år som kirkesanger i Felsted kirke – Alfred Jacobsen: De syv døre fotograferet – Hans Thomsen: Flygtninge i 2. verdenskrig – Peter Petersen: Flugten til et fristed under Treårskrigen – Tamme Tip – Grethe Beck: Nyt fra arkivet – Instruktion for artikler til årbog – Foreningens love – Foreningens virke i 1992-93.

Ekspedition: Mette Lassen, Bygbjergvej 17, Felstedmark, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 51 19.

Hoptrup

Hoptrup sogns Lokalhistoriske Forening

Udgivet af Hoptrup sogns Lokalhistoriske Forening

Nr. 10. 1993. 36 sider. Indhold: Holger Bonde: Formandens beretning – Kjestrup Vandværk – Torkild Barfod: Noget om hvad jeg husker fra min barndom på Østergaards

Mølle i Hoptrup – Et 50-års minde – Forhenværende gårdejer og sognefoged Jens M. Busk Hoptrup Kirkeby fortæller – Fra Haderslev Rådstue 1701 – Sven Ohlsen: Sønderballe brandværn – Kyhl no. 1-1905 – Sven Ohlsen: Om Slivsvæns lyksaligheder i gamle dage. – Sven Ohlsen: 10 års genvordigheder er nu slut (håber vi da).

Ekspedition: Holger Bonde, Lysmosen 34, Marstrup, tlf. 74 57 52 74.

Hørup

Lokalhistorisk Forening for Hørup Sogn

Årsskrift nr. 12. 1994. 40 sider. Indhold: Peter A. Christensen: Hørup frivillige Brandværn. – Hans Hansen: Lidt om krigergravene i Høruphav – Mathiesen: Smedekontrakt fra Lambjergskov – Di kostbar drofe – P. A. Christensen: Lidt om ejendomme i Neder Hørup – P. A. Christensen: Lidt om Majbølgaard og Hørup Klint og Peberbjerg
P. A. Christensen: Lidt lune – Vilråbsbrev fra Lambjerg – Tyendeanordning for hertugdømmerne Slesvig og Holsten 1895 – P. A. Christensen: Tuberkulose – Noget om nedsat arbejdstid – Hans J. Christensen: Sådan gik 1992 – P. Hell: Arkivet 1993.

Ekspedition: Peter Hell, Havemose 2, Lambjerg, 6470 Sydals, tlf. 74 41 52 15.

Jegerup

Lokalhistorisk Forening for Jegerup Sogn

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Jegerup Sogn

1993. 42 sider. Indhold: Foreningens aktiviteter i løbet af året Gotfred & Christian Petersen: Portræt af en landsbylærer – Ejnar Brøgger: Erindringer fra en formandstid Hovedrengøring før jul – Gerda van Zyl: Brev fra Sydafrika – Ole Nedergaard: Jegerup kirkes altertavle(r) – Jegerup skole 1942 – Jegerup skole 1964-65.

Ekspedition: Matthias Nørgaard, Haderslevvej 2, Simmersted, 6500 Vojens, tlf. 74 50 61 84.

Kliplev

Fra Kliplev sogn

Udgivet af Lokalhistorisk Forening

1993. 79 sider. Indhold: Jakob Mørk: Foreningen 1993 – Jens Christensen: Spildte ord på Jens Hjuler – Evald Nielsen: Fra mine 17 år i Kliplev – For 50 år siden – Karen Thomsen: Lidt af historien bag et billede Jørgen Hansen: Et fattigvæsens regnskab 1876.

Ekspedition: Jacob Mørk, Præstevænget 3, Kliplev, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 78 93.

Løjt

Det gamle Løjt XVI

Udgivet af Løjt sogns lokalhistoriske Forening

1993. 128 sider. Indhold: Svend Hansen: Løjt sogns sangskat Jens Bruun: Løjt og Varnæs – en debat – Jep H. Riis: Løjt Kloster Hans Hansen Toft: Hvorfor har Løjt to Præster og to præstegårde? – Jørgen Lundby: Fra henkogt frugt og saltet flæsk til andelsfrysehuse – Grethe Lildholdt: Casper Thaysens erindringer Fødsel om bord, af Dorothea Nissens dagbøger – Hans Hansen Toft: Pesttjørnen ved Genner Fjord – Hans Hansen Toft: Jakobsgård – Urban Schrøder: Gammelt Hedenskab paa Barsø – Carl E. Johnsen: Da Barsøerne i Juli 1914 blev hentet og indsat i Aabenraa – Erling Madsen: De gamle marknavne på Barsø – Karl Stabenow: En drøm ved Avsø – H. P. Wilhelmsen: Mindesang om Stormfloden – H. P. Wilhelmsen: Mindevers – Grethe Lildholdt: Stier og

stenter i Stollig – Jep H. Riis: Nogle udtog af en gammel Notitsbog fra Løjt Sogn – Petrea Schmidt: En af de sidste beslagsmede i Løjt Sogn – Petrea Schmidt: Æ Brøvu'n – Petrea Schmidt: Et gammelt Green-slagurs historie – Peter Krag: Billeder fra Barsmark – Erling Madsen: Mindehøjtidelighed på Barsøvej den 18. august 1993 – Jens Bruun: Gode traditioner skaber også historie.

Ekspedition: Aase Boysen, Hønsnap 10, Løjt Kirkeby, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 65 72.

Rødding

Historisk årbog for Rødding-egnen

Udgivet af de lokalhistoriske arkiver og foreninger i Rødding kommune.

1993. 87 sider. Indhold: Erik Braun: Pa polakkerne var her. Den polske lejr på Skudstrup fælle 1659 – Maren Iversen: Optegnelser fra Lintrup 1914-1920 – Viggo Larsen: En fynbo går over grænsen til Sønderjylland – Lokalhistoriske arkiver, foreninger og udvalg.

Ekspedition: Hans Carlo Jensen, Rødding Bibliotek, Kongevej 6, 6630 Rødding, tlf. 74 84 1288.

Rødekro

Fra Rødekro kommune

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Rødekro kommune

1993. 144 sider. Indhold: Thomas Heisel: Året 1992-93 – Sophus Brodersen: Hellevad kirke – Rasmus N. H. Callesen: Fra slægtsgården Lerskov – Ellen Jensen: Damgård Mølle – Torp Friis Møller: Det hurtige Toldsted – Torp Friis Møller: For 100 år siden. Små udpluk af Hejmdal 1. halvår 1895 – Torp Friis Møller: For 50 år siden. Små udpluk af Hejmdal årg. 1943 – Åge Winther: Fra slægtsgården Under æ bjerg – Åge Winther: En sønderjyde i allieret krigstjeneste – Torp Friis Møller: Den gamle gæstgivergård i Rødekro – Torp Friis Møller: De sønderjyske treklassede valg før 1920 – Torp Friis Møller: Sønderjyder i fransk krigsfangenskab – Else Christensen: Erindringer fra barn- og ungdom. Af Christine (Didde) Hansen – Torp Friis Møller: Æ gammel glaser i Rise. Af overlærer L. R. Lassen.

Ekspedition: Søe Tryk A/S, Hærvejen 63, 6230 Rødekro, tlf. 74 66 29 26.

Skærbæk

Fra Skærbækegnens fortid

Udgivet af Historisk Forening for Skærbæk og Omegn i samarbejde med Forlaget Melbyhus

Nr. 7. 1993. 26 sider. Indhold: H. E. Sørensen: Storegade og dens forandring.

Nr. 8. 1994. 24 sider. Indhold: H. Nielsen: Fra Vodder sogn.

Ekspedition: Historisk Forening, tlf. 74 75 17 04, Skærbækegnens Museum, tlf. 74 75 20 52.

Sundeved

Skrift for Historisk Forening for Sundeved

Udgivet af Historisk Forening for Sundeved

1993. 103 sider. Indhold: Andreas Christensen: Teglintustrien i Nybøl Sogn – Niels P.Thuesen: Omkring mobiliseringen 1914 – Niels P.Thuesen: Lys til juletraet i 1918 – Holger Hansen: Christine Plov – Svend Lorenzen: Bombeffly over Blans natten mellem

18. og 19. august 1942 – Holger Hansen: Sommerspil på Ballegård – Jens Lampe: Den 28. august 1943 i Sottrup – Betty Nielsen: Dronning Ingrid's besøg i Sottrup – Fritz O. Behrends: Farveriet i Ullerup – Hjørdis Barandum: I Fåulsang – Hans Chr. Jørgensen & Per Klitbo: Året der gik 1992.

Ekspedition: H. C. Clausen, Holmbogård, Langbro 2A, 6400 Sønderborg, tlf. 74 46 12 86.

Vojens

Årbog 1993 for Lokalhistorisk Forening for Vojens Kommune

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Vojens Kommune

7. årgang. 1993. 61 sider. Indhold: Erik Christensen: Immervad bro og dens bygmestre – Annette Schultz Et sogns skæbne – Asmus Schmidt: Og krigen kom – Cai Mygind: Landsbyskolerapport – Laurids Lund: For 50 år siden – Michael Uldall: Den gamle gård ved Styding savværk – Laurids Lund: Årets gang i arkivet – Nis Mikkelsen: Vojens kommune 1992/93 – Kurt Hansen: Smånoter fra foreningen – Kurt Jespersen: Formandens beretning.

Ekspedition: Kurt Hansen, Langdyssevej 15, 6500 Vojens, tlf. 74 54 77 71.

Regnskab for Historisk Samfund for Sønderjylland 1993

INDTÆGTER

Modtaget foreningstilskud	82.340
Kontingent/årbøger	260.606
Sønderjysk Månedsskrift	290.932
Skrifter	259.226
Medlemsaktiviteter	<u>55.300</u>
	<u>948.404</u>

UDGIFTER

Årbøger	-184.354
Sønderjysk Månedsskrift	-286.533
Skrifter (efter lagerregulering)	-146.374
Medlemsaktiviteter	<u>-65.438</u>
	<u>-682.699</u>

DÆKNINGSBIDRAG	265.705
Sekretariatsudgifter	<u>-182.059</u>

RESULTAT FØR RENTER OG EKSTERNE INDTÆGTER	83.646
Renteindtægter	51.054
Kursdifference/rabatter	1.485
Tab på udestående	<u>0</u>
RESULTAT	<u>136.185</u>

Balance pr. 31. December 1993

AKTIVER

Beholdning skrifter	14.006
Debitorer	36.898
Tilgodehavende moms	24.854
Periodeafgrænsningsposter	20.064
Likvide beholdninger	<u>547.025</u>
OMSÆTNINGSAKTIVER	<u>642.847</u>

PASSIVER

EGENKAPITAL

Saldo pr. 1/1 1993	86.431
Hensat pr. 1/1. 1993	300.000
Årets overskud	<u>136.185</u>
EGENKAPITAL PR. 31/12 1993	<u>522.616</u>

Der er disponeret således:

Ikke disponerede midler	162.616
-------------------------	---------

Hensættelser:

EDB-udstyr	0
Sønderjysk Landbohistorie	150.000
Genforeningsjubilæet	85.000
Indholdsfort. Sønderjysk Månedsskrift	50.000
Sønderjyske Årbøger 1994 og 1995	50.000
Kommende skrifter	<u>25.000</u>
EGENKAPITAL PR. 31. DECEMBER 1993	<u>522.616</u>

GÆLD	
Kreditorer	56.028
Skyldige feriepenge	1.022
Skyldig kildeskat	5.138
Skyldige omkostninger	<u>58.043</u>
KORTFRISTET GÆLD IALT	<u>120.231</u>
PASSIVER IALT	<u>642.847</u>

Styrelsens erklæring

Nærværende årsregnskab indeholder efter vor opfattelse alle relevante oplysninger, herunder alle aktiver og passiver.

Aabenraa, den 1/2 1994.

Lars N. Henningsen

Hans Schultz Hansen

Inge Adriansen

Henning Mathiesen

Erklæring fra kritisk revision

Foranstående årsregnskab har vi revideret.

Vor revision har ikke givet anledning til bemærkninger.

Aabenraa, den 7/2 1994

Julius Beier

Frede Rudolph

Revisionspåtegning og revisionsberetning

Vi har revideret foranstående årsregnskab for året 1993 for Historisk Samfund.

Revisionen er udført i overensstemmelse med almindeligt anerkendte revisionsprincipper og har omfattet de revisionshandling, som vi har anset for nødvendige.

Årsregnskabet er aflagt i overensstemmelse med lovgivningens og vedtægternes krav til regnskabsaflæggelse.

Årsregnskabet giver efter vor opfattelse et retvisende billede af selskabets aktiver og passiver, den økonomiske stilling samt resultatet.

Aabenraa, den 4. februar 1994

REVISIONSCENTRET A/S, AABENRAA

Julius Beier

registreret revisor F.R.R.

Medlemmer af Historisk Samfund for Sønderjylland indmeldt i året 1993

- Margrethe Abildgaard, Højer
Arne Andersen, Haderslev
Per Andersen, Vanløse
Peter Popp Andersen, Christiansfeld
Jens Andresen, Vrensted, Løkken
Elisabeth Baecker, Flensborg
Erik Bendixen, Uppsala
Signe Bertelsen, Sæby
Hans Berthelsen, Kegnæs, Sydals
Erik Beukel, Odense S.
Per Thomsen Boc, Odense S.
Hartvig Bundesen, Vejle
Ellen Carstensen, Sydals
Vilh. E. Carstensen, Brønshøj
Henrik Christensen, Hørsholm
Irma Falkenberg Christensen, Århus C.
Johanne Christensen, Visby, Bredebro
Helle Christiansen, Christiansfeld
Peter Christiansen, Sommersted
Jette Damgaard, Lunderskov
Holger Dandanel, Nordborg
Randi Demuth, Broager
Arne Duus, Odense C.
H. C. Ervald, Kolding
Ernst Flade, Padborg
Hans Peter Hansen Fogd, Esbjerg
Søren Frederiksen, Bække
Fremtryk, Aabenraa C
Christian Fuglsang, Haderslev
Niels Axel Grossert, Nordborg
Niels Güttel, Sønderborg
Inger Gøtke, Fredericia
Hanne og Bent Brockstedt-Rasmussens
Fond, Silkeborg
Christian Hansen, Holm, Nordborg
Inger Hansen, Sønderborg
Ingrid Hansen, Augustenborg
J. K. Hansen, Sønderborg
Anders Hauge, Marstal
Else Margrethe Hjerrild, Aalborg Øst
Ebba Hjorth, Frederiksberg C
Johanne Hollensen, Horne Fåborg
Aksel Fr. Hokkerup, Tumbøl, Aabenraa
Christian Iversen, Hjørring
Peter Iversen, Oksbøl
Peter Jacobsen, Lyngby
Frieda Jaenicke, Kliplev, Aabenraa
Lise Jakobsen, Padborg
Helmut Jaspersen, Preetz
Frida Jensen, Tønder
Jens Busk Jensen, Brandrup
Jørgen Jensen, Skodsborg
Gerhard Jessen, Flensborg
Bruno Jochumsen, Skodborg, Rødding
Erik Johansen, Silkeborg
Torben Juncker, Valby
Bjarne Jørgensen, Aabenraa
Hans Erik Jørgensen, Gråsten
Hans H. Jørgensen, Sønderborg
Inger Margrethe Knudsen, Stouby
Flemming Lange, Assens
Mogens Larsen, Ringsted
Anne Lassen, Genner, Rødekro
Greve Ahlefeldt Laurvig, Løvenborg, Reg-
strup
Elly Lehmann, Sunds
Lokalhistorisk Arkiv Augustenborg, Augu-
stenborg
Lokalhistorisk Arkiv Bevtoft, Bevtoft
Lokalhistorisk Arkiv, Tandslet, Sydals
Dr. Klaus-J. Lorenzen-Schmidt, Glückstadt
Reinhard Längerich, Allerød
Bente Maarssø, Lyngby
Agnete Madsen, Genner, Rødekro
Kirsten Madsen, Lillehammer, Norge
Nicolai Madsen, Genner Strand, Rødekro
Ingrid Malmgren, Frederiksberg
Olav Mathiesen, Rødekro
Verner Matlok, Glücksburg
Ole Munksgaard, Nakskov
Erik Mylin, Christiansfeld
Inge Myrtue, Aabenraa
Allan Møller, Lemvig
Lis og Lorenz Møller, Aabenraa
Anders Elof Nielsen, Søborg
Elly Matthies Nielsen, Fredericia
Poul Norup, Gentofte
Kim Olesen, Esbjerg
Claus Olsen, Flensborg
Torsten Rud Olsen, København N.
N. Oppermann, Aabenraa
Anton Paulsen, Enderupskov, Gram
Sven Aage Paulsen, Brændstrup, Rødding
Birthe Pedersen, Frederiksberg
K. Vilstrup Pedersen, Århus C
Poul Krogh Pedersen, Nakskov
Flemming Petersen, Aabenraa
Ellen Rasmussen, Gråsten

Victor Rasmussen, Skødstrup
B. F. Rosenberg, Virum
Lauritz Rosenlund, Egersund
Roskilde Universitetsbibliotek, Roskilde
Jørgen Schmidt, Vamdrup
Ingrid Flebbe Skov, Dybbøl, Sønderborg
Carsten M. Smidt, Kokkedal
H. C. Staugaard, Tumbøl, Aabenraa
Laura Margrethe Storch, København S
R. Sønberg, Himmelev, Roskilde
Poul Egholm Sørensen, Hillerød
Bodil Thomsen, Fjelstrup, Haderslev

Jørn Hove Thomsen, Aabenraa
Kirsten Thomsen, Gråsten
Niels Chr. Thomsen, Bredebro
Flemming Vestergaard-Jessen, Maniitsoq,
Grønland
Bente Voigt, København F.
Erik Willeesen, Højbjerg
Marta Willems, Sønderborg
Rigmor Willumsen, Århus V
Anna Clara Wissing, Løjt Kirkeby, Aabenraa
Peter Wolf, Jejsing, Tønder
Niels J. Østergaard-Hansen

Forfatterliste

- Dan H. Andersen, forskningsstipendiat, Istituto Universitario Europeo,
Firenze.
- Helle Askgaard, lektor, Christianehøj 192, 2860 Søborg.
- Børge L. Barløse, fhv. skoleinspektør, Klokkerfaldet 18, 8210 Århus V.
- Johannes Brix, læge, dr.med., Østerløkke 10, 6200 Aabenraa.
- Jens Bruun, sognepræst, Løjt Kirkeby, 6200 Aabenraa.
- Jørn Buch, seminarielæktor, Marielystvej 10, 6100 Haderslev.
- Troels Fink, professor, dr.phil., Vægterpladsen 1, 6200 Aabenraa.
- Kim Furdal, lektor, Institut for sønderjysk lokalhistorie, Haderslevvej 45,
6200 Aabenraa.
- Carl Rise Hansen, fhv. overarkivar, Mågevej 19, 4000 Roskilde.
- Hans Schultz Hansen, arkivar, lic.phil., Landsarkivet, Haderslevvej 45, 6200
Aabenraa.
- Lars N. Henningsen, arkivar, dr.phil., Jørgensgård 43B, 6200 Aabenraa.
- Peter Kr. Iversen, fhv. landsarkivar, Fredenshøj 54, 6200 Aabenraa.
- Harald Jørgensen, fhv. landsarkivar, dr.phil., Platanvej 6, 1810 Frederiksberg
C.
- Lennart S. Madsen, museumsinspektør, Haderslev Museum, Dalgade 7, 6100
Haderslev.
- Henning Mathiesen, regnskabschef, Poppelhegnet 6, 6400 Sønderborg.
- Leif H. Nielsen, cand.mag., Nyvej 18, 3 MF, 1851 Frederiksberg C.
- Bjørn Poulsen, arkivar, dr.phil., Landsarkivet, Haderslevvej 45, 6200 Aa-
benraa.
- Sigurd Rambusch, overarkivar, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 Køben-
havn K.
- Carsten Porskrog Rasmussen, lektor, lic.phil., Institut for Grænseregions-
forskning, Persillegade 6, 6200 Aabenraa.
- Bjørn Svensson, redaktør, cand.polit., H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev.
- H. E. Sørensen, museumsinspektør, Melbyvej 27, 6780 Skærbæk.
- Hans W. Worsøe, landsarkivar, Landsarkivet, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa.

Historisk Samfund for Sønderjyllands styrelse

Styrelse:

Formand: arkivar, dr.phil. Lars N.Henningsen, Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Postboks 528, 6330 Padborg

Næstformand: arkivar, lic.phil. Hans Schultz Hansen, Ærholm 29, 6200 Aabenraa

Sekretær: ubesat

Kasserer: regnskabschef Henning Mathiesen, Poppelhegnet 6, 6400 Sønderborg

Styrelsesmedlemmer iøvrigt:

museumsinspektør Inge Adriansen, Kyshøj 24, Høruphav, 6470 Sydals

direktør, dr.phil. Henrik Becker-Christensen, Karpedam 12, 6200 Aabenraa

højskolelærer Elsemarie Dam-Jensen, Jernbanevej 11, 6240 Løgumkloster

overbibliotekar Niels H. Kragh-Nielsen, Præstegårdsallé 4, Sdr. Hygum, 6630 Rødding

museumsinspektør Lennart S.Madsen, Haderslev Museum, 6100 Haderslev

stiftamtmand O.Perch-Nielsen, Brundlund Slot 1, 6200 Aabenraa

arkivar, dr.phil. Bjørn Poulsen, Toosbüystr. 33, D-24939, Flensborg

landsarkivar Hans H. Worsøe, Tækkerløkke 34a, 6200 Aabenraa

Amtsudvalgsformænd

overlærer Hans H. Bang, Padborgvej 27, Bov, 6330 Padborg

ingeniør Paul Rathje, Midtkobbel 22, 6440 Augustenborg

skolekonsulent Karl Erik Olesen, Starup Kirkevej 25, Starup, 6100 Haderslev

overlærer Peter Madsen, Vænget 17a, 6240 Løgumkloster

bibliotekar Jesper Bolund Nielsen, Hafengang 8, D-24837 Slesvig

Sekretariat og ekspedition:

Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74624683

åbningstid: ma.-to. kl. 9-14

Redaktionsadresser:

Sønderjyske Årbøger: Lars N.Henningsen, Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Postboks 528, 6330 Padborg, tlf. 0049461 869 70

Sønderjysk Månedsskrift: Kim Furdal, Institut for Sønderjysk Lokalhistorie,
Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 60

Skriftrække: Hans Schultz Hansen, Landsarkivet, Haderslevvej 45, 6200 Aa-
benraa, tlf. 74 62 58 58

Amtskredsudvalg:

Haderslev amtskreds

Karl Erik Olesen (formand)
Starup Kirkevej 25, Starup
6100 Haderslev
74 52 54 20

Asger Gyldenkærne (sekretær)
Hjerndrupvej 112, Hjerndrup
6070 Christiansfeld
74 56 17 33

Kirsten Fynbo (kasserer)
Rugtoften 43, Skodborg
6630 Rødding
74 84 81 48

Hilmer S. Madsen
Rolighedsvej 14
6520 Toftlund
74 83 14 58

Svend Fink
Stubbum Landevej 60, Stubbum
6070 Christiansfeld
74 56 11 93

Laurits Lund
Hovedgaden 104, Over Jerstal
6500 Vojens
74 54 73 45

Holger Bonde
Lysmosen 34, Marstrup
6100 Haderslev
74 57 52 74

Aabenraa amtskreds

Hans Henrik Bang (formand)
Padborgvej 27, Bov
6330 Padborg
74 67 16 18

Peter M. Petersen (kasserer)
Vestervang 3, Kliplev
6200 Aabenraa
74 68 76 88

Erling Madsen (sekretær)
Sandskærvej 582, Løjt
6200 Aabenraa
74 61 78 04

Svend Agertoft
Vibevej 3, Varnæs
6200 Aabenraa
74 68 01 94

Inger Jørgensen
Nederbyvej 23, Hokkerup
6340 Kruså
74 60 83 61

Sønderborg amtskreds

Paul Rathje (formand)
Midtkobbel 22
6440 Augustenborg
74 47 21 69

Jørgen Wangel (kasserer)
Mosevang 29, Ulkebøl
6400 Sønderborg
74427533

Henning Mathiesen (sekretær)
Poppelhegnet 6
6400 Sønderborg
74429216

Briks Iversen
Snogbækvej 7, Baså
6400 Sønderborg
74487651

Tønder amtskreds

Peter Madsen (formand)
Vænget 17a
6240 Løgumkloster
74743740

Ingolf Haase (næstformand)
Slotsgaden 28, Møgeltønder
6270 Tønder
74738569

Bertel Steffensen (kasserer)
Nygade 20
6780 Skærbæk
74751208

Ellen Jepsen
Kærvej 6b, Jejsing
6270 Tønder
74734222

Else Nissen
Storegade 22
6261 Bredebro
74710118

Sydslesvigs amtskreds
Jesper Bolund Nielsen (formand)
Hafengang 8,
D-24837 Schleswig
0462125509

Carsten Reyhé (sekretær)
Winningmay 5
D-24882 Füsing-Schaalby
04622671

Marie Møller (kasserer)
A. Kupfermühlenweg 39a
D-24939 Flensburg
046145811

Anders Schaltz Andersen
Osterwung 5
D-25856 Hattstedt
04846590

Jørgen Kühl
Danevirkegården
Ochsenweg 5
D-24867 Dannewerk
0462137814

Prisopgave

Komiteen til uddeling af Christian Paulsen-prisen udskriver følgende prisopgave:

'Der ønskes en analyse af den offentlige debat i den dansk-tyske grænseregion om europæiske samlingsbestræbelser i tiden fra 1948 til 1993'

Besvarelser af opgaven sendes i tre maskinskrevne eksemplarer inden 1. september 1995 til prof. Lorenz Rerup, Kgl. Dansk Generalkonsulat, Nordergraben 19, D 24937 Flensburg.

Besvarelser indsendes under mærke eller motto, mens forfatterens navn og adresse anføres på en seddel i en vedlagt lukket konvolut, der er forsynet med samme mærke eller motto som besvarelsen. Adgangen til at besvare opgaven står åben for enhver.

Besvarelserne vil blive bedømt af et sagkyndigt udvalg. Den, som prisen tilkendes, får på Christian Paulsens fødselsdag, den 10. januar 1996, overrakt en sølvmedalje samt kr. 15.000.

På Komiteens vegne
Lorenz Rerup

